MÜSİAD MÜSTAKİL SANAYİCİ VE İŞADAMLARI DERNEĞİ

çerçeve

YIL: 4 SAYI: 13 OCAK-NİSAN 1995
ÜCRETSİZDİR

Türkiye'nin özelleştirme deneyimi

Önce özel sektör özelleştirilmeli

Eğitim hizmetlerinin gelişimi ve değerlendirilmesi

İslam iktisadında ihtiyaçlar

AYAKKABI SANAYİ TİCARET LTD. ŞTİ.
FOOTWEAR INDUSTRY TRADE LTD. CO.

GEZER

Gezer Gezmez Farkedilir

OFFICE: Merkez Mahallesi Tuna Sokak No: 9 Gaziosmanpaşa İstanbul/TÜRKİYE
Phone: (0212) 581 19 32 - 581 48 37 Fax: (0212) 563 42 85
FACTORY: Kıraçköyü Hadımköyü Yolu No: 64 Büyükçekmece İstanbul/TÜRKİYE
Phone: (0212) 886 51 52 (4 lines) Fax: (0212) 886 51 55

YAYIN YÖNETMENİNDEN

NASIL BİR ÖZELLEŞTİRME?

Çerçeve Dergimizin 14. sayısında ağırlıklı konumuz ÖZELLEŞTİRME. Dosyamızda Prof. Dr. Osman Altuğ ve Prof. Dr. Özer Ertuna gibi değerli hocaların makalelerine ilaveten, Et Balık Kurumu'nun özelleştirilmesi ile ilgili tartışmalarda kamuoyu dikkatlerinin üzerine çevrildiği isim olan Hak-İş Konfederasyonu Genel Başkanı Necati Çelik ile yapılmış bir röportaj okuyabilirsiniz. Ayrıca yürürlüğe giren Özelleştirme Kanunu, Özelleştirme konusunda kısa bir bibliyografya, çeşitli rakamsal tablolar ve Mustafa Büyükabacı'nın Devletin özelleştirme konusuna yaklaşımındaki çelişkilere değinen makalesi dosyamızı zenginleştiren diğer yazılar.

İnsan eğitimine verdiğimiz önemi, bu konudaki çalışmaları dergimizde mümkün olduğunca yayınlayarak vurgulamak istiyoruz. Abdülkadir Işık'ın ülkemizde eğitim hizmetlerine yönelik harcamaların yetersizliği ana fikrini işleyen çalışması ÇERÇEVE'miz içersinde bu tür bir işlev görüyor. İşletme ve İktisat Yazıları bölümlerinde muhteva olarak hayli zengin ve dikkatle değerlendirilmesi gereken makaleleri ilgi ile okuyacağınızı umuyoruz.

Sakarya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinden iki değerli araştırmacımız, Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki işbirliğinin geliştirilmesi konusunu işleyen çalışmaları ile ÇERÇEVE'mize katılıyorlar.

Tarih penceresinden Fethi Gedikli ile bakmaya bu sayımızda da devam ediyoruz. Geçmişten Günümüze köşemiz, geçmiş ile günümüz arasında mukayeseli bir bakış açısı kazanma yönünde bizlere çok önemli katkı sağlıyor. Gedikli'nin performansının da artarak devam etmesini diliyoruz.

Ekonomi Dünyasından haberlerle başlayıp, Kitap Dünyasından seçme tanıtımlarla sona eren dergimizi ilerki sayılarda yeni bölümlerle zenginleştirmek için çalışmalarımız devam ediyor.

Her sayının bir öncekinden daha güzel olması için katkılarınızı bekliyor, bu vesile ile tüm yayın kurulundaki arkadaşlarım adına selam ve muhabbetlerimi sunuyorum.

ERHAN ERKEN

çerçeve

MÜSİAD

MÜSTAKİL SANAYİCİ ve İŞADAMLARI DERNEĞİ YAYIN ORGANI

YIL: 4 SAYI: 13
OCAK - NİSAN 1995

MÜSİAD adına sahibi
Erol YARAR

Yazı İşleri Müdürü
Cihangir BAYRAMOĞLU

Genel Yayın Yönetmeni
Erhan ERKEN

Yayın Kurulu
Peyami GÜREL, Murat İNAN,
Fahri SOLAK, Bekir ŞAHİN

Yayın Danışma Kurulu
Prof. Dr. Nazım EKREN,
Doç. DR. Mustafa AYKAÇ,

Grafik Tasarım+ Ofset Uygulama
SALİH PULCU
Elma Reklamcılık &İletişim AŞ.
0212.251 69 54-55

Dizgi
Birim

Baskı ve Cilt
Prestij Matbaacılık Ltd Şti.
0212.577 09 17 İstanbul

Bu dergi MÜSİAD Basım Yayın Tanıtım ve Katalog Komisyonu tarafından hazırlanıp basılmıştır.
Dergide yayımlanan yazılardaki görüşler yazarlarına aittir, MÜSİAD'ı bağlamaz.

Merkez
Mecidiye Cd. No: 7/50
Mecidiyeköy/İstanbul
Tel: 0212. 267 40 37 - 38 Fax: 0212. 267 49 41

Ege Bölgesi
903 Sk. No: 12 İpek Pazarı/İzmir
Tel: 0232. 421 48 52

Ankara
Kumrular, Adem Yavuz Sk. No: 17
Kızılay/Ankara
Tel: 0312. 418 77 62

Bursa
Kırcaali Mh. Kayalı Sk. No: 52/3
Bursa
Tel: 0224. 224 46 36

Kayseri
İstasyon Cd. No:11/3
Tel: 0352. 222 59 05

Kocaeli
Vilayet Yanı Kuryapı İş Hanı
Tel: 0262. 325 99 57

Konya
Nalçacı Cd. Babür Sk. No: 28
Tel: 0332. 236 42 18

Özelleştirmenin çıkmazları

BAŞKANDAN

Türkiye'nin özelleştirme macerası 10 yılı aşkın süredir devam ediyor. Merkeziyetçi devlet kontrolündeki bir sanayi yapısında sıhhatli bir geçişi başarmak mutlaka kolay bir şey değildir. Konunun siyasi, ekonomik, sosyal ve uluslararası boyutları incelendiği taktirde, ülkemiz için elzem olan bu konunun iyi plan ve uygulamaları yapılmadığı taktirde beklenenin tersi netice vermesi kaçınılmazdır.

Konunun dikkat edilmesi gereken temel sınırları şunlar olmalıdır:

1) "Ne olursa olsun özelleştirme yapılacaktır" mantığı kökten yanlış bir ifadedir. Özelleştirmenin neden yapılması gerektiği gerçeğini gözardı eden (randımanın arttırılması, piyasaların rekabete açılarak serbest pazarın oluşturulması vs.) gözardı eden bir özelleştirme uygulaması ülkemiz gibi sanayi üretiminin yaklaşık % 50'sini devletin gerçekleştirdiği bir ülkede çok yanlış neticeler verecektir.
2) Halk tabanındaki birikimleri özelleştirme yasası içine (bilhassa büyük işletmelerde) çekemeyen özelleştirme uygulaması halkla bütünleşemez.
3) Bütçe açıklarını acilen kapatabilmek için özelleştirmeyi araç olarak gören bir uygulama daima şaibe altında kalmaya mahkumdur.
4) Kara paralarını aklamak için yöntemler arayan bazı gayrimeşru para sahiplerinin özelleştirilen müesseselere doğrudan veya dolaylı olarak sahip olmasını engelleyecek bir teşkilatı olmayan özelleştirme uygulaması ülkemiz ekonomisinde gayrimeşru fertlerin gücünü arttırır.
5) Yurt dışındaki vatandaşlarımızın milyarlarca doları aşan birikimlerini bu vesile ile yurt içine çekmeyi organize etmeyen bir uygulama eksik olur.
6) Özelleştirilen tekel kurumların alternatiflerini çeşitli teşviklerle kurmadan yapılacak bir özelleştirme, özel sektör tekelleri oluşmasına sebep olur ki, devlet tekelinden daha kötü neticeler verir, halkın sömürülmesine sebep olur.
7) Özelleştirilen firmaların yurt dışındaki uluslararası sermaye ve tekellere satılması ve bunların hisse paylarına Fransa'da olduğu gibi bir kısıtlama getirilmesini veya İsviçre'deki gibi yönetim ve yetkilerin kısıtlanmasını planlamayan bir özelleştirme ekonomik açıdan ülkemiz aleyhine bir bağımsızlık ihlali olur.
8) Türkiye'de son 10 yılda büyüyerek güçlenen orta ölçekli firmalarda danışmanlık, şartlı ortaklık ve uygun ödeme koşulları ile uluslararası piyasada güçlerini arttırıcı bir özelleştirme uygulaması sanayiinin güçlenmesi için bir fırsat olarak değerlendirilmelidir.
9) İşçi sendikalarının özelleştirilen kuruluşlara sahip olarak, işveren konumuna gelme çabası engellenmemeli, sanayii daha yakından tanımalarını sağlaması ve işçinin işveren konumuna gelmesi engellenmeyerek her ferdin hür teşebbüs hakkı olduğu fikri uygulamaya konulmalıdır.
10) Özelleştirilen firmaların ayrıntılı ekipman, üretim, personel vs. bilgilerini, resimlerini içeren kataloglar yapılarak, bunların bağımsız işadamı dernekleri, sanayi ve ticaret odaları ile işbirliği içinde dağıtımlarını takip eden 60 gün içinde ihale ile satılmalıdır.
11) Yabancı firmalara ihracat yapma zorunluluğu, teknoloji transferi, yatırım yapma zorunluluğu gibi şartlar çerçevesinde özelleştirmeye girme hakkı tanınmalı ve uluslararası iyi bir tanıtım yapılmalıdır.

Bu gibi dikkat edilmesi gereken temel meselelerin yanında, zaman faktörü de çok önemli bir hedeftir. Özelleştirmede ülkemizin en büyük handikapları, devletimizin özelleştirmeyi aşırı borçlar neticesinde bütçe açıklarını kapatmak için bir araç olarak görmesidir. Bu fikrin endüstriyel bir mantığı olmamasına karşın, mali bir mantığı vardır ama unutulmaması gerekir ki, Türkiye'de yıllardır kısa vadeli mali hesaplar yüzünden endüstriyel stratejiler bir kenara itilmiş, plansız ve orta ve uzun vadeli neticeleri düşünülmeden yapılan uygulamalar hep aleyhimize gelişmiştir.

Özelleştirme gibi önemli bir konuda ciddiyet, açıklık ve uzun vadeli menfaatler, mutlaka kısa vadeli mali mantığın önüne çıkmalı, 60 milyon insan belli bir zümreye ödenen yüksek faizli borçlanma politikalarının faturalarını ödemeye mahkum edilmemelidir.

EROL YARAR

AB'DEN GOLÜ YERSEK HAKEME KIZMAYALIM

Türkiye'nin Avrupa Birliği (AB) ile gümrük birliği kararını imzalama noktasına gelmesi, her şeye karşın bir başarı, hatta kendi çapında bir mucize.

Kendi çapında bir mucize diyorum çünkü:

★ Türkiye bu önemli karara girerken **işbaşında olan hükümet seçmen desteğini büyük ölçüde yitirmiş,** kamuoyundaki desteği yüzde 10'lara inmiş durumda.

★ Karara imza atacak olan koalisyon hükümetinin ortağı olan partilerden biri tarihe karışmış bulunuyor, **hükümetin kaç günlük ömrünün kaldığı belirsiz.**

★ Karara imza koyacak olan Dışişleri Bakanı'nın belki de son icraati bu olacak. **Türkiye bu kritik karara doğru giderken bir yılda üç kez dışişleri bakanı değiştirmiş,** dışişleri bakanlığı benzeri görülmemiş bir çalkantı ve belirsizlik ortamında kalmış.

★Kamuoyu yoklamalarına göre **yıldızı yükselen iki parti, Erbakan'ın Refah Partisi ve Ecevit'in Demokratik Sol Parti'si AB ile gümrük birliğine karşı.**

★ Bu iki partinin dışında gümrük birliğinin **"Kapitülasyondan da kötü"** olduğunu söyleyen, bu kararla ruhumuzu AVrupa teslim ettiğimizi düşünen, sağda ve solda, bir hayli insan var.

★ Avrupa ile ekonomik-bütünleşme yolunda önemli adım atılırken **Türkiye ekonomisi Cumhuriyet tarihinin en büyük bunalımını yaşıyor,** AB'de %3-4'lerde olan enflasyon oranı Türkiye'de %150'lere kadar sıçramış, faizler göklere yükselmiş, yatırımlar durmuş. Özel sektörü caydıracak bütün koşullar mevcut.

★ **Yunanistan,** gümrük birliğini zorlaştırmak için elinden geleni yapmış, tüm kozlarını oynamış.

Bütün bunlara rağmen Türkiye'nin AB ile gümrük birliği kararına imza atabilmesi kendi çapında bir mucize. Bu Türk usulü mucizede katkısı olan herkesi, Başbakan Çiller'i, yardımcısı Karayalçın'ı, Cem Duna'yı, Ali Tigrel'i, Sedat Aloğlu'nu ve adı öne çıkmayan diğerlerini kutlamak gerekiyor.

Bu noktada öne sürülen eleştirilerden bir bölümü ciddiye alınacak nitelikte, Türkiye'nin AB ile gümrük birliğine baştan çok hevesli görünerek pazarlık gücünü iyi kullanamadığı, kararın içeriğinin ve sonuçlarının Türkiye'de doğru dürüst tartışılmadığı, AB tarafından sağlanacak mali desteğin, Türkiye'nin kayıplarınıkarşılamayacağı iddiaları bunlar arasında.

Kabul edelim ki Türkiye mevcut koşullarda ancak bu kadarını yapabilmiş. Bana daha önemli görünen bölüm ise bundan sonrası, çünkü asıl sınav şimdi başlıyor. Bakalım Türkiye, AB, ile gümrük birliğini en iyi şekilde değerlendirip Avrupalı olma yolunda yeni aşamalar yapabilecek mi? Yoksa Avrupa'nın gerçekleriyle karşılaştığında zorlanacak, uyum sorunları çekecek mi? Avrupa'nın düzenini işine geldiği kadarıyla uygulamaya kalkışıp başarısızlığa uğrayacak mı? Bu başarısızlık, Türkiye'yi Avrupa'dan soyutlayıp, içine kapalı bir ülke konumuna sokmak isteyenlerin ekmeğine yağ sürecek mi?

Yılmaz Karakoyunlu'nun Yeni Günaydın'daki köşesinde anımsattığı tarihsel örnek bu sorunlar sağlamında ilginç geldi bana. Şöyle yazmış Sayın Karakoyunlu:

"Batı, 1838 İngiliz Ticaret Anlaşması ve 1938 Tanzimat Fermanı ile sahip olduğu uygarlığın bütün değerlerini, Osmanlı'ya önerdi. Karşılığında çok büyük bir bedel istedi. Osmanlı toplumu, gerek dini değerleri, gerek yönetim ilkeleri, gerek ekonomi yapı ve hukuk düzeni itibariyle bu uygarlığı benimseyecek yapıda olmadığı için işin değerini (özünü)/ yakalayamadı. Ticareti bilmiyordu. Korktu ve kaçtı. Devlet ve millet olarak itibar görmenin en önemli fırsatını kaçırdı. Ve kaçınılmaz şekilde toplumda ikilik yaratıldı. Ekonomik ve sosyal hayat altüst oldu... Bağımsız görüntü içinde bir tür zahmetsiz sömürge durumuna düştük."

Haddini bilerek bu değerlendirmenin 19. yüzyıl için ne ölçüde geçerli olduğunu tartışamayacağım ama bu benzetmenin bugünkü durumu kavramamıza katkısı olabileceğini düşünüyorum. Avrupa liginde oynayacaksak bu ligin tüm kurallarına ve iklimine uymak zorundayız. Bunu baştan bilelim ve oyunu kendimiz göre oynamaya kalkışıp golü yersek kabahati hakemlerde aramayalım.

Osman ULAGAY
Milliyet 7.3.95

DEĞİŞİM DİNAMİKLERİ'NDEN SAĞLIK İŞLERİ DAİRE BAŞKANLIĞI YÖNETİCİLERİNE PROFESYONEL YÖNETİCİLİK EĞİTİMİ

Değişim Dinamikleri Yönetim Merkezi'nin 19-20 Aralık 1994 tarihinde Fethi Paşa Korusu'nda gerçekleştirdiği seminerde, "Genel Yönetim ve Problem Çözme/Karar Verme" konusu katılımcı tarzda ele alındı.

Seminer, Değişim Dinamikleri Yönetim Merkezi'nin kurucu ortağı ve Genel Müdürü, Yönetim Danışmanı Süleyman Erdemir tarafından sunuldu. Yönetim, problem çözme ve karar verme konularının, teorik ve pratik bilgilerin meczedilmiş hali ile sunulduğu seminerde vaka uygulamalarına da yer verildi.

Müdür ve müdür yardımcısı düzeyindeki katılımcıların, çoğunluğu tıp ve veterinerlik bölümü mezunu yöneticilerdi. Sağlık İşleri Daire Başkanı Doç. Dr. Bülent Zülfikar'ın, sağlık işlerinde etkin yönetime ulaşmak üzere profesyonel bir danışmanlık şirketinden destek alarak, yönetim ekibine eğitim imkanı sağlaması, belediye ve danışmanlık şirketleri çevrelerinde de takdirle karşılandı.

İki gün süren seminerin son kısmında yapılan "Beyin Fırtınası" ile Sağlık İşleri Daire Başkanlığı'nın sorunları ortaya kondu ve önceliklendirildi.

Seminer, belediye bünyesinde profesyonel bir yönetim danışmanlık şirketinden alınan ilk eğitim olma özelliğini taşıyor.

İşletme sahipleri ve üst düzey yöneticilerin ufkunu genişletme, yönetsel kavram kargaşasına çözüm getirme amaçlarıyla düzenlenen DD seminerleri için 2670659 ve 2668294 no'lu telefonları aradığınızda Meltem Yaman'dan bilgi alabilirsiniz.

Bilindiği gibi Değişim Dinamikleri Yönetim Merkezi kuruluşlarımıza yönetim etkinliği sağlamak üzere yönetim danışmanlığı, insan kaynakları önerileri, eğitim ve araştırma hizmetleri veriyor.

TÜRK İNSANININ REEL GELİRİ 15 YILDA YÜZDE 17 ARTABİLMİŞ

Rakamlar insana moral vermiyor, moralini bozuyor...

Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın "Başlıca Ekonomik Göstergeler" ismini taşıyan aylık bir yayını var. Bu yayının son sayısında, Türkiye'de fert başına milli gelir (GSMH) gelişimini gösteren tabloya baktım. Moralim bozuldu.

Tablo'da görülenler şunlar:

- Türkiye'de 1979 yılında kişi başına gelir 1.877 dolar imiş. 15 yılda yüzde 17 artmış 1994 yılında 2.202 dolara ulaşmış.

-1979 yılında Yunanistan'da kişi başı gelir 2.200 dolar imiş 15 yılda 3.5 katı artmış 7.700 dolar olmuş.

Şimdi söyleyiniz bakalım, acaba Türkiye 15 yılda ne yapmış? Hani biz çok kalkınıyorduk, hani biz çok iyi gidiyorduk? Nereye gidiyoruz, nasıl gidiyoruz, birisi söylese de anlasak...

★★★

Kişi başına (GSMH) milli gelir

Yıllar	nüfus (1) (Bin kişi)	Yıl ortası GSMH (3) (Milyar TL)	Bin TL	Dolar (2)
1979	43530	2877	66	1877
1980	**44436**	**5303**	**119**	**1539**
1981	45540	8023	176	1570
1982	**46688**	**10612**	**227**	**1375**
1983	47864	13933	291	1264
1984	**49070**	**22168**	**452**	**1204**
1985	50306	35350	703	1330
1986	**51433**	**51185**	**995**	**1462**
1987	52561	75019	1427	1636
1988	**13715**	**129175**	**2405**	**1684**
1989	54893	230370	4197	1959
1990	**56098**	**397178**	**7080**	**1687**
1991	57326	634431	11067	2620
1992	**58584**	**1103843**	**18842**	**3670**
1993	59869	1929250	32225	2883
1994	**61183**	**4008827**	**85522**	**2202**

Kaynak: DİE

(1) DİE yıl ortası nüfus (tahmin)

(2) Yıllık ithalat ağırlıklı dolar kuru esas alınmıştır.

(3) Yeni GSMH serisine göre

Sayın okuyucularım, kişi başına milli gelir demek, bir ülkede bir kişinin, bir yılda ürettiği mal ve hizmetlerin parasal değeri demektir. Gelir havadan düşmez.. Gelir, üretimin karşılığıdır. Üretmeyen insanın geliri olmaz... Ne kadar üretir, o kadar gelir... Türkiye üretemiyor, Türk insanı üretemiyor. Bu nedenle geliri artamıyor... Ne yaptığımızı, ne durumda olduğumuzu bilelim... Boş yere hayallere kapılmayalım...

Yunanistan bizi küçümser.. Kafa da tutar...

Türkiye'de bu gerçekler tartışılmıyor... Büyük Türk büyükleri sadece koltuk kavgasında halk "afyon yerine" TV ekranı karşısında "göbek havalarıyla" uyuşturulmuş durumda...

Gelin de böyle bir tablo içinde mutlu olun...

Tevfik GÜNGÖR
Dünya, 8.3.95

OECD 5 YIL İÇİNDE 200 MİLYAR DOLAR ÖZELLEŞTİRME BEKLİYOR

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD), iç ve dış borç yükü artan birçok ülkenin kamu ve kamu ortaklığındaki işletmeleri özelleştirmelerinde başarı sağlanabilmesi için koordinasyon gerektiğini bildirdi.

OECD'nin yılda üç kez yayınladığı "Piyasa Eğilimleri" raporunun özelleştirme bölümünde, özelleştirmede zamanlamanın hayati önem taşıdığı belirtilerek, başarının garanti edilmesi için kamu ya da kamu ortaklığındaki işletmeler ile şirketlerin hisseleri borsada satışa sunulmadan önce koordinasyonun çok iyi yapılması gerektiğine dikkat çekildi.

OECD'nin raporunun özelleştirme bölümünde şu tesbitlere ve görüşlere yer verildi: "Son zamanlarda yapılan bazı özelleştirmelerde bireysel yatırımcıların yorgunluk, ilgisizlik emareleri açığa vuruldu.

Gelecekte çok sayıda farklı ülkenin büyük çaplı özelleştirmelere girişecekleri dikkate alındığında, özelleştirilecek işletmelerin hisselerinin borsalara sunulmasının zamanlama ayarının önemi giderek artıyor. Hükümetler, özelleştirilecek işletmelerin hisse senetlerini piyasaya sürme aralıklarını zamanlamasını iyi ayarlayıp, diğer ülkelerin önüne geçmeyi garanti altına almalılar."

Raporda, OECD'nin Avrupa'da üye ülkelerinde gelecek beş yılda 200 milyar dolarlık özelleştirme yapılmasının beklendiği bildirilerek, şöyle denildi: "OECD ülkelerinde bu yılki özelleştirmelerden 40.5 milyar dolar gelir bekleniyor En büyük paylar, 9.9 milyar dolarla Fransa, 8.5 milyar dolarla İngiltere ve 6.5 milyar dolarla İtalya'nın olacak. Avusturya, Almanya ve Hollanda ile diğer OECD ülkelerinde de önemli özelleştirme operasyonlarına girişilecek.

OECD ülkelerinde 1995 yılında 50.8 milyar dolarlık özelleştirme geliri tahmini düşürüldü, ancak, 1996 yılında sağlanacak özelleştirme gelirlerinin, Almanya'da telekomünikasyon devi Deutsche Telecom'un satışının da etkisiye, hem 1994, hem de 1995'deki düzeyini aşması bekleniyor." Gelecek yıllardaki özelleştirmelerde telekomünikasyon sektörünün baş rolü oynayacağı bildirilen raporda, 1996-2000 döneminde telekomünikasyon şirketlerinin özelleştirilmesinden dünya genelinde 100 milyar dolarlık gelir sağlanacağı kaydedildi.

OECD dışındaki ülkelerde özelleştirmeler ve sermaye piyasalarının gelişmesinin de yatırımcıların önündeki alternatifleri, dolayısıyla da, mali fonlar için ülkeler arasındaki rekabeti giderek artırdığı bildirilen raporda, şu görüşlere yer verildi:

"Geçen yıl menkul kıymetler piyasalarındaki düşüşler, Avrupa'da çok sayıda özelleştirme operasyonundan değil, faiz hadleri yükselirken, borsalarda iyimser havanın tersine dönmesinden kaynaklandı."

Dünya, 7 Mart 1995

DOSYA
ÖZELLEŞTİRME
özelleştirme
özelleştirme
özelleştirme
özelleştirme

Dünyada ve Türkiye'de özelleştirme

Son yıllarda gerek uluslararası çevrelerde gerekse Türkiye'de ekonomi dünyasının ve iş çevrelerinin gündemini en çok meşgul eden konulardan biri de "Özelleştirme"dir. Özelleştirme tartışmaları ile birlikte verimlilik, toplumsal ihtiyaçların sağlanmasında kamu-özel kesim ağırlığı, devletin ekonomik hayattaki rolü gibi çeşitli tartışmalar da gündeme geldi.

Özelleştirme çalışmalarının ortak bazı noktaları bulunmakla beraber, çeşitli ülkelerde farklı anlamlar ve fonksiyonlar üstlenebildiği de görülmektedir. Yine benzer şekilde özelleştirmeyi zorlayan şartlar ve etkenler de ülkeden ülkeye farklılıklar arzedebilmektedir. Bütün bunlara karşın, özelleştirme denilince genel anlamda, mülkiyette ve faaliyet sahalarında devletin rolünün azaltılması veya özel sektörün rolünün arttırılması anlaşılmaktadır.

Sanayileşmiş ülkeler verimliliği artırmak, ekonomik teşebbüsleri hızlandırmak, durgunlukları aşmak ve bütçe açıklarını gidermek gibi gerekçelerle özelleştirme çalışmalarını hızlandırmış bulunuyorlar. Avrupa ülkeleri içinde özelleştirme faaliyetlerine en çok önem veren ülke Fransa. İlk kez 1986-88 yılları arasında özelleştirme çalışmalarına başlayan Fransa, son günlerde bu yöndeki çalışmaları hızlandırdı. Fransa iki yıllık bir program sonunda 50 milyar dolar özelleştirme geliri bekliyor. Bu çerçevede, bu yıl Avrupa'da gerçekleştirilen en büyük satış işlemi Fransız Petrol Grubu Elf'in % 38'lik bir kısmının 6.1 milyar dolara satışa sunulması oldu. Benzer şekilde diğer Avrupa ülkeleri de özelleştirme çalışmalarını hızlandırdılar. Hollanda'nın en büyük telekomünikasyon kuruluşlarından biri olan KPN varlıklarının % 30'luk bir bölümünü 3.7 milyar dolara sattı. Geçen yıl İngiltere hükümeti 2.25 milyar dolar değerindeki hissenin satışıyla özelleştirme programının önemli bir ayağını tamamladı. Danimarka hükümeti de Tele Danmark'ın % 48'ini 2.9 milyar dolara sattı. Genel olarak ifade etmek gerekirse 1988-1992 yılları İngiltere 44.4, Almanya 27.3, Meksika 20.2, Arjantin 19, Yeni Zelanda 7.6, Malezya 2.7 milyar dolarlık özelleştirme geliri elde etti.

HALKA ARZ YOLUYLA ÖZELLEŞTİRİLEN KURULUŞLAR

	HALKA ARZ TARİHİNDEKİ PAY (%)	HALKA ARZEDİLEN KAMU PAYI (%)	HALKA ARZ TARİHİ	BEHER HİSSE SATIŞ FİYATI (TL)	TOPLAM SATIŞ TUTARI (TL)	TOPLAM SATIŞ TUTARI (ABD Doları)	BAŞVURU SAYISI
ERDEMİR	48.65	2.93	9-10/4/90	11,750	132,392,537,500	53,105,711	33,953
ARÇELİK	**13.32**	**5.83**	**30/4/-1/5/90**	**21,500**	**50-162,080,000**	**19,890,196**	**12,618**
BOLU ÇİMENTO	34.50	10.38	3/4-1/5/90	12,750	20,851,860,000	8,268,150	8,157
ÇELİK HALAT	**19.42**	**13.25**	**30/4/-1/5/90**	**13,750**	**19,545,563,450**	**7,750,179**	**6,517**
PETKİM	99.967	8.09	18-29/6/90	2,500(*)	397,177,512,500	150,617,183	76,119
KONYA ÇİMENTO	**39,87**	**31.13**	**24-25/10/90**	**25,000**	**48,619,750,000**	**17,663,979**	**6,396**
ÜNYE ÇİMENTO	49.21	2.86	1-2/11/90	10,000	2,570,500,000	927,162	281
MARDİN ÇİMENTO	**46.23**	**25.46**	**22-23/11/90**	**50,000**	**25,463,750,000**	**4,976,165**	**2,488**
THY	100.00	1.55	29/11-7/12/90	3,000	13,925,250,000	4,976,165	2,488
ADANA ÇİM. (A)	**23.86**	**17.16**	**18-19/2/91**	**270,000**	**79,128,900,000**	**25,162,623**	**3,355**
ADANA ÇİM. (C)	23.42	17.16	18-19/2/91	30,000	8,792,100,000	2,795,847	3,355
MİGROS	**42.22**	**36.40**	**25-26/2/1991**	**8,000**	**18,199,200,000**	**5,609,246**	**3,951**
DİTAŞ	14.77	2.51	6-7/5/91	7,000	864,500,000	219,411	1,263
TÜPRAŞ	**100.00**	**1.66**	**27-29/5/91**	**2,000**	**24,278,800,000**	**6,036,589**	**15,456**
PETROL OFİSİ	100.00	4.02	27-29/5/91	4,000	57,863,200,000	14,386,888	17,206
TOFAŞ TÜRK (I)	**23.13**	**0.85**	**13-14/6/91**	**19,000**	**25,809,600,000**	**6,119,572**	**3,147**
TOFAŞ TÜRK (II)	4.46	0.13	4-10/3/94	72,000	56,642,400,000	2,824,239	804
TOPLAM					**982,287,503,450**	**335,514,642**	**192,991**

(*) : PETKİM hisse senetlerinin halka arzı sırasında, daha önce 1987 yılında ihraç edilen PETKİM tahvili sahiplerine ayrı bir imkan tanınmış ve beher hisse 2.250 TL'den satılmıştır. Bu çerçevede PETKİM tahvili sahibi 1.762 kişiye yaklaşık 62 milyar TL tutarında hisse senedi satışı gerçekleştirilmiştir.
1) Halka arzedilen kamu payı, şirketlerin toplam sermayeleri üzerinden hesaplanmıştır.
2) Beher hisse satış fiyatları, 1000 TL nominal değerde hisse senedi fiyatlarını göstermektedir.
3) Adana Çimento A ve C grubu hisse senetleri birlikte ve bire bir oranında satılmıştır. Bu nedenle Adana Çimento hisseleri içinde toplam başvuru tutarı 3.355 adettir.

ÖZELLEŞTİRMEDE İLK ON

Kuruluş	Sektör	Ülke	Sağlanan gelir (Milyar $)
Elf Aquitaine	Petrol	Fransa	6.1
KPN	**Telekom**	**Hollanda**	**3.7**
INA	Sigorta	İtalya	3.0
Tele Danmark	**Telekom**	**Danimarka**	**2.9**
UAP	Sigorta	Fransa	2.5
BCI	**Banka**	**İtalya**	**2.3**
Endesa	Enerji	İspanya	1.5
Pharmacia	**Sağlık**	**İsveç**	**1.3**
IMI	Finans	İtalya	1.3
Renault	**Oto**	**Fransa**	**1.0**

Özelleştirme kavramı ve bunun etrafında gelişen tartışmalar, Türkiye gündemine 1980'lerden sonra girmiş ve 1990'larla birlikte hız kazanmıştır. Son yıllarda Türkiye ekonomisinin hızla içine düştüğü finans krizi ve buna bağlı olarak artan iç ve dış borçlar ekonominin makro dengelerini sarsmış, bu durum yeni çözüm arayışlarına yol açmıştır.

Türkiye'de kamu gelirleri ile giderleri arasındaki dengenin bozulması ve açığın giderek büyümesi dikkatleri Kamu İktisadi Teşekkülleri (KİT)'ne yönelmiştir. KİT'lerin, bazı istisnalar dışında, büyük miktarlarda zarar ediyor olması ve bu işletmelerin verimsiz çalışması bunların özelleştirilmesini veya kapatılmalarını gündeme getirmiştir. Bu amaçla çeşitli çalışmalara girişilmiş, çeşitli kesimlerde konu tartışılmış ve özelleştirmeye dönük bazı adımlar da atılmıştır. Ancak 1980'lerin sonlarından bugüne kayda değer bir ilerleme sağlanabilmiş değildir. Gerçekten de, 1986-1992 döneminde özelleştirmeden toplam 1.700.582.102 ABD doları gelir elde edilmişken, buna karşılık yapılan konu ile ilgili harcama toplamı 1.825.613.562 dolar olmuştur. 1993 yılında ise toplam gelir 528.676.605 dolar, toplam gider ise 472.910.784 dolar olarak gerçekleşmiştir. 1994 yılına gelindiğinde toplam gelir 614.919.906 dolar iken toplam gider 282.419.301 dolar olmuştur. 1986-1994 dönemine toplu olarak bakıldığında, özelleştirmeden sağlanan toplam gelir 2.844.178.613 dolar olup buna karşılık özelleştirme çalışmaları ile ilgili 2.580.943.647 dolar toplam harcama yapılmıştır. Bu veriler de özelleştirme çalışmalarından kayda değer bir gelir elde edilemediğini göstermektedir.

Türkiye'de özelleştirmeyi gerektiren sebepler, özelleştirme etrafında süren tartışmalar, karşılaşılan zorluklar ve sorunlar çok yönlü ve uzun araştırmalara konu olabilecek kapsamdadır. Biz de konunun önemini ve güncelliğini dikkate alarak dergimizin bu sayısında Dosya Konusunu Özelleştirme'ye ayırdık. Dergi hacmi göz önünde bulundurularak hazırlanan dosyamızın konu etrafındaki tartışmalara katkı sağlayacağını ve okuyucularımıza yararlı olacağını umuyoruz.

HALKA ARZ + BLOK SATIŞ YOLUYLA ÖZELLEŞTİRİLEN KURULUŞLAR

	BLOK SATIŞ veya HALKA ARZ TARİHİNDEKİ PAY (%)	SATILAN veya HALKA ARZ EDİLEN KAMU PAYI (%)	SATIN ALAN KURULUŞ	SATIŞ TARİHİ	BLOK SATIŞ veya HALKA ARZ BEDELİ (TL)	BLOK SATIŞ veya HALKA ARZ BEDELİ (ABD Doları)	BEHER HİSSE HALKA ARZ FİYATI (TL)	HALKA ARZ BAŞVURU SAYISI
AFYON ÇİMENTO								
- Blok Satış	99.60	51.00	SCF	8/9/89	30,371,388,560	13,000,000		
- Halka Arz	48.60	39,87	Halka Arz	25-26/3/91	29,899,650,000	8,422,698	30,000	12,591
TOFAŞ OTO TİC.								
- Blok Satış	**39.00**	**16.00**	**FİAT AUTO S.p.A.**		**42,204,800,00**	**13,070,000**		
- Halka Arz	**23.00**	**1.36**	**Halka Arz**	**13-14/6/91**	**4,075,200,000**	**966,248**	**15,000**	**3,147**
NİĞDE ÇİMENTO								
- Halka Arz	99.84	12.72	Halka Arz	13-14/5/91	10,494,000,000	2,647,286	165,000	1,125
- Blok Satış	87.12	87.10	OYAK-SABANCI	23/3/92	139,328,550,000	22,500,000		
ÇUKUROVA ELEKT.								
- Halka Arz	**18.65**	**5.45**	**Halka Arz**	**16-17/4/90**	**96,995,475,000**	**38,829,409**	**23,750**	**22,184**
- Blok Satış	**11.50**	**11.25**	**RUMELİ ELEKT.**	**16/2/93**	**740,332,586,781**	**81,096,791**		
KEPEZ ELEKTRİK								
- Halka Arz	42.05	8.14	Halka Arz	16-17/4/90	23,457,024,000	9,390,359	14,400	8,320
- Blok Satış	25.39	25.39	RUMELİ ELEKT.	16/3/93	302,708,401,452	33,158,988		
NETAŞ								
- Blok Satış	**49.00**	**20.00**	**NTL**	**1/3/93**	**255,510,473,815**	**27,816,447**		
- Halka Arz	**29.00**	**7.75**	**Halka Arz**	**3-5/11-12/3-93**	**80,522,310,000**	**8,723,623**	**8,250**	**4,897**
GİMA								
- Halka Arz	54,68	4.15	Halka Arz	3-4/6/91	1,660,900,000	406,902	4,000	283
- Blok Satış	50.38 (*)	94.05	BİLFER-DEDEMAN	2/3/93	201,000,000,000	21,787,413		
TELETAŞ								
- Halka Arz	**40.00**	**22.00**	**Halka Arz**	**29/2/88**	**15,399,995,000**	**13,090,225**	**5,000**	**41,695**
- Blok Satış	**18.00**	**18.00**	**ALCATEL B.V.**	**19/8/93**	**245,455,048,800**	**21,002,400**		
USAŞ								
- Blok Satış	100.00	70.00	SAS	9/2/89	32,014,842,000 (**)	14,450,000		
- Halka Arz	30.00	29.99	Halka Arz	20-22/10/93	191,999,968,000	15,205,871	32,000	4,672
			TOPLAM		**2,443,430,613,408**	**345,564,660**		**98,914**
			Halka Arz		454,504,522,000	97,682,621		
			Blok Satış		1,988.926.091,408	247,882,039		

Toplam satış tutarları brüt satış hasılatını göstermektedir.
(*) : GİMA'daki % 50.376 KOİ hissesi, bu kuruluşta bulunan ve satış yetkisi KOİ'ye verilen Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'na bağlı Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri'ne ait % 43.672 oranındaki hisselerle birlikte toplam % 94.048 oranı üzerinden satılmıştır.
(**) : Peşin blok satış bedeline ilaveten 10 yıl süre ile vergi sonrası karın % 21'i alınmaktadır.
1) Halka arzedilen kamu payı, şirketlerin toplam sermayeleri üzerinden hesaplanmıştır.
2) Beher hisse satış fiyatları, 1000 TL. nominal değerde hisse senedi fiyatlarını göstermektedir.
3) ABD Doları cinsenden teklif tutarları satış tarihindeki T. Cumhuriyet Merkez Bankası döviz satış kuru üzerinden TL'ye, TL cinsinden alınan teklif tutarları ise satış tarihindeki döviz alış kuru üzerinden ABD Doları'na çevrilmiştir.

Önce özel sektör özelleştirilmeli

Prof. Dr. **Osman ALTUĞ***

*Marmara Üniversitesi İİBF Muhasebe-Finansman Anabilim Dalı Başkanı

1. SUNUŞ

Türkiye'nin içinde bulunduğu enflasyon ortamının, kamu kesimi borçlanma gereğinin olağanüstü yükselmesi (KKBG) ve bunun yarattığı dış ödemeler açığından kaynaklandığı, genel kabul görmüş bir gerçektir.

1985'ten başlayarak 3 temel olgu devlet giderlerine alışılmışın üstünde bir yükleme getirmiştir.

1. Altyapı projelerinin finansmanı: GAP, Otoyollar, vb.

2. Güvenlik masraflarındaki büyük artışlar,

3. Nüfus patlaması sonucu doğan istihdam ihtiyacının karşılanmasından kaynaklanan harcamalar,

bütün bunlar KKBG'ni arttırmıştır. Çünkü harcamalar kamu gelirleri ile karşılanamamıştır.

KKBG'nin yüksekliği: Konsolide Bütçe Açığı, KİT Açıkları, Fon Açıkları, Yerel Yönetimlerin Bütçe Açıkları ve Sosyal Güvenlik Kuruluşları Açıkları'ndan kaynaklanan bir AÇIKLAR SULTASI'na bağlanmaktadır (BEŞ BELA: BEŞ KARADELİK).

KKBG'nin küçültülmesi, bu bütün içinde yeralan açık kapıların (Karadelik) kapatılması ile gerçekleştirilebilir. KİT Açıklarını kapatmada önerilen yol özelleştirme'dir. KİT Açıklarının oluşmasının ekonomik, sosyal ve siyasal nedenlerini, ortadan kaldırmak yerine, KİT'leri özel ya da yabancı sermaye'ye "kaça kaça" satarak KİT'lerden kurtulmak hedeflenmiştir.

2. ÖZELLEŞTİRME GEREKÇELERİ:

Özelleştirmenin Türkiye gündemine girdiğinden bu yana özelleştirme savunucuları; KİT'lerdeki AŞIRI İSTİHDAM'ın kamu açığına neden olduğunu, özelleştirme sonucu rekabet ortamının oluşacağını, mülkiyetin tabana yayılarak gelir dağılımının iyileştirileceğini, bütçe üzerindeki yüklerin kalkacağını, kârlı KİT'lerin satılmasından sağlanacak gelirin bütçe açıklarının kapatılmasında kullanılacağını, özelleştirme gelirleriyle BÜTÇENİN RAHATLATILACAĞINI, bütçenin rahatlatılmasının HALKIN RAHATLATILMASI'na yol açacağını, KİT açıklarının halkın verdiği vergilerle kapatılmasının son bulacağını; savunmaktadırlar.

3. ÖNCE ÖZEL SEKTÖR ÖZELLEŞTİRİLMELİDİR:

KİT Açıklarının halkın vergileriyle kapatıldığı savı, ister istemez Özel Sektör Açıklarının nasıl ve kimler tarafından kapatıldığı sorusuna da yanıt aramayı gerektirmektedir.

Türkiye'deki özel sektör;

A. Kamu Destekli Özel Sektör; Devletin koruması ve kollamasına mazhar olan kişi ve kurumlar; Ucuz kredi, ucuz enerji, vergisiz işlem, (repocu-depocu) bedava gayrimenkul, vergisiz kazanç, haksız rekabet, teşvikli yatırım, siyaset finansörleri/ticaret gladyatörleri, vb. ekonomik kalkınma uğruna yozlaştırılmış işletmeler.

B. Kamu Desteksiz Özel Sektör; Kamu kaynaklarına ulaşamayan, ucuz kredi bulamayan, teşvik nedir bilmeyen, vergisini veren, haksız rekabete ve haksız kazanca iltifat etmeyen, "iyi vatandaş, iyi mükellef" olan, faizci-repocu değil, yatırımcı olan, istihdam yaratan, çoğunluğu küçük ve orta ölçekli işletmeler.

Böyle bir tablo, kamu desteğini almamış işletmelerin ve ücretlilerin ödediği vergilerin, kamu destekli özel sektöre aktarılıp aktarılmadığını eşdeyişle gerçek ya da göstermelik özel sektör açıklarının devletçe kapatılıp kapatılmadığının sorgulanmasını gerektirir. Bu amaçla, Maliye Bakanlığı, HDTM, DPT, TCMB verileri üzerinde yapmış olduğumuz araştırma sonuçları şöyledir;

C. ÖZEL SEKTÖRE VERİLEN (DİREKT) KAMU DESTEKLERİ:

	TL (milyon)	$ (milyon)
İhracatta Vergi İadesi (1980-1993)	2.727.724	4.518.518
Kurumlar Vergisi İstisnaları (1986-1993)	9.243.887	2.277.255
Eximbank İhracat Kredisi Avantajları (1988-1993)	8.149.668	1.292.257
Verilen Fonlar: DFİF-KKDP (1986-1993)	7.437.656	2.424.108
TCMB Uzak Yol Navlun İadesi (1993-1994)	13.800.000	703.339
TCMB Kredileri Avantajı (1987-1989)	423.213	216.264
Toplam	41.782.148	11.431.741

D. 1980-1993 Döneminde Verilen Teşvikler:

1. Yapılan Döviz Tahsisleri: 45.541.000.000 $
2. Gerçekleşen İhracat: 131.738.000.000 $

Bunlar devletin özel sektöre direkt olarak verdikleridir. Bir de "ALMAKTAN VAZGEÇME" yoluyla verdikleri vardır. Değerli meslektaşım Doç. Dr. Türkan ARIKAN'ın devletin almaktan vazgeçerek özel sektör açıklarının devlet eliyle kapatılması şeklinde yorumlanabilecek, araştırmasının sonuçları şöyledir;

E. 1986-1993 Döneminde:

Bankacılık Kesiminde Muafiyet ve İstisnalar Yoluyla Alınmasından Vazgeçilen Vergiler. [1]

	Milyar TL.
Kamu Bankaları	38.731.5
Özel Bankalar	52.173.4
Yabancı Bankalar	6.049.5
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	3.658.9
Toplam	100.613.3

1986-91 Dönemi yıllık ortalama 10.991.0 Milyar TL.
1992-93 Dönemi yıllık ortalama 17.333.8 Milyar TL.

1 ARIKAN, T., Bankacılık Kesiminde Sekiz Yılda Vergi Avantajı 101 Trilyon TL., Dünya Gazetesi, 03.10.1994; s 6.

F. 1985-1994 Döneminde;

İstisnalar, Muafiyetler ve İndirimler Nedeniyle Alınmasından Vazgeçilen Kurumlar Vergisi ve Diğer Vergiler 1,446,646 Katrilyon TL. olarak hesaplanmıştır. (ARIKAN, T., 10 Yılda 1,4 Katrilyon TL.lık vergi erozyonu, Dünya Gazetesi, 20.02.1995).

Bu tespitler, kamu destekli özel sektör açıklarının ya üste vererek (11.431.741 $) ya da alınması gereken vergileri almayarak (1,4 Katrilyon) özel sektör açıklarının, devletçe vergi verenlerden alınan paralarla kısmen de olsa vergi vermeyenlerin açıklarının kapatıldığını kanıtlamaktadır. O halde, öncelikle özel sektör üzerindeki devlet desteğinin kaldırılması, yani önce özel sektörün özelleştirilmesi gereklidir.

4. KONTROLÜN (DENETİMİN) ÖZELLEŞTİRİLMESİ:

Amerika'da sıkça söylenen bir söz vardır: "Serbest Bırak-Kontrol Et". Bunun anlamı serbest rekabet ortamı içinde devlet düzenleyici olur. Piyasaya katılanların tümü için Koşulları eşit kılar. Bu serbest rekabetin temel kuralıdır. "Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" anlayışı da kendi evrimini geçirmektedir. Devlet müdahaleci değil, düzenleyici olmalıdır. Devlet, ekonomik olayın gerçekleştiği sahayı (piyasa) herkes için eşit kılacaktır. Eğer bir oyuncu lehine düzenleme olursa orada serbest rekabetten söz edilemez. Herkesi ve herkesimi vergi mükellefi yaparak, mükellefi mükellefle kontrol sistemine geçmek yerine mükellefin kontrolünü bedeli mukabilinde, (Muhasebeci, Mali Müşavir ve Yeminli Mali Müşavir, vb.) serbest meslek mensuplarına bırakmak, bunlar tasdik etmedikçe vergi beyanlarını kabul etmemek zaten kısıtlı sayıdaki mükellef sayısını (beyannameyi pahalılaştırarak) daha da azaltmak, ekonominin kayıtdışına taşmasını hızlandırmak anlamına gelir. Kontrolü özelleştirmek, Vergi Dairelerini de özelleştirmek gibi bir tartışmayı getirir. Vergi dairelerinin, ya da kontrolün özelleştirilmesi KKBG'ni arttırır, emisyon artar, hiperenflasyon başlar. Kontrolü özelleştirmek yerine, vergi kontrolünü yapan kamu görevlilerinin net gelirlerini, arttırmak gerekir. Bunun içinde mükellefin beyannamesini tasdik edenlere vereceği paranın, Kamu Finansmanı Kontrol Fonu'na alınması ve bu kanaldan Vergi Müfettişlerine aktarılması yerinde olur, böylelikle mükellefin vergi maliyeti düşürülür. Mükellefle, Muhasebeci/Müşavir karşı karşıya getirilmemiş olur.

Kontrolün de özelleştirildiği bir ortamda KİT'lerin özelleştirilmesi halinde, devletin KAMU YARARI gözeterek hizmet verdiği alanları yalnızca KAZANÇ SAĞLAMA amacıyla hareket eden özel sektöre (sermayeye) bırakması, ekonomiyi olduğu kadar politikayı da kökten değiştirir. Devletçi devlet, sermayeci devlet ve Akılcı Devlet anlayışları içinde sermayeci devlet anlayışının hakimiyeti halinde, siyasal (politik) sistem (yerli/yabancı) ya da yabancı sermaye güdümünde yerli sermayenin, güdümüne girer. Kamu yararının yerini sermayenin yararı alır, kamu vicdanı sermayenin vicdanına terk edilir.

Toplumda varolan eşitsizlikler artar, politika bugünkü anlamını bile yitirir. Eşitlik, özgürlük, katılım gibi değerler politikanın ekseni olmaktan çıkar.

Kontrolün kaldırılması, kontrolsüzlükle kontrol

gibi sağlıksız bir düşüncenin mahsulüdür. 1961-1984 döneminde SERVET BEYANI ve GİDER ESASI uygulanarak sağlanan kontrolün iyileştirilmesi yerine kaldırılması, ekonomik kalkınma uğruna toplumsal yozlaşma'nın tercih edilmesinin en önemli kanıtıdır. Günümüzde ise, kontrolsüzlükle kontrol, denetimin (kontrolün) özelleştirilmesi ile eş anlamlıdır, yine ekonomik kalkınma uğruna toplumsal yozlaşmaya gidilmektedir. Toplumsal yozlaşmanın ise, ekonomik kalkınmaya değil, devleti yok etmeye yaradığı tarihsel bir gerçektir.

5. SERMAYENİN TABANA YAYILMASI YÖNÜNDEN ÖZELLEŞTİRME:

KİT'ler özelleştirilince, hisse senedi alanların sayısı (sermayenin tabana yayılması) artmayacaktır. Asgari ücretli kesimin kamu görevlilerinin ve alt gelir gruplarının kazancı geçimlerine yetmediğine göre bunların KİT'lerin hisse senetlerini almalarına olanak yoktur. Hisse senetleri geniş halk kitlelerine gitmeyeceğine göre, ya "çok laf yalansız, çok para haramsız olmaz" kuralına uygun hareket eden yerli sermayenin ya da çok uluslu şirketlerin "TEK YÖNETİCİ VE TEK DENETLEYİCİ" olmasını sağlayacak şekilde belli ellerde toplanacağı açıktır.

Acaba, KİT'lerin özelleştirilmesine rahatlık getirebilmek için mi "KONTROLÜN ÖZELLEŞTİRİLMESİ"ne gidilmiştir. Çünkü kontrolün özelleştirilmesi senaryosu, KİT'lerin özelleştirilmesi senaryolarının uygulamaya geçilmesi ile eşzamanlıdır.

6. FİNANSAL YÖNDEN ÖZELLEŞTİRME:

Kamu finansmanı kamu gelirleri (vergi gelirleri, özellikle dolaysız vergiler) ile karşılanır. Kamu gelirleri yerine, borçlanma ve özelleştirme (kamusal mal varlıklarının satışı) yoluna gidilmesi halinde;

Vergi vermeyenler vergi vermemeye devam etsinler diye herkesi ve herkesimi vergi mükellefi yapmaz özelleştirme yaparsınız, ya da borç alırsınız, hükümet hem özelleştirmeyi, hem de borçlanmayı (iç/dış) tercih etmiştir. Bu tercih, "vergi alma özelleştir, vergi alma oy al" ya da "vergi alma oy al, vergi alma borç al" şeklinde bir politik tercihtir.

7. İŞLETMECİLİK YÖNÜNDEN ÖZELLEŞTİRME:

İşletmelerin gerçek sahibi müşterileridir. Çünkü işletmeleri müşterileri yaşatır. Müşteri; "Uygun kalite, uygun fiyat ve uygun zamanda teslim" ister. KİT'ler müşterilerinin bu isteklerini yönetim politikalarındaki yanlışlıklar nedeniyle gerçekleştirememiştir.

Kimi politikacılarca KİT yönetimine getirilen ehliyetsiz/liyakatsız yöneticileri, ilk kutlayanlar öncelik sırasına göre;

1. Politikacılar,
2. Sendikacılar,
3. KİT Mamullerini/Hizmetlerini alanlar,
4. KİT'lere hammadde v.s. satanlar olmuştur.

Çünkü kötü yönetici, bunların dediğini yaparak KİT içinde iktidarını muhafaza etmiş, kaynakları kişisel ya da siyasal çıkar unsuru olarak kullanmıştır.

KİT'lerin sermaye yetersizlikleri "Sermaye Arttırımı" yoluyla değil özel/kamu bankalarından yüksek faizle alınan kredilerle karşılanınca bugünkü durum ortaya çıkmıştır. KİT'lerde bir yandan teknolojik eskilik (yenilememe), öteyandan rakip özel sektör işletmelerindeki kayıtdışılık, KİT'lerde zaten az olan rekabet gücünü büyük ölçüde yok etmiş, KİT'leri elden çıkarmak zorunlu hale gelmiştir.

8. İSTEKLİ ALICI YÖNÜNDEN ÖZELLEŞTİRME:

Teknolojik gerilik içinde olan KİT hurda yığınıdır, çalışmaması daha hayırlıdır. O zaman özel sermaye neden talip olsun?

İleri teknolojiye sahip bir KİT'i, ülkedeki faiz (repo) kazancı daha çekici iken özel sermaye neden alsın?

Faiz geliri, rant geliri hem yüksek, hem vergisiz, hem sıkıntısız aldısı yok, verdisi yok, kaydı yok, rahat kazanç dururken ne diye sıcak parasını soğutsun, ne diye fabrikacı olsun?

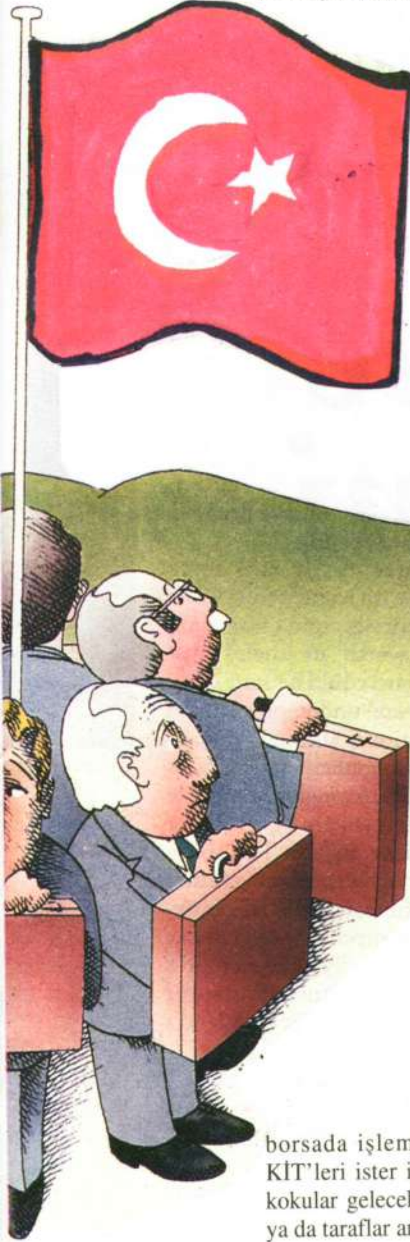
9. ÖZELLEŞTİRME AFFI:

KİT'in rakibi kayıtdışı çalışıyorsa, kayıtdışı çalışacak özel sermaye, "alırken kazan" ilkesine göre alacak ya da "rakibi KİT"i devreden çıkarmak için alacaktır. KİT'in aktifindeki gayrimenkulleri ve menkulleri de aynı ilkeye göre almak isteyecektir. Ayrıca KİT'lerin büyük bölümünü topluca satışa çıkardığınızda bulacağınız alıcı sayısı az olacağından adeta "seçilmiş alıcı" ya da "alıcı kıtlığı" olacak, alıcı adayları satıcıyı (devleti) çeşitli kanallardan baskı altında tutacaktır. Kamuoyunda, adı-sanı duyulmamış, serveti ile verdiği vergiler arasında münasebet kurulmayan kişiler, çoğu zaman zenginliklerini devletten kaçırdıkları vergiye borçludur. Böylelikle daha önce vergi kaçırarak biriktirdikleri parayı KİT alımında kullanmaları, devletin önceden almadığı vergi yerine şimdi de ödül olarak (düşük bedelle) KİT vermesi (arsa arazi, bina, vb.) şeklinde değerlendirilebilir.

O halde özelleştirmeyi kamuoyuna kabul ettirebilmek, kayıtdışı sermayenin özelleştirmeye katılımını cazip hale getirebilmek için ya örtülü ya da açıkca bir MALİ AF (Vergi Affı) çıkararak, kayıtdışı kazançlardan oluşan sermaye birikimini (bedeli mukabilinde,

taksitle % 25 vergi alarak) aklamak gerekecektir.

Böyle bir AF çıkarmak yerine kimi KİT'lerin KİT işçilerine düşük bedelle verilmesi ise, devlete karşı vergi verme görevini bilhakkın (bordro mahkumu) yerine getiren işçilerin ödüllendirilmesi anlamına gelir. Böylelikle işçiler bu KİT'lerin hem sahibi, hem işçisi hem de müşterisi olurlar.

10. ÖZELLEŞTİRME FONU:

Aslında, KİT'lerin Türk Halkının malı olduğu şeklindeki yaklaşım tam olarak gerçeği yansıtmaz. Çünkü vergi vermeyen vatandaşın KİT'lerin üzerinde hak iddia etmesi mümkün değildir. "KİT'ler vergi verenlerindir" yaklaşımı içinde vergi mükelleflerinin 1994 yılı gelirleri üzerinden % 5 Özelleştirme ve Katılma Bedeli Fonu alınmalı, bu bedel karşılığında KİT hisselerinin, vergi mükelleflerine verilmesi, KİT'lerin yönetiminin iş ve işçi örgütlerinin kendi aralarından seçeceği kişilerce yönetilmesinin sağlanması, halka açılması, borsada işlem görmesi gereklidir. Aksi halde, KİT'leri ister işçiye satın, ister patrona, hep garip kokular gelecek, ya İPTALLER birbirini izleyecek, ya da taraflar arasında uyuşmazlıklar artacaktır.

SONUÇ

Vergi gelirleri içinde en adil olanı kazanç üzerinden alınan gelir ve kurumlar vergisidir. Türkiye'de vergilendirilmesi gereken kesimler vergilendirilmez iken, vergilendirilen kesimlerin adil olmayan bir vergi düzeni içinde vergilendirilmesi, devletin bu vergiler yetmeyince borçlanması, borç alınan anapara faiz ve taksitlerini ödemek için ise, vergi almak yerine özelleştirme yoluna girmesi, bir anlamda vergi vermeyenlerin vergi vermemeye devam etmesini tercih etmesi demektir. Kaldı ki, özelleştirme kapsamındaki kurumları alacak düzeyde yerli sermaye birikimi yoktur, özelleştirilecek kurumlarla ilgili ihalelerde alıcıların devletten hem faizsiz vade, hem de işletme kredisi talep etmeleri bunun en önemli göstergesidir. İhaleye katılanların amacı açıkça bellidir: KİT'leri (KİT Arsalarını) VADELİ AL/PEŞİN SAT, DEVLETİN KAPATMADIĞI/KAPATAMADIĞI bir kısım KİT'ler böyle tasfiye edilsin.

Devlet, herkesi ve her kesimi vergi mükellefi yaparak MÜKELLEFİ MÜKELLEFLE KONTROL SİSTEMİ'ne geçmelidir. Herkesi vergi mükellefi yapmak herkesten vergi almak demek değildir, vatandaşa FATURA toplatmaktır. Fatura toplamak ise faturanın cazip olmasına bağlıdır. Göstermelik vergi iadeleriyle, fatura toplatamazsınız.

KİT'lerin iyileştirilmesine, kimi çirkin politikacıların hem KİT'ler üzerindeki hem de toplum üzerindeki kirli ellerinin kırılması ile başlanabilir. Devletten aldıkları haksız teşviklerle, üstüne yatmak üzere aldıkları kredilerle, ya da ucuz kredilerle, haksız vergi iadeleriyle, yersiz primlerle beslenen kimi sanayici ve işadamlarının vergi vermek yerine özelleştirme aşığı kesilmeleri, çok temizlermiş gibi TEMİZ ELLER yeminleri icat etmeleri, kendi rahatlarının bozulmaması, devletten beslenmeyen hakiki sanayici ve işadamının ve geniş halk kitlelerinin rahatsızlığının devamına bağlı olamaz. Önce devlet destekli özel sektörün özelleşmeyi kabul etmesi gerekir.

1995 yılı bütçesinde tahsili ön görülen vergi gelirleri toplamı 880 trilyondur. Bunun içinde 47 trilyon Kurumlar Vergisi yer almaktadır. (Toplam vergi gelirlerinin % 5'i)

Türkiye'de enflasyondan kamu açıklarından, KİT'lerden en çok şikayet edenler vergi vermeyenlerdir. Vergi vermemeye devam edebilmek için, gündemi "ÖZELLEŞTİRME" ye dönüştürmüşlerdir. Kamu vicdanını rahatlatmak ve özelleştirmeyi sağlıklı olarak gerçekleştirebilmek için ya Özelleştirme Fonu kurulması ya da Özelleştirme affı çıkarılması gereklidir.

Türkiye'deki esas haksız rekabet vergi verenler ile vermeyenler arasındadır. Vergi veren işletmeler kapanmakta vergi vermeyenler ayakta kalabilmekte ise, kayıtdışı ekonomi kayıtlı ekonomiyi yutmuşsa, kayıtdışı ekonomi kayıt altına alınmadıkça Türkiye'deki kronik ekonomik sorunlar, yeni düzen arayışlarını birlikte getirir. Türkiye'nin (1) no'lu sorunu Kayıtdışı Ekonomi'dir. Kayıtdışı ekonomi devlete itaatsizlik demektir. Kayıtdışı ekonomiye çanak tutanlar, kayıtdışı ekonomiyi kurtarıcı görenler, kaçak ticarete alkış tutanlar, devletin dibine dinamit koyanlardır. Türkiye'nin kayıtdışı ekonomi nedeniyle uğradığı vergi kayıp ve kaçağının günlük 1 trilyon TL'nı aştığını gözardı ederek KİT açıklarının toplumsal maliyetinin günlük 250 milyar TL olduğunu ifade ederek sadece özelleştirme şampiyonu kesilenler, turist olarak bile kabul edilmediğimiz Avrupa ülkeleri ile ortak olmayı (AET) umanlar, Gümrük Birliğine kabulümüzü (+)sı (-)si ile değil sadece (+)sı ile görenler: gaflet ve delalet içindedirler.

Türkiye'nin özelleştirme deneyimi

Prof. Dr. **Özer ERTUNA***

*Boğaziçi Üniversitesi öğretim üyesi ve Başbakanlık eski Başdanışmanı

Özelleştirme özenle kullanılması gereken bir araçtır. Özelleştirmeyle ilgili hedefler iyi saptanıp, maharetle yürütüldüğünde, çok olumlu sonuçlar alınabilir. Maharetle uygulamanın temel şartlarından bir tanesi de "ders almak"tır. Diğer ülkelerde yaşanan tecrübelerden ve ülkenin kendi tecrübelerinden ders almak. Bugün, hem uluslararası düzeyde, hem de ülkemizde ders alınacak önemli miktarda birikim bulunmakta. Uluslararası düzeyde yoğun özelleştirme programı uygulayan ülkelerin ne tür hatalar yaptıkları konusunda oldukça kıymetli ipuçlar elde edilmiş vaziyette. Zaman geçtikçe de elde edilen başarıların kalıcı mı, yoksa geçici mi olduklarını da değerlendirme imkanına kavuşmuş bulunuyoruz.

Burada hemen belirtmek gerekir ki, bugüne kadar geçmiş deneyimlerden elde edilen en önemli derslerden biri özelleştirme uygulamalarının bir ortamdan diğerine kopya edilemeyeceği. Ülkelerin uygulayacakları özelleştirme programlarının kendi koşullarına uyma gereği. Hatta aynı ülkede, aynı stratejiler altında özelleştirilecek kuruluşların kendilerine uygun özelleştirme yöntemlerinin seçilmesi gereği. Bu dersin anlamı şu: özelleştirme formülleri kopya edilemez, fakat, bunlardan ders almak gerekir.

Özelleştirmenin maharetle uygulanmasının diğer bir şartı özelleştirmenin basit bir olay olmadığının kabulü. Özelleştirmede nüansların başarı veya başarısızlığı saptadığının anlaşılması. Bu durum özelleştirilecek kurumun özelliklerini çok iyi bilmeyi ve konuya uzmanca yaklaşmayı gerektiriyor. Bunun için de, uzmanların da desteği ile, özelleştirme olayından tüm etkilenen kuruluşların dayanışma içinde özelleştirme programına hazırlanması gerekiyor. Özelleştirilecek kuruluşun özelliklerini en iyi bilenlerin kendi yöneticileri olacağından, özelleştirmede onların desteğini almak çok önemli. Gerekli uzmanlar da, özelleştirmeden sorumlu kurumun (Özelleştirme Kurumu gibi) bünyesinde olabileceği gibi, danışman kuruluşların uzmanları da olabiliyor.

Üzülerek belirtmek gerekir ki Türkiye özelleştirme aracını ülke hedeflerine ulaşmak için maharetle kullanamamaktadır. Bunun da temel nedenleri, Türkiye'de özelleştirmenin amaçlarının açık seçik tanımlamamış olması, deneyimlerden ders alınmaması ve özelleştirme olayının hafife alınmasıdır.

I. Özelleştirmenin Amacının Tanımlanmamış Olması:

Başlangıçta, Türkiye özelleştirme olayına ciddi bir yaklaşımla girmiştir. 1985 yılında Devlet Planlama Teşkilatı özelleştirme Ana Planı hazırlanmasına karar vermiş ve bu planın hazırlanması için uluslararası ihale açarak görevi Morgan Guarantee Trust Company, Türkiye Sınai Kalkınma Bankası, Sınai Yatırım ve Kredi Bankası, Yatırım Finansman A.Ş. ve Price Waterhouse A.Ş.'den oluşan bir gruba vermiştir. Bu grup çok önemli bir çalışmayı gerçekleştirmiştir. Çalışmanın belki de en önemli

1 Aytar, Dündar: *Özelleştirmenin Hikayesi*, TOSYÖV Aktüel: 1, 1995.

HUZUR HASTANESİ

"Sağlığınızı Bize Emanet Edin, Bu Şansı Bebeğinizden Esirgemeyin"

DOĞUMUNUZUN; Güvenilir, "***BAYAN KADIN DOĞUM UZMANLARI***"
tarafından, tam teşekküllü hastanede, **BÜTÇENİZE UYGUN,**
HESAPLI FİYATLA yaptırılmasını istemez misiniz?

- TÜM HİZMETLERİMİZDEN % 50 İNDİRİMLE YARARLANMANIZI SAĞLAYAN **SAĞLIKKART** İMKANI
- HER TÜRLÜ AMELİYATIN YAPILDIĞI TAM TEŞEKKÜLLÜ HASTANE ORTAMI
- **LAPAROSKOPİK CERRAHİ** (KANSIZ BIÇAKSIZ AMELİYATLAR)
- BEBEK YOĞUN BAKIM ÜNİTESİ
- ***CHECK-UP*** *(GENEL SAĞLIK KONTROLÜ)*
- *GÜVENİLİR TIBBİ TAHLİL, RADYOLOJİ VE ULTRASONOGRAFİ LABORATUARLARI*
- *TÜM BRANŞLARDA EHLİYETLİ UZMAN DOKTORLAR*
- *Kadın Doğum , Cerrahi, Dahiliye, Cildiye, Plastik Cerrahi, Göz, Çocuk, Diş, Röntgen ve Ultrasonografi bölümlerinde* ***HANIM UZMAN DOKTORLAR***
- *24 SAAT TİTİZ BAKIM VE KESİNTİSİZ HİZMET*

- *DAHİLİYE (İç Hastalıkları)*
- *CERRAHİ*
- *KADIN HAST. VE DOĞUM*
- *ÇOCUK SAĞLIĞI VE HASTALIKLARI*
- *KULAK BURUN BOĞAZ*
- *ÜROLOJİ-KISIRLIK TEDAVİ MERKEZİ*
- *Bilgisayarlı GÖZ Ünitesi*
- *PLASTİK CERRAHİ*
- *ORTOPEDİ*
- *CİLDİYE*
- *BEYİN VE SİNİR CERRAHİSİ*
- *GÖĞÜS HASTALIKLARI*
- *ASTIM ALERJİ ÜNİTESİ*
- *NÖROLOJİ (Asabiye)*
- *Başağrısı, Migren, AKUPUNKTUR Ünitesi*
- *PSİKİYATRİ (Ruh Sağlığı)*
- *24 Saat Açık DİŞ Polikliniği*
- *EKG, EEG*

" GÜVENİLİR OLMANIN FARKI "

HASEKİ CAD. NO:28
(HASEKİ HASTANESİ ANA GİRİŞ KAPISI KARŞISI) AKSARAY /İST. TEL: (0-212) 589 55 75 - 589 69 75 FAKS : 632 00 96

2 Kilci, Metin: Başlangıçtan Bugüne Türkiye'de Özelleştirme Uygulamaları (1984-1994). Devlet Planlama Teşkilatı, Temmuz 1994.

yönü bu çalışmaya katılan Türk şirketleri ve uzmanlarının özelleştirme çalışmaları konuszunda elde ettikleri eğitimdir. Maalesef, Türkiye hem bu çalışmadan, hem de çalışma sırasında tecrübe kazanan uzmanlardan yeterince yararlanamamıştır.[1] Özelleştirme Ana Planında, Türkiye şartlarında özelleştirmenin amaçları 14 maddede toplanmıştır. Bunlar, öncelikle, pazar ekonomisinin güçlendirilmesi, verimliliğin arttırılması, sermaye piyasalarının geliştirilmesi ve mülkiyetin tabana yayılması gibi hedeflerdir. Hedefler arasında KİT'lerin Hazine üzerindeki yüklerinin azaltılması, modern teknoloji ve yönetim tekniklerinin cezbedilmesi, ekonominin dışa açılması gibi hedefler de bulunmaktadır. Devlete gelir sağlanması, hedefler arasında en son sırayı almıştır.[2]

Her ne kadar Türkiye'de yapılan özelleştirmelerde zaman zaman özelleştirme Ana Planından yararlanıldıysa da, uygulamalarda, raporda önerilen özelleştirmenin ana hedefleri kısa bir sürede unutulmuştur. Uzun bir süre, belki de halka özelleştirme olayını benimsetebilmek için, KİT'leri karalıyan yoğun bir propoganda yürütülmüş, bu propoganda faaliyetlerine paralel olarak da özelleştirme hedefleri tanımlanmıştır. Yeni tanımlamalar "her ne pahasına olursa olsun özelleştirme", "beladan kurtulmak için özelleştirme" gibi hedef tanımlamalarıdır. Gerçekten KİT'lerin ihmal edilmesi sonucu ve yanlış politikalarla 1986 yılında, hatta 1988'lere kadar karlı olan KİT'ler, aşırı borçlandırılarak borç batağına sokulmuş ve zararları hızla artan kuruluşlar haline gelmiştir. Son yıllarda da özelleştirmeden beklenen hedefin "devlete gelir sağlanması" şekline dönüştüğü söylenilebilir. Yukarıda da belirtildiği gibi özelleştirme ana planında devlete gelir sağlanması hedefi 14'üncü sırada bulunan bir hedeftir.

Özelleştirmenin Türkiye'nin temel hedeflerine hizmet etmesi gerekir. Türkiye'nin temel hedefleri de, serbest piyasa kuralları çerçevesinde dünya ile bütünleşmek ve kalkınmanın ve refahın yurt sathına yayılması olarak tanımlanabilir. Bu çerçevede özelleştirmenin piyasalarda rekabeti de arttırarak, özel ve kamu kesiminde verimliliği arttırması hedefine yönelik olması gerekir. Özelleştirilecek kuruluşların özelleştirme sonrası uluslararası piyasalarda rekabet edebilir duruma gelmelerine çaba gösterilmelidir. Bu da, özelleştirilen kuruluşun yönetiminin modernleştirilmesini ve kuruluşa "kritik başarı faktörleri" üzerinde rekabet gücü kazandırılmasını gerektirir. Başarı için teknolojik gelişmeleri izlemek önemliyse, özelleştirilecek kurumla teknoloji geliştiren, yerli veya yabancı şirketler arasında stratejik ortaklık kurulabilir. Başarı için marka önemliyse, marka sahibi bir şirketle stratejik ortaklık kurulabilir. Başarı çalışanların kurumla kader birliği yapmasını gerektiriyorsa, çalışanlar ortak edilerek özelleştirme yapılabilir. Yönetimin menkul kıymet borsasının denetimine girmesinin yararlı olduğu durumlarda ise hisse senetleri borsada yaygın olarak halka satılabilir. Bu örnekler uzatılabilir.

Kalkınmanın ve refahın ülke sathına yayılmasında özelleştirmeden yararlanılabilir. Türkiye ortamında devletin kalkınmış yörelerde sınai ve ticari faaliyetlerini sürdürmesine gerek kalmamıştır. Ancak, Türkiye'nin kalkınmamış yöreleriyle ilgili çok önemli sorunları bulunmaktadır. Bu yörelerde devletin yeni bir yaklaşımla öncülüğüne ihtiyaç vardır.

Bu öncülük iki şekilde olabilir. Birincisi kalkınmış yörelerden uygun tesislerin kalkınmamış yörelere naklidir. Türkiye'de kalkınmış yörelerdeki birçok kamu kuruluşu çok kıymetlenmiş arsalar üzerindedir. Bu kuruluşların özelleştirilmesinde işletmelerin arsalarından koparılması gerekmektedir. Aksi halde kuruluşu "satın alacaklar" işletmenin faaliyetleriyle değil de arsalarıyla ilgilenecektir. Bu tür kuruluşlardan uygunları geri kalmış yörelere nakledildiğinde bir taraftan arsaları arsa olarak değerlendirilecek, öbür yandan geri kalmış yörelerin kalkınmasına hizmet edilecektir. Bu nakledilen kuruluşlar da yeni çevrelerinde yöreye maledilerek özelleştirilebilir. Devletin ikinci tür öncülüğü, geri kalmış yörelerde müteşebbislerle (hatta müteşebbisler yaratarak) yeni fabrikaların kurulmasını sağlamak olabilir. Türkiye'de çimento sektörünün gelişmesinde devletin öncülüğü çok olumlu sonuçlar vermiştir. Çimento Sanayi üzerinde, Fransız Sema Metra ve Tekfen tarafından yapılan çalışmada özel-kamu karma fabrikaların özel sektör fabrikalarından daha randımanlı çalıştığını ortaya koymuştur. Bu fabrikalar ÇİTOSAN'ın teknik danışmanlığıyla kurulmuş ve genellikle ÇİTOSAN'dan, ÇİTOSAN'ın onayıyla ayrılan personelle yönetilmiştir. Bu durum Türkiye'de kamu öncülüğü ile ilgili çok önemli bir deneyimdir. Özelleştirme süreci içinde kalkınmış yörelerdeki faaliyetlerinin yükünden arındırılan KİT'lere kalkınmamış yörelerde yeni misyonlar verilebilir. Böyle bir yaklaşım yurt sathında kalkınmanın en etkin yolu olabilir.

Özelleştirme ile ilgili seçilmiş kaynakça

KİT Gerçeği ve Özelleştirme, Arslan Başer Kafaoğlu, Alan Yayıncılık, İstanbul 1994.

Kamu Ekonomisinden Piyasa Ekonomisine Özelleştirme, Coşkun Can Aktan, Takov Matb., Ankara, 1993.

KİT'lerin Özelleştirilmesi ve Özelleştirmenin Sermaye Piyasasına Etkileri, Berra Altıntaş, Sermaye Piyasası Kurulu Yay., Ank. 1988.

Özelleştirme, Selçuk Yaşar, İzmir, 1993.

Türkiye'de Kamu İktisadî Teşebbüsleri ve Özelleştirme Sorunu, Veysel Atasoy, Ank., 1993.

Dünya'da ve Türkiye'de Özelleştirme, Ortak Araştırma, Türkiye Maden İşçileri Sendikası, Ank. 1994.

Privatization in Britain and Turkey, Cevat Karataş, ISO Yay., İst. 1990.

Politik Açıdan Türkiye'de Özelleştirme Teşebbüsleri, Selim İlkin, Ank., 1991.

Türkiye'nin Gündemindeki Özelleştirme, Hulki Cevizlioğlu, İlgi Yay., İst 1989.

Özelleştirmede Sendikaların Görüşleri, Hulk Cevizlioğlu, Türk-İş, Ank. 1987.

Türkiye'de Özelleştirme, Kamu Ortaklığı İdaresi, Ank. 1992.

Özelleştirme Tartışmaları, Aykut Polatoğlu, Bağlam Yay., İst. 1994.

Kamu İktisadî Teşebbüsleri ve Özelleştirme, Coşkun Can Aktan, Bilkom Matb., İzmir, 1987.

Türkiye'de Özelleştirme Uygulamaları, TÜSİAD, İst., 1992.

Özelleştirme-KİT'lerin Halka Satışında Başarı Koşulları, TÜSİAD, İst., 1987.

Meksika ve Arjantin'de Özelleştirme, TÜSİAD, İst., 1993.

KİT'ler ve Özelleştirme, TMMOB, İst., 1993.

Gelişmekte Olan Ülkelerde Özelleştirme Uygulamaları Sempozyumu, TÜSİAD, İst.

Türkiye'de Kamu İktisadî Teşebbüsleri ve Özelleştirme. Rıdvan Karluk, Esbank Yay., İst. 1994.

Devletin Ekonomideki Yeri ve KİT'lerde Özelleştirme, Kamu Ortaklığı İdresi, Ank. 1992.

Dünyada ve Türkiye'de Özelleştirme, Cevat Karataş, Ziya Öniş, Tüses Yay., İst. 1994.

100 Soruda Türkiye'de KİT'ler ve Özelleştirme, Yakup Kepenek, Gerçek Yay., İst. 1990.

Türkiye'de KİT'ler ve Özelleştirme, Turgay Berksoy, İstanbul, 1993.

Kamu Ekonomisinin Genişlemesi ve Özelleştirme (seçme çeviriler), İzmir, 1993.

Türkiye'de KİT'lerin Özelleştirilmesi Sorunu ve Sistematik Bir Yaklaşım Önerisi, Halil Sarıaslan ve Cengiz Erol, Odalar Birliğ Yay., Ank. 1993.

KİT'lerin Özelleştirilmesi, Zeynep Tanatmış, Devlet Yatırım Bankası, Ank. 1986.

Matbuat Sayı: 10, Şubat 1995

II. Deneyimlerden Ders Almamak:

Tükiye'nin özelleştirme konusunda başarılı olamamasının ikinci nedeni deneyimlerden ders alınmamasıdır. Türkiye deneyimlerden ders almak için, yabancı danışmanlık şirketlerine yeterince para da ödemiş ve ödemektedir. 31.5.1994 tarihine kadar Kamu Ortaklığı İdaresi tarafından denetim ve danışmanlık şirketlerine 20.2 milyon dolar ödeme yapılmıştır. Fakat, bu hizmetlerden yararlanıldığını iddia etmek zordur.

Bugüne kadar yapılan özelleştirmeler içinde en önemli yeri ÇİTOSAN'a ait 16 fabrikanın satışı almaktadır. 1985 yılında Devlet Planlama teşkilatı tarafından hazırlanan özelleştirme Arka Planında, Çimento sektöründe özelleştirme ile ilgili stratejilerle ilgili olarak, ÇİTOSAN'a ait fabrikalar satılırken, tekelleşmeyi önleyebilmek için, aynı bölgede üretim yapan bir şirkete satış yapılmaması önerilmiştir. 1991 yılında yapılan satışlarda bu ikaza önem verilmemiş satış gelirlerini arttırabilmek için tekelci pazarların oluşmasına göz yumulmuştur.

Tabii tekellerin özelleştirilmesinde çok dikatli olmak gerekmektedir. Dünya Bankası kaynaklı yayınlar, tekel durumundaki kamu kuruluşlarının özelleştirilmesinden önce yeterli bir düzenleme sisteminin kurulmasının gereğini işaret etmektedir.[3] Yetersiz bir düzenleme sisteminin bulunmaması tüketicilerin istismarına yol açmaktadır. İngiltere'de British Telecom'un özelleştirilmesinde bu konuya özen gösterilmiş ve bir düzenleme kurulu olarak OFFTEL kurulmuştur. Latin Amerika'daki telekomünikasyon sektörü özelleştirmelerinde bu hususa yeterli özen gösterilmediğinden özelleştirme sonrası arzu edilmeyen başarısızlıklar yaşanmıştır. Türkiye PTT'nin özelleştirilmesine öncelik vermek istiyorsa hiç vakit kaybetmeden etkin bir düzenleme ortamının geliştirilmesi gerekmektedir. Düzenleme ortamını geliştirme çabalarında, rekabet potansiyeli olan faaliyetler ayrılacak, fiyatlandırma sistemi kurulacak, hizmet hedeflerin ve standartların açıklık getirilecek, maliyet düşürücü hedefler saptanacak ve bütün bu hususların denetimini yapan kamu kuruluşu oluşturulacaktır. Türkiye'de düzenleyici sistemin kurulması kolay bir olay değildir. Maalesef bu konuda da Türkiye dünya örneklerinden yeterli dersleri almış görünmemektedir.

Yukarıda sözettiğimiz Dünya Bankası yayınında, "özelleştirmenin temel hedefi gelir elde etme değil verim arttırma olmalıdır." denmektedir. Bu amaçla, özellikle büyük israflara neden olan, zarar eden KİT'lerin öncelikle yönetimlerinin özelleştirilmesi gerekmektedir. Mülkiyet devri gerektirmeyen, fakat, yönetimin özelleştirilmesini sağlayan özelleştirme yöntemleri ile ilgili yeterli deneyimler bulunmaktadır. Türkiye bu deneyimlerden yararlanmalıdır. Böylece özellikle zarar eden işletmeler özelleştirme sonucu ekonomiye kazandırılacaktır. Tür-

3 Sunita Kikeri, John Nellis, Mary Shirley: Privatization. Lessons From Experience, World Bank Publications, 1992.

kiye'de özelleştirmeye karlı kuruluşlardan başlanmıştır. ÇİTOSAN'ın karlı çimento şirketleri satılıp kar etmeyen fabrikalar bünyede bırakılmıştır. Karlı kuruluşların yarattığı kaynaklardan da yoksun kalan ÇİTOSAN'ın diğer fabrikalarının modernleştirilmesi için kaynak bulamadığı konusunda iddialar kuvvetlidir.

Gene özelleştirme Ana Planında "özelleştirme uzun yıllara yayılacağından KİT reformları hızla devam etmelidir." denmektedir. Ayrıca KİT'lerin azınlık hisselerinin satışı yoluyla yönetimlerinin özelleştirilmesinin önemine de değinilmektedir. Oysa, uygulamada, KİT'ler tamamen ihmal edilmiş, adeta ölüme terkedilmiştir. Yönetimlerinin özerkleştirilmesi ve özelleştirilmesi konularında hiçbir çalışma yapılmamıştır. Bu da, bugün varılan noktada, özelleştirmeyi son derece güçleştirmektedir.

Özelleştirme olayı karmaşık, başarıyla uygulanması gereken bir olaydır. Satış öncesi, gerektiğinde parçalara bölme, bazı birimleri kapatma, yer değiştirme, fiziki ve mali yapılandırma, çalışanların statülerini düzenleme, kurum stratejisine uygun özelleştirme yönteminin seçilmesi gibi başarının nüanslara dayandığı çalışmalar gerekmektedir. Bütün bu faaliyetler Türkiye'de hafife alınmakta ve Et ve Balık Kurumu örneğinde olduğu gibi tüm özelleştirme olayına gölge düşürecek hatalar yapılmaktadır.

III. Türkiye'de özelleştirme örnekleri:

Türkiye'de yapılan özelleştirmenin önemli bir kısmı kamu mülkiyetinde ve yönetimindeki KİT'lerin yönetiminin ve mülkiyetinin özel kesime devri değil, kamu elindeki iştirak paylarının satışıdır. İştirak paylarının satışından elde edilen gelir toplam özelleştirme gelirlerinin %61'ini bulmaktadır.

İştirak paylarının satışını özelleştirme diye tanımlamanın ne derece doğru olduğu tartışılabilir. İştirak payları satılan kuruluşlar arasında Arçelik T.A.Ş., Çanakkale Seramik Fab. A.Ş., Migros Türk T.A.Ş. gibi, borsada işlem gören çok sayıda özel kuruluş bulunmaktadır. Bu kuruluşların hiç birinin, iştirak hisselerinin satışı öncesi kamu kuruluşu olduğu söylenemez. Bu hisselerin satılmasıyla bu kuruluşlarda verim arttığı da ileri sürülemez. Bu tür kamu paylarının satışının ne getirip ne götürdüğü her zaman tartışılabilir. Daha ilginç olanı iştirak hisseleri satılan kuruluşlar arasında NETAŞ, TELETAŞ gibi, yalnız özel statüde şirket olmayıp, aynı zamanda yabancı sermaye yatırımı olan kuruluşlar da bulunmaktadır. Telekomünikasyon dalında faaliyet gösteren bu kuruluşlarda devletin az da olsa bir miktar payı elinde tutması haklı olarak savunulabilir.

Bugüne kadar yapılan özelleştirmelerin, gerçek özelleştirme olarak tanımlanabilecek olan, devletin %50'yi aşan kontrol ve mülkiyetinin özel kesime devredildiği kuruluş sayısı 24'tür.[4] Bunlardan da 16 tanesi çimento fabrikasıdır. Bu 16 fabrikanın satışından elde edilen gelir 24 kuruluşun satışından elde edilen gelirin % 90'ıdır. ÇİTOSAN'ın özelleştirilmesi üzerinde yapılan çalışmalar bu özelleştirme olayında rekabeti arttırmaya özen gösterilmediğini, esas amacın elde edilen özeleştirme gelirini arttırmak olduğunu ve bu tutumun yörelerde çimento fiyatlarının artmasına neden olabileceğini ortaya koymuştur.[5]

Türkiye'de özelleştirme adı altında yapılan diğer bir olay büyük KİT'lerin çok küçük oranda hisse senetlerinin satışıdır. 1987 yılında Petkim Holding A.Ş.'nin % 3.57 hisse senedi satılmış, 1990 yılında ise THY A.O.'nın % 1.7 hisse senedi satılmıştır. Her ne kadar satışlara da özelleştirme deniyorsa da bu kuruluşlar halen tamamen kamu kuruluşu olarak faaliyet göstermektedir. Yönetim ve kontrollarının özelleştiği söylenemez.

Türkiye'de yapılan önemli bir özelleştirme olayı Sümer Holding A.Ş.'nin Pazarlama İşletmesinin 433 mağazasından 291 mağazasının bayilik esasıyla devridir. Devredilen mağazalardan 273 tanesi 330 Sümer Holding çalışanlarına devredilmiştir. Bu özelleştirme olayıyla yurt sathında 330 adet yeni müteşebbis yaratılmıştır. Yapılan bir anket çalışması özelleştirme olayının başarılı olduğunu ve mağazaları devralanların, özelleştirme olayından çalışanların, Sümerbank'ın, Devletin ve müşterilerin karlı çıkacaklarına inandığını ortaya koymaktadır.[6] Üzülerek belirtmek gerekir ki Türkiye bu deneyimden de ders almamıştır. Sümer Holding A.Ş. tarafından özelleştirilme çalışmaları tamamlanan ikinci grup 108 mağazanın özelleştirilmesi Özelleştirme Yüksek kurulunca sonuçlandırılmamıştır.

IV. Sonuç:

Türkiye'de özelleştirme "olgu"dan çok bir "söylev"dir.[7] Özelleştirme devamlı konuşulmuş, fakat başarılı uygulamalar ortaya konamamıştır. Özelleştirme uygulamalarında uluslararası deneyimlerden ve ülke deneyimlerinden dersler alınmamış, bu nedenle de, önemli hatalar yapılmıştır.

Türkiye'de kamu kuruluşlarının önemli sorunları bulunmaktadır. Ayrıca, son yıllarda ihmal edildiklerinden sorunları giderek de artmaktadır. Özelleştirmeden daha kapsamlı bir kamu sektörü reformuna şiddetle ihtiyaç duyulmaktadır. Özelleştirmenin hedefleri titizlikle saptanmalı, uygun stratejiler seçilmeli ve uygulama programları hazırlanmalıdır. Her bir özelleştirme olayı ilgili sektörün ve kurumun şartlarına uygun olmalıdır. Özelleştirme yalnızca kamu kuruluşlarının satışı olayı olarak ele alınmamalıdır. Temel amaç, rekabetin arttığı piyasa koşulları yaratılarak kurumların performansını geliştirmek olmalıdır.[8] Türkiye'nin özelleştirmeyi maharetle uygulayabilmesi için uluslararası deneyimlerden ders almayı öğrenmesi ve ulusal birikimlerinden yararlanmayı bilmesi gerekmektedir.

4 Kilci, Metin, yukarıda sözedilen eser.

5 Tallant, Drury: Relative Efficiency of Public Sector Ownership and the Privatization of the Turkish Cement Industry, Boğaziçi Journal, Review of Social, Economic and Administrative Studies, Volume 7, 1993. s. 102.

6 Ertuna, Özer: An Experience in Privatization, Transfer of the Retail Outlers of Sümer Holding Company to its Employees, Boğaziçi Journal, Review of Social, Economic and Administrative Studies, Volume 7, 1993. s. 105-123.

7 Aktan, Coşkun Can: The Privatization of State Economic Enterprises in Turkey, Boğaziçi Journal, Review of Social, Economic and Administrative Studies, Volume 7, 1993. s. 52.

8 Bodur, Müfit: Privatization: A Critical Evaluation of the Turkish Case, Boğaziçi Journal, Review of Social, Economic and Administrative Studies, Volume 7, 1993. s. 61.

Yürürlüğe giren özelleştirme kanunu

Özelleştirme uygulamalarının düzenlenmesini ve bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde değişiklik yapılmasını öngören kanun, Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girdi.

Kanun ile, Başbakan'ın başkanlığında, Başbakan'ın belirleyeceği bir Devlet Bakanı, Özelleştirmeden Sorumlu Devlet Bakanı (bu konuda görevlendirilmiş bir Devlet Bakanı'nın olmaması halinde Başbakan'ın belirleyeceği diğer bir Devlet Bakanı), Maliye Bakanı ile Sanayi ve Ticaret Bakanı'ndan oluşan Özelleştirme Yüksek Kurulu oluşturuluyor. Kurul, üyelerin tamamının katılımıyla toplanacak ve kararları oybirliğiyle alacak.

Kuruluşların özelliklerine göre özelleştirme yöntemini Özelleştirme Yüksek Kurulu belirleyecek. Özelleştirmeden elde edilecek gelirler genel bütçe harcamaları ve yatırımlarında kullanılmayacak.

Kurul, kuruluşların özelleştirme kapsamına alınmasına, özelleştirmeye hazırlanmasına yetkili olacak ve özelleştirme işlemlerinin tamamlanması için süre belirleyecek.

Özelleştirmeden elde edilecek tüm gelirler, bu kanunla kurulan Özelleştirme Fonu'nda toplanacak. Özelleştirme Fonu'ndan genel bütçeye kaynak aktarılamayacak ve bu fondan, Kamu Ortaklığı Fonu hariç herhangi bir fona aktarma da yapılamayacak.

Özelleştirme Fonu'nda toplanan gelirlerin kullanımında, iş kaybı tazminatı ödenmesi ve diğer hizmetlerin verilmesi, özelleştirme kapsamındaki kuruluşların özelleştirmeye hazırlanması amacıyla idari, mali ve hukuki yönden yapılacak giderlerin karşılanmasına öncelik verilecek.

ÖZELLEŞTİRME İDARESİ BAŞKANLIĞI KURULDU

Başbakan'a bağlı kamu tüzel kişiliğine sahip, özel bütçeli Özelleştirme İdaresi Başkanlığı kuruldu.

Kamu bankaları öncelikle özelleştirilecek kuruluşlar arasına alınacak. Tabii kaynaklar sadece belli bir süre işletme hakkı verilerek özelleştirilecek.

Değer tesbiti dahil özelleştirme işlemleri açıklık içinde yapılacak.

Millî güvenlik ve kamu yararının gerektirdiği durumlar hariç, kamu kurum ve kuruluşları yerel yönetimlere devredilmeyecek.

Nihai devir işlemlerini onaylayacak olan Özelleştirme Yüksek kurulu, kuruluşların küçültülmesine, faaliyetlerinin durdurulmasına, kapatılmasına veya tasfiyesine karar verebilecek.

Özelleştirme İdaresi Başkanlığı da, özelleştirme Yüksek Kurulu'nun kararlarını uygulamakla görevli olacak.

ÖZELLEŞTİRME FONU

Özelleştirmeden elde edilecek tüm gelirler, bu kanunla kurulan Özelleştirme Fonu'nda toplanacak. Özelleştirme Fonu'ndan genel bütçeye kaynak aktarılamayacak ve bu fondan, Kamu Ortaklığı Fonu hariç herhangi bir fona aktarma da yapılamayacak.

Özelleştirme Fonu'nda toplanan gelirlerin kullanımında, iş kaybı tazminatı ödenmesi ve diğer hizmetlerin verilmesi, özelleştirme kapsamındaki kuruluşların özelleştirmeye hazırlanması amacıyla idari, mali ve hukuki yönden yapılacak çalışmaların gerektirdiği giderlerin karşılanmasına öncelik verilecek.

Özelleştirme İdaresi'nin denetimi Sayıştay Başkanlığı tarafından yapılacak.

İMTİYAZLI HİSSELER

Özelleştirme Yüksek Kurulu, stratejik sayılacak konu ve kuruluşları tespit edecek, devletin sahip olacağı imtiyazlı hakları belirleyecek. Kurul, imtiyazlı hisselerin miktarını ve bunlarla ilgili imtiyazlı hakları değiştirmeye, stratejik konu ve kuruluş olarak kabul edilenleri bu kapsamdan çıkarabilecek.

THY, Ziraat Bankası, Halk Bankası, TMO Alkoloid Müessesesi ve Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı'nın sermayelerinin yüzde 49'undan fazlasının özelleştirilmesine karar verilmesi halinde bu kuruluşlarda imtiyazlı hisseler oluşturulması zorunlu olacak.

Özelleştirme uygulamaları çerçevesinde yabancı uyruklu gerçek ve tüzel kişilere gayrimenkul satışı ve devri, karşılıklılık esasları göz önünde tutularak, yürürlükteki mevzuat hükümlerine göre yapılacak.

49 YIL SÜREYLE DEVİR

Baraj, gölet, otoyol, yataklı tedavi kurumları, limanlar ile benzeri diğer mal ve hizmet üretim birimleri, kamu hizmeti gören tekel niteliğindeki mal ve hizmetleri üreten KİT'lerin işletme haklarının verilmesi veya kiralanması ve mülkiyetin devri dışındaki benzeri diğer yöntemlerle özelleştirilmeleri bu kanun hükümleri çerçevesinde yapılacak.

İşletme hakkı verilmesi, kiralama veya benzeri diğer yöntemlerle kullanma hakkının devir süresi 49 yılı geçemeyecek.

Kanun, tekel teşkil edenler de dahil olmak üzere, mal ve hizmet piyasalarının işleyişine, ekonomik gereklere ve kamu yararına uygun larak tüketicinin sağlık ve güvenliği ile ekonomik çıkarlarının korunmasına yönelik bir düzenleme de getiriyor.

ÖZELLEŞTİRME UYGULAMALARININ ESASLARI

Kanunla, KİT'ler dışındaki diğer mal ve hizmet üretim birimlerinin de özelleştirme programına alınması imkanı getirildi ve özelleştirme uygulamalarının sınırı genişletildi.

Özelleştirme kapsamına alınan kuruluşlardan, malî ve hukukî yönden yeniden yapılandırılmalarına karar verilenlerin, bu işlemleri tamamlanıncaya kadar, bağlı oldukları bakanlık veya kurumlar ile ilgileri devam edecek. Bunlarla ilgili mali ve hukuki yönden özelleştirmeye hazırlık işlemleri, kurulca belirlenecek kuruluş veya kuruluşlarca yürütülecek.

DEĞER TESPİTİ

Özelleştirme programına alınan kuruluşlar, satış, kiralama, işletme hakkının verilmesi, mülkiyetin gayr-i ayni haklarının tesisi ve işin gereğine uygun değişik hukuki tasarruflar ile gelir ortaklığı modeli yöntemlerinden birinin veya birkaçının uygulanması ile özelleştirilecek.

Özelleştirme programına alınan kuruluşların değer tespit işlemleri, bu kuruluşların nitelikleri ile bunlara uygulanacak özelleştirme yöntemleri de dikkate alınarak "İndirgenmiş nakit akımları (net bugünkü değer), temettü verimi, defter değeri, net aktif değeri, amortize edilmiş yenilenme değeri, tasfiye değeri, fiyat/kazanç oranı, piyasa kapitalizasyon değeri, piyasa değeri/defter değeri ve ekspertiz değeri ile fiyat/nakit akım oranı" gibi değerleme metotları kullanılarak yapılacak.

Bu değer tespit işlemleri idare bünyesinde ve idare başkanının onayı ile en az 5 üyeden oluşturulacak "değer tespit komisyonları" veya idare tarafından teklif ve kurulca kabul edilece "özel bağımsız ihtisas kuruluşları" tarafından yapılacak. Sözkonusu komisyonlar, üyelerin tamamının katılımı ile toplanacak ve oy çokluğu ile karar alacak.

ARAZİLERİN GERÇEK DEĞERİ

Kanun, görevini yitirmiş KİT'lerin belediye sınırları içerisinde bulunan özelleştirilecek arazilerinin gerçek değeri üzerinden satışını sağlayacak düzenlemeleri de içeriyor.

Belediyelerin ticari amaçlı kuruluşları da özelleştirilecek.

İKİ YIL İÇİNDE TAMAMLANACAK

Yürürlüğe giren özelleştirme yasasıyla, kamu bankalarının özelleştirme işlemlerinin, iki yıl içinde tamamlanması öngörülüyor.

Eximbank, Ziraat Bankası ve Halk Bankası özelleştirilme zorunluluğu dışında tutuldu.

Özelleştirme İdaresi Yüksek kurulu tarafından aksine karar verilmedikçe, Yüksek Planlama Kurulu ve Kamu Ortaklığı Yüksek Kurulu tarafından daha önce alınmış olan kararlardan bu kanun hükümlerine aykırı olmayanların uygulanmasına devam edilecek.

KİT MALLARININ HACZİ

Bu arada, kanunun yürürlüğe girdiği tarihte özelleştirme kapsamında bulunan kuruluşlarla, bundan sonra özelleştirme kapsamına alınacak kuruluşların taşınır ve taşınmaz her türlü mal, hak ve alacakları, bu kuruluşlar özelleştirme kapsamında kaldıkları süre içinde haczedilemeyecek.

Konulmuş olan hacizler kalkacak ve takipler düşecek. Bu kuruluşların doğmuş ve doğacak borçlarından dolayı uygulanaca faiz oranı Merkez Bankası'nca belirlenecek reeskont faiz oranlarını geçemeyecek.

İŞ KAYBI TAZMİNATI VERİLECEK

Kanuna göre, özelleştirme sebebiyle işini kaybedenlere mevcut kanunlarda ve toplu sözleşmelerde öngörülen tazminatlara ek olarak "iş kaybı tazminatı" verilecek.

Özelleştirme sebebiyle işsiz kalacak sakatlara ise bu tazminat yüzde 50 fazlasıyla ödenecek. Ayrıca bunlara, meslek geliştirme, edindirme ve yetiştirme eğitimi gibi hizmetler sağlanabilecek. İş kaybı tazminatı ödenmesi ve sağlanabilecek diğer hizmetlere ilişkin işlemlerin yürütülmesinde, İş ve İşçi Bulma Kurumu Genel Müdürlüğü görevli, yetkili ve sorumlu olacak.

Özelleştirme sebebiyle işsiz kalanlara hizmet akdinin sona erdiği tarihte aynı işveren ile hizmet akdi kesintisiz en az 550 günden beri devam edenlere 90 gün, 1.100 günden beri devam edenlere 120 gün, 1.650 günden beri devam edenlere 180 gün, 2.200 günden beri devam edenlere 240 gün süre ile iş kaybı tazminatı verilecek.

Özelleştirme kapsamına alınan kuruluşlarda çalışan Devlet Memurları Kanunu'na tabi personel ile sözleşmeli personel, diğer kamu kurum ve kuruluşlarına nakledilebilecek.

20 BİN KADRO İHDAS EDİLDİ

Özelleştirme kapsamına alınan kuruluşlarda çalışan personelden, diğer kamu kurum ve kuruluşlarına atanacaklar için kullanılmak üzere 20 bin kadro ihdas edildi.

Kamu Ortaklığı Fonu'nun denetimi Sayıştay tarafından yapılacak, ancak Sayıştay Kanunu'nun vize ve tescile ilişkin hükümleri uygulanmayacak.

MÜSİAD'dan özelleştirme için kritik uyarılar

"Özelleştirme Kanunu'nun çıkmasını olumlu buluyoruz. Bundan önce kanuni temeli olmayan, programsız çabalar ile on yıl kaybedildi, bir arpa boyu yol alınamadı.

Bundan sonra Hükümetin bir bahanesi kalmadı. Meclis'te büyük çoğunluğu bulunan Siyasi Partilerin de desteğini alan Hükümetin Özelleştirme Kanun Tasarısı'nda yer alan hükümleri tavizsiz bir şekilde yerine getirmesi gerekmektedir.

MÜSİAD olarak bundan sonra özelleştirme konusunda yapılması gerekenleri şöyle özetleyebiliriz:

- Özelleştirme gelirleri kesinlikle bütçe açıklarını kapatmak için kullanılmamalı, verimliliği arttırmak ve üretimi rasyonelleştirmek için kullanılmalıdır.
- Özelleştirme için iyi bir strateji izlenmelidir. Kamuoyunun desteğini aldıktan sonra akıllı bir özelleştirme icraatı yapılmalıdır. Özelleştirilecek KİT'lerin özellikleri farklıdır.
- "KİT'lerden kurtulalım" derken bunları tekelci sermayeye devretmek yanlışına düşülmemelidir.

Tekel konumunda olan KİT'leri özelleştirirseniz bunlar özel sektör tekeli olur. Devlet tekeli hiç olmazsa politikacının oy kaygısıyla frenlenebilir. Zaten ülkemizde birçok sektörde kamu veya özel sektör tekeli bulunmaktadır. Çıkarılan anti-kartel kanunu lafta kalmamalı, etkili bir şekilde uygulanması sağlanarak adil rekabet şartları sağlanmalıdır.

- Özelleştirilecek KİT'ler için işçilerin sendikaları aracılığıyla verdikleri teklifleri değerlendirmek gerekir.
- Özelleştirme belirli bir zaman süresi içinde bitirilmeli.
- Özelleştirme kara para aklamanın aracı olmamalı, KİT'ler bilerek zarar ettirilerek eşe-dosta, rantiyecilere peşkeş çekilmemelidir.
- Dünyada bir çok ülkede (Fransa, İsviçre vs.) uygulandığı gibi özelleştirmede KİT'ler için yabancı yatırımcıların payı sınırlandırılmalıdır." Ereğli-Demir Çelik gibi yassı demir-çelik mamulünde Türkiye'nin kalbi olan bir işletmeyi tekelci özel sermaye ya da yabancı sermayenin tekeline bırakmak, tarihi ve telafisi zor bir hata olur.

ÖZELLEŞTİRME GELİR ve GİDERLERİ (ABD Doları)

	1986-1992	1993	1994	TOPLAM
ÖZELLEŞTİRME GELİRLERİ				
HİSSE SENEDİ SATIŞ GELİRİ	**1,146,293,640**	**418,927,062**	**528,658,232**	**2,093,878,934**
- Blok Satış	542,485,003	247,961,021	142,505,094	842,951,118
- Tesis ve Varlık Satışı	9	5,587,709	920,157	6,507,866
- Halka Arz	398,084,352	23,929,494	2,732,748	424,746,594
- Uluslararası Kurumsal Arz	9	9	316,305,000	316,305,000
- İMKB'de Satış	294,502,119	141,358,808	66,156,882	502,017,809
- Yarım Kalmış Tesis Satışı	1,222,166	90,030	38,351	1,350,547
TEMETTÜ GELİRLERİ	**554,288,562**	**109,749,543**	**86,261,674**	**750,299,679**
TOPLAM	**1,700,582,102**	**528,676,605**	**614,919,906**	**2,844,178,613**
ÖZELLEŞTİRME GİDERLERİ				
ÖZELLEŞTİRME SONUCU İLGİLİ KURULUŞLARA ÖDENEN PAY	271,666,640	45,731,091	31,223,487	348,621,218
DENETİM - DANIŞMANLIK	19,182,033	393,375	3,564,931	23,140,339
İLAN-REKLAM	18,005,189	4,134,348	2,601,580	24,741,117
SERMAYE İŞTİRAKİ (*)	1,186,574,664	295,518,927	180,290,989	1,662,384,580
İMKB'DE ALIM	115,728,488	0	18,514,735	134,243,223
HAZİNEYE AKTARMA	214,456,548	127,133,043	45,772,626	387,362,217
SOSYAL YARDIM ZAMMI	0	0	450,953	450,953
TOPLAM	**1,825,613,562**	**472,910,784**	**282,419,301**	**2,580,943,647**

31.10.1994 itibariyle net gelir ve giderler.

(*): Sermaye iştiraki kaleminde yer alan rakamlar, Kamu Ortaklığı İdaresi tarafından özelleştirme portföyündeki kuruluşlara yapılan nakit apel ödemeleridir. Ayrıca 1993 yılında gelir ortaklığı senedi veya hazine bonosu verilmesi suretiyle toplam 140.827.313 $ tutarında apel ödemesi yapılmıştır. 1994 yılında ise, özelleştirme kapsamındaki bazı kuruluşların bankacılık kesimine ve finans kurumlarına olan borçlarının tasfiyesi amacıyla KOİ tarafından 575.523.855 $ tutarında gelir ortaklığı senedi ihraç edilmiş ve bu senetler alacaklı durumdaki kuruluşlara verilmiştir. Bu ödemeler, KOİ'nin söz konusu kuruluşlara olan sermaye borçlarından mahsup edilmektedir.

ÖZELLEŞTİRİLECEK KURULUŞLAR VE BORÇLARI (Milyar TL)

Şirketler	1993 sonu borç miktarı	30.6.1994 borç miktarı	Borç faiz tutarı
THY	8.000.0	14.000.0	3.500.0
Sümer Holding	20.027.0	10.256.0	11.042.0
PETKİM	2.250.0	4.271.0	5.000.0
TÜPRAŞ	10.323.0	17.899.0	10.660.0
Petlas	141.0	276.0	57.0
SEK	7.20.0	1.325.0	2.100.0
Testaş	309.0	1.325.0	2.100.0
T. Denizcilik İşt.	1.000.0	2.200.0	2.400.0
Karadeniz Bakır İşl.	1.900.0	3.000.0	2.000.0
Kümas	700.0	1.100.0	400.0
Turban	134.0	104.0	20.0
Et Balık	3.600.0	7.000.0	7.000.0
Yem Sanayii	1.100.0	2.000.0	1.600.0
ORÜS	1.426.0	1.864.0	600.0
Nimsa	18.0	24.0	12.0
Gemi Sanayii	836.0	1.400.0	1.200.0
Etibank	0.0	0.0	0.0
Çinkur	228.0	490.0	250.0
Toplam	**52.712.0**	**67.917.0**	**48.148.0**

TABLO V: BLOK SATIŞ YOLUYLA ÖZELLEŞTİRİLEN KURULUŞLARI

	BLOK SATIŞ TARİHİNDEKİ SATILAN PAY(%)	PAY (%)	SATIN ALAN KİŞİ/ KURULUŞ	SATIŞ TARİHİ	SATIŞ BEDELİ (TL)	SATIŞ BEDELİ (ABDdoları)
MANİSA YEM	15.00	15.00	HALİL YURTSEVEN	23/7/86	50,000,000	74,627
ISPARTA YEM	15.00	15.0	DR. TURHAN ÖZGÜL	23/7/86	65,000,000	97,015
BİGA YEM	40.00	40.00	SİLİVRİ YEM A.Ş.	21/1/86	112,000,000	149,683
BURSA SOĞUK DEPO	52.00	52.00	BURSA BELEDİYESİ	21/1/86	80,136,000	107,050
SAMAŞ	36.20	36.29	TOKAT İL ÖZEL İDARESİ	23/1/87	98,000,000	131,279
BİNAŞ	47.50	47.50	T. KALKINMA VAKFI	2/7/86	470,500,000	715,085
YEMTA	20.00	20.00	TARİŞ GN. MDL.	21/1/86	60,000,000	80,187
ANSAN-MEDA	88.33	88.33	ATLANTIC IND. LTD.	28/10/88	22,849,970,000	13,588,168
AKSARAY YEM	40.00	40.00	H. ÖZOT - M. DEMİRAY	1/5/89	950,000,000	457,867
ÇORUM YEM	30.00	30.00	PANKOBİRLİK	1/5/89	950,000,000	457,867
ESKİŞEHİR YEM	45.00	45.00	ZEYTİNOĞLU HOLDİNG	1/5/89	2,250,000,000	1,084,421
KAYSERİ YEM	13.33	13.33	KAYSERİ YEM FAB. ORT.	1/5/89	175,000,000	84,344
ANKARA ÇİMENTO	99.30	99.30	SCF	8/9/89	77,096,992,160 (1)	33,000,000
BALIKESİR ÇİMENTO	98.30	98.30	SCF	8/9/89	53,733,682,800 (1)	23,000,000
PINARHİSAR ÇİMENTO	99.90	99.90	SCF	8/9/89	58,406,750,720 (1)	25,000,000
SÖKE ÇİMENTO	99.60	99.60	SCF	8/9/89	25,699,335,760 (1)	11,000,000
ADANA KAĞIT TORBA	60.00	60.00	ÇİTOSAN MEMUR YAR. DER.	15/3/91	1,400,000,000	402,065
TÜRK KABLO	38.00	38.00	NOKIA INT.- FINNISH FUND	26/4/91	44,605,000,000	11,000,000
GÜNEŞ SİGORTA	30.00	30.00	GAN INTERNATIONAL	10/6/91	81,937,359,000	18,900,000
ORDU SOYA	100.00	100.00	TARIM KRE. KOOP.	1/9/91 (2)	1,500,000,000	322,762
ÇAYBANK	49.00	49.00	DERVİŞ TEMEL	29/1/92	13,500,000,000	2,465,290
İPRAGAZ	49.33	51.00(3)	PRIMAGAZ A.G.	27/1/92	350,000,000,000	64,066,776
TAT KONSERVE	17.27	17.27	KOÇ HOLDİNG	28/1/92	41,439,728,000	7,578,534
ÇAMSAN	26.83	26.83	GÖKHAN POYRAZ	20/2/92	8,000,000,000	1,387,817
RAY SİGORTA	49.65	49.65	DOĞAN ŞİRKETLER GRUBU	8/5/92	69,000,000,000	10,376,455
POLİNAS	30.00	30.00	ÜLKER GIDA	8/5/92	45,000,000,000	6,767,253
MEYSU	96.15	96.15	ÜNAL DOĞAN GRUBU	16/7/92	8,500,000,000	1,229,897
ŞEKER SİGORTA	13.37	13.37	SERT HOLDİNG	6/8/92	6,500,000,000	918,621
ANKARA HALK EKMEK	3.79	3.79	ANK. B. ŞEHİR BELEDİYESİ	18/8/92	600,000,000	84,072
TÜRK TRAKTÖR	33.73	33.73	KOÇ HOLDİNG	15/9/92	56,750,000,000	7,683,247
TRAKMAK	45.00	45.00	KOÇ HOLDİNG	15/9/92	29,250,000,000	3,960,088
GAZİANTEP ÇİMENTO	99.73	99.73	RUMELİ HOLDİNG	3/12/92	434,266,895,418	52,695,898
İSKENDERUN ÇİMENTO	100.00	100.00	OYAK-H. ÖMER SABANCI	2/12/92	509,035,500,000	61,500,000
TRABZON ÇİMENTO	100.00	100.00	RUMELİ HOLDİNG	3/12/92	268,252,782,759	32,551,000
DENİZLİ ÇİMENTO	100.00	100.00	MODERN ÇİMENTO	4/12/92	579,376,500,00 (4)	70,100.00
ÇORUM ÇİMENTO	100.00	100.00	YİBİTAŞ HOLDİNG	25/12/92	296,730,000,000	35,000,000
SİVAS ÇİMENTO	100.00	100.00	YİBİTAŞ HOLDİNG	25/12/92	249,253,200,000	29,400,000
ŞEKERBANK	10.00	10.00	PANKOBİRLİK	22/2/93	31,823,000,000	3,505,195
TOE	81.35	81.35	SÜPER OTO	14/4/93	75,952,000,000	8,000,000
LADİK ÇİMENTO	100.00	100.00	RUMELİ ÇİMENTO	21/4/93	663,062,592,574	57,598,687
ŞANLIURFA ÇİMENTO	100.00	100.00	RUMELİ ÇİMENTO	21/4/93	551,212,296,776	57,405,988
BARTIN ÇİMENTO	99.78	99.78	RUMELİ ÇİMENTO	6/5/93	200,544,522,750	20,568,669
AŞKALE ÇİMENTO	100.00	100.00	ERÇİMSAN	17/6/93	328,436,478,000	31,158,000
BANDIRMA YEM LTD.	24.62	24.62	BANDIRMA SOĞ. HAVA T.A.Ş.	15/11/93	5,000,000,000	374,721
KARS YEM A.Ş.	37.07	37.07	LÜTFÜ KARAMAN ve 14 Çalışan	17/11/93	1,138,900,000	85,080
AEG-ETİ A.Ş.	11.11	11.11	AEG Aktiengesellschaft	10/12/93	30,644,025,000 (5)	2,199,542
İSTANBUL DEMİR ÇELİ	40.00	40.00	BİRLİK İNŞ. MAD. A.Ş.	10/12/93	2,285,075,923 (6)	164,345
GÜNEYSU	67.31	67.31	AYŞE BALCI	24/2/94	6,000,000,000	333,058
LAYNE-BOWLER	4.17	4.17	KONYA ŞEKER FAB. A.Ş.	15/4/94	250,000,000	6,912
SİVAS YEM	3.57	3.57	Haluk DİNÇER	1/6/94	11,250,000	361
HASCAN GIDA	3.40	3.40	Ali BAYSAL	2/6/94	200,000,000	6,531
TOROS İLAÇ PAZ.	25.00	25.00	TEKNİK SERVİS TİC. A.Ş.	21/6/94	2,000,000,000	64,668
AEG-ETİ	27.85	27.85	AEG Aktiengesellschaft	21/6/94	181,946,682,000	5,871,330
ALTEK	30.00	30.00	ANMAK HOLDİNG	22/6/94	12,397,078,400	560,000
ÇESTAŞ	2.29	2.29	ÇUKUROVA ELEKTRİK A.Ş.	23/6/94	250,000,000	8,069
TOPLAM					**5,320,407,234,040**	**714,991,149**

Toplam satış tutarları brüt satış hasılatını göstermetedir. ABD Doları ve DM cinsinden teklif tutarlarının TL'ye çevrilmesinde MB. döviz satış kuru, DM cinsinden teklif tutarlarının ABD Doları'na çevrilmesinde M.B. çapraz kuru, TL. cinsinden teklif tutarlarının ABD Doları'na çevrilmesinde ise M.B. döviz alış kuru kullanılmıştır. Kullanılan kurlar, sözleşme imza tarihindeki değerlerdir.

(1): Satış sözleşmesinde satılan hisselerin en az % 40'ının, satış tarihinden itibaren 5 yıl içinde SCF tarafından halka arz edileceği hükme bağlanmıştır. Ancak satış işlemi Danıştay'ın 25.12.1991 tarihli kararı ile iptal edilmiş, daha sonra Bakanlar Kurulu tarafından 27.4.1992 tarihinde sözkonusu kararın geriye yürütülemeyeceği konusunda prensip kararı alınmıştır. Bu nedenle, satılan hisselerin halka arz işlemi 27.4.1992 tarihinden itibaren 5 yıl içinde gerçekleştirilecektir.

(2): Temmuz 1986'da 10 yıl süre ile net karın % 80'inin tahsil edilmesi koşulu ile imzalanan satış sözleşmesi iptal edilmiş ve Eylül 1991'de 1.5 milyar TL. bedel üzerinden yeni bir sözleşme imzalanmıştır.

(3): İPRAGAZ'da % 1,67 oranında hisse sahibi olan gerçek kişilerin vekil tayin ettiği Türkiye Petrolleri A.O. ile KOİ arasında 16 Eylül 1991 tarihinde imzalanan protokol ile satışa konu hisse oranı, "yönetim hissesi" olan % 51'e tamamlanmıştır.

(4): Satış sözleşmesi uyarınca satılan hisselerin % 49'a kadarı, satış tarihinden itibaren 4 yıl içinde Modem Çimento tarafından halka arz edilecektir.

(5): Alıcı firmanın teklifi peşin 3.750.000 DM olup bu tutar, sözleşme imza tarihindeki M.B. döviz satış kuru üzerinden TL.'ye, aynı tarihteki çapraz kur üzerinden de ABD Doları'na çevrilmiştir.

(6) Alıcı firma peşin 2.285.075.923 TL. tutarındaki satış bedeline ilaveten, İDÇ'nin, 1991 ve 1992 yıllarına ilişkin temettü ve kurumlar vergisi istisnası borcu olan toplam 758.245.077 TL.'yi sözleşme tari-

Hak-İş Genel Başkanı Necati Çelik: "Özelleştirme, kapat kurtul politikasına dönüşmemelidir"

Çerçeve: İsterseniz Hak-İş'ten başlayalım. Hak-İş'in özelleştirilecek tesislere sahip çıkması noktasına nasıl gelindi? Hak-İş'in şu ana kadar sahibi olduğu tesisler, özelleştirmeden aldığı tesisler ve bundan sonraki planı ne?

N. Çelik: Bilindiği gibi "Özelleştirme" 1980'li yıllarda Türkiye gündemine giren ve bu yıllardan günümüze kadar uygulamaları daima tartışılan bir kavram olmuştur.

Uygulamaları itibariyle değerlendirildiğinde Özelleştirme, çalışan kesim açısından iş ve gelir güvencesinin ortadan kalkması şeklinde sonuçlar doğurmuştur. Bu sonucun doğmasına etki eden faktörlerin en başında çalışanlara iş güvencesini sağlayacak yasal düzenlemelerin yokluğu sayılabilir.

Öncelikle özelleştirme kapsamına alınan KİT'lerde çalışan işçilerin Konfederasyonumuza bağlı sendikalara üye bulunması, özelleştirme uygulamalarıyla ortaya çıkacak sorunlarla bizleri karşı karşıya bırakmıştır.

Üyelerimizin çalıştığı KİT'lerin özelleştirme kapsamına alınmasının doğuracağı strateji ve sosyal sorunları, gücümüz nisbetinde her platformda gündeme getirerek Hükümeti ve kamuoyunu uyarmaya çalıştıksa da bu çabalarımız ne yazık ki yeterince karşılık bulamamıştır. Nitekim Yem Sanayii Türk A.Ş.'nin 27 fabrikası özelleştirilmiş, işçilerin tamamı işten çıkartılmış, sendikal faaliyet ortadan kaldırılmıştır. Aynı durum Türk Otomotiv Endüstrisi'nde (TOE)'de yaşanmıştır.

Üyelerimizin iş ve gelir güvencesinin, üyelerimizin çalıştığı KİT'lerin öncelikle çalışanlarına, bu KİT'lere hammadde sağlayan üreticilere, ürünleri pazarlayan kişi ve kuruluşlara, yöre halkına (Esnaf, Tüccar vb. gibi) satılmasıyla sağlanabileceği tek çözüm yolu olarak karşımıza çıkmıştır.

Yaşadığımız olaylar bizi böyle bir karara varmaya zorlamıştır. Amacımız ne HAK-İŞ ne de bağlı sendikalarımızın işveren olması değil, bir yandan üyelerimizin iş ve gelir güvencesini sağlarken öte yandan bu KİT'lerin ekonomik, stratejik ve sosyal fonksiyonunu yitirmeden üretime devam etmesidir. Bunu gerçekleştirmeyi sosyal sorumluluğumuzun bir gereği olarak kabul ediyoruz.

Ancak; Kamuoyunda sürekli bir yanlışlığın tekrar edildiğini görmekteyiz. Her platformda gerçekleri ifade ettiğimiz halde; gerek Karabük Demir Çelik Fabrikaları Müessesesi'nin ve gerekse Et ve Balık Ürünleri A.Ş.'nin doğrudan mülkiyetinin HAK-İŞ KONFEDERASYONU tarafından satın alındığı gibi gerçeklerle ilgisi olmayan bir itham, sürekli olarak TV ve Basında ifade edilmektedir.

Karabük Demir Çelik Fabrikaları Müessesesi ile Et ve Balık Ürünleri A.Ş.'nin özelleştirilme-

sinde tüzel kişilikleri itibariyle ne HAK-İŞ Konfederasyonumuz ne de ilgili Sendikalarımız alıcı olmamıştır. Bu satışların KİT çalışanlarına, Sanayi ve Ticaret Odaları üyelerine, Esnaf Derneklerine, Üretici ve Tüketiciler ile yöre halkına yapılmasını sağlamak üzere Konfederasyonumuz ve Sendikalarımız önderlik, yol göstericilik, yani bir tür danışmanlık görevi yürütmüştür. Burada "alıcı" olarak işçi örgütümüzün tüzel kişilikleri sözkonusu değildir.

Dolayısıyla halkın malı olan KİT'ler yine vergisini ödeyen halka satılmakta, sermaye tabana yayılmaktadır.

Karabük Demir Çelik konusunda bundan sonra atılacak adımlar neler?

Karabük Demir Çelik Fabrikaları Müessesesi'nde prosedür halen devam etmektedir. Fabrikayı işçi, sanayici, esnaf ve yöre halkının oluşturduğu KARDEMİR A.Ş. devralacaktır. Fabrikanın şu anda ihtiyacı olan bakım, onarım ve revatmanların devir öncesi yapılması gerekmektedir. Bu işlemleri hükümet üstlenmiştir. Fabrikanın işçiye ve yöre halkına devredilmesi için bizim şartlarımız vardır. Bu şartlar yerine geldikten sonra şirket işi, esnaf ve yöre halkının sahip olacağı KARDEMİR A.Ş.'ye sembolik bir bedelle devredilecektir. Ama birkaç ay içinde Hükümetin yapması gereken işlemleri yerine getirip getirmediği gözlemlenecektir.

Et-Balık konusundaki bu tepkilerin asıl nedeni neydi?

Biz özelleştirmede yeni bir model ortaya koymaya çalıştık. Bu model ile çalışanlar, üreticiler ve esnaf gibi kesimlerin yörelerindeki tesislere sahip olması esasına dayanmaktadır. Bu model Karabük'te yürürlüktedir. Aynı modeli Et ve Balık Ürünleri A.Ş.'de (EBK) uygulamaya koyunca bir kısım çevreler bundan rahatsız oldular.

Biraz önce de ifade ettiğim gibi HAK-İŞ Konfederasyonumuz ve bağlı sendikalarımız tüzel kişilikleri ile bu modelde fiilen alıcı olarak hiç bir zaman yer almadıkları halde bazı çevreler Konfederasyonumuzu "İşveren"liğe soyunmakla suçladılar.

Gerek kimi işçi kesimince ideolojik olarak, gerekse tekelleşmiş medya tarafından çıkarlarını korumak amacıyla bugüne kadar hiç bir özelleştirme olayında ortaya koymadıkları ölçüde tepki gösterdiler. Bu olayda hakkımızda konuşanlar hiçbir zaman bizi arayarak gerçeği öğrenmek istemediler. Sözde kamu vicdanının sesi olduğunu söyleyenler ençok gürültü kopardıkları EBK'nun değeri konusunda iki trilyon'dan elli trilyona kadar değişen değerler biçtiler. Bizim tekliflerimiz diğer tekliflere göre en yüksek olduğu halde ve teklifimizin sosyal boyutu gözardı edilerek kamuoyu devamlı tek taraflı olarak yanıltılmıştır.

Hak-İş'in özelleştirilen tesisleri satın alması özellikle Disk ile aranızda bir tartışmaya neden oldu. Bu durumu sendikacılık açısından nasıl değerlendiriyorsunuz?

Biraz önce de ifade ettiğim gibi ne HAK-İŞ ve ne de bağlı Sendikalarımızın hiç birisinin özelleştirilen KİT'leri tüzel kişilikleri itibariyle satınalması bilfiil ortak olması gibi bir işlem sözkonusu değildir. Bu gerçeği her platformda ifade ettiğimiz halde, özelleştirmeye ideolojik olarak cepheden karşı çıkan DİSK, gerçekleri bil-

Necati ÇELİK (HAK-İŞ Genel Başkanı)

1955 yılında Kocaeli'ne bağlı Gölcük İlçesinde dünyaya geldi. İlk ve Orta öğrenimini Kocaeli'nde Yüksek Öğrenimini Ankara'da tamamladı. İş yaşamına 1974 yılında başladı. Kamu ağırlıklı olmak üzere çeşitli görevlerde bulundu.

Profesyonel sendikacılığa gıda işkolunda başladı. Öz Gıda-İş'in önce Genel Sekreteri ve daha sonra da Genel Başkanlığına getirilen ÇELİK, 12 Eylül 1980'de Öz Gıda-İş'in Genel Başkanı, HAK-İŞ Konfederasyonu'nun da Genel Sekreterliğini yapıyordu. 1981 yılında yapılan HAK-İŞ Olağanüstü Genel Kurulu'nda Konfederasyon Genel Başkanı oldu.

HAK-İŞ Konfederasyonu Genel Başkanı Necati ÇELİK, 1983, 1986, 1989 ve 1992'de yapılan Genel Kurullarda 4 dönem Genel Başkan seçildi.

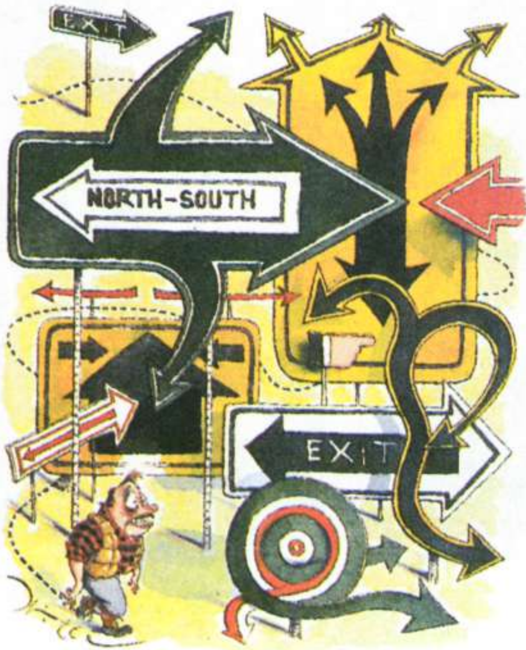
Necati ÇELİK, evli olup biri kız, diğeri erkek olmak üzere 2 çocuk babasıdır.

meden (yada bilerek) bizi işveren olmakla suçlamıştır.

Kendilerinin KİT'lerde örgütlülüğü sözkonusu değildir. Bu nedenle özelleştirme uygulamaları ile üyeleri hiçbir zaman karşı karşıya gelecek de değildirler. Hariçten gazel okumanın kolaycılığı ile eline bir fırsat geçirmişcesine ithamlarda bulunmuşlardır.

Özelleştirmeye karşı çıkmakla hangi KİT'in özelleştirilmesi önlenebilmiş ve özelleştirme ile yapılan işçi kıyımına dur denilebilmiştir? Biz özelleştirmenin acı sonuçlarını yaşayarak gördük. Bunun için "mutlaka özelleştirelecekse biz talibiz" diyerek çalışanlar olarak kararlılığımızı gösterdik. Çalışanlarımız buralara ortak olmak üzere bizim çalışmalarımızı desteklemiştir.

EBK'nun Çalışanlara, Besicilere, Kasaplara ve geniş halk kitlelerine devredilmesinde öncülük yaptık diye bizi işveren olmakla suçlayan

DİSK, üyesi bulunan Gıda-İş Sendikasının Beltaş'taki fiili ortaklığına (işverenliğine) karşı bugüne kadar somut herhangi bir tepkisi olmamıştır. Bu da kendi içinde çelişkiden başka bir şey değildir.

Türk sendikacılığı bir yere gelip tıkandı. Batı'dan alınmıştı. Türkiye'nin ihtiyaçlarına göre yeniden yorumlanmadı. Türk sendikacılar ücret ve işten çıkartma dışında, verimliliğin artırılması, kalite, çevrenin korunması, yönetime katılma, kültürel, sportif, siyasal katılım alanlarında pek aktif değil, daha çok ideolojik bir örgütlenme disiplini içindedir gibi bir eleştirel yaklaşım var. Bu konuda ne düşünüyorsunuz. Disk ve Türk-İş'in bu eleştirilerden alacağı bir pay var mı? Ya da yeni bir sendika reformu gerekli mi?

Değişen ve yeniden şekillenen dünyamızda eskiyen herşey yerini süratle yenisine terketmektedir. Değişim ve dönüşüm baş döndürücü bir hızla sürüp giderken, bizim ülkemiz bütün bunları ne yazık ki çaresizlikle izlemektedir.

Ülkemiz her alanda ve her anlamda bir şoku, bir krizi ve bir istikrarsızlığı yaşarken, belirsizlik ve çözümsüzlük dayatmaları başta çalışanlar olmak üzere toplumun tüm kesimlerini büyük bir kaosun içine itmiştir.

Çalışma Hayatının asli unsurlarından biri olan sendikal hareket, tıkanan, daralan ve çözümsüzlüğü yaşayan ülkemizde, ufkunu genişletip mücadele perspektifini boyutlandıran yeni alternatiflerle çalışma hayatına nefes aldırmakla görevli ve buna mecburdur.

HAK-İŞ Konfederasyonu olarak, ülkemiz sendikal hareketi ve çalışma hayatına çağrımızı şu şekilde ifade edebiliriz:

"Çıkar çatışmasına dayalı çatışma kültürü yerine, çıkar paralelliğine dayalı ülke, işletme ve işçi gerçeklerine endeks edilmiş, insan merkezli bir sendikal mücadele çizgisini gelin birlikte hayata geçirelim. Bu çizginin, bu anlayışın adı ise; Endüstriyel Demokrasidir."

Ekonomik globalleşme sürecinde; ücret, verimlilik, istihdam ve sendikal örgütlenmelerin varlığı'nın devamının, Endüstriyel Demokrasi içerisinde mümkün olabileceğine inanıyoruz.

Endüstriyel Demokrasiyi Endüstriyel İlişkilerimizde somut bir biçimde uygulamaya sokma uğraşımız, sevinçle ifade etmek gerekirse yetkili olduğumuz işyerlerinin bir çoğunda, üretkenliğin, verimliliğin, bilimselliğin, katılımın somut ölçütlerde yaşama geçirildiği ve sonucunda hakça bir paylaşımın sağlandığı, istihdamın güvenceye kavuştuğu bir noktayı yakalamıştır.

Alışılagelmiş ancak tıkanmış olan işçi-işveren ilişkilerini, klasik sendikal anlayışları ve 1950'lerin sanayici-tüccar tiplerini sorgulayan ve önümüze yeni ufuklar açan bu anlayışımızı; dünya ve ülkemiz ekonomik şartlarındaki gelişmeler doğrultusunda açıklıkla masaya yatırarak sağlıklı bir değerlendirmeye tabi tutarsak, üretim-verimlilik, istihdam ve ücret ilişkisinin kalıcı çözümlerle toplumun istifadesine sunulabileceğini göreceğiz.

Çözümsüzlük ve teslimiyetçilik sendikal hareketin doğasına aykırıdır. Çalışma Hayatı ülkemizin en dinamik unsurlarından biridir. Çözümü kendi içinde üretmek zorundadırlar.

Şimdi "Dünya Ekonomisi" denilen bir gerçekle karşı karşıya bulunmaktayız. Artık, dünya tek bir pazar haline gelmiştir. Politik sınırlar, mal ve hizmet dolaşımında, emek arzında artık çok şey ifade etmemektedir.

Ekonomik refah ve gelişmenin devlet merkezli ekonomik anlayışlarla gerçekleştirilmesi fikri, artık genel bir kabul görmemektedir. Ekonomide ve politik yaşamda küçük bir devleti isteyen "Sivil Toplumcu" ve liberal ekonomiden yana olan politikalar daha çok itibar görmektedir. İnsan merkezli eşitliktçi verimli bir ekonomi ile taraf olmaktan öte "Ortak" olmayı hedef-

leyen bir Endüstriyel İlişkiler sorunu, değişen koşulların önemli bir aşaması olarak karşımızda durmaktadır.

Çalışma Hayatı'nda güçlü, verimli, istihdam sorununu en aza indirmiş bir ekonomik yapı oluşturmak; uluslararası rekabete açık, güçlü işletmeler için, endüstriyel ilişkilerin doğal tarafları olan devlet-işveren ve sendikaların, çatışan taraflar olmak yerine "Uzlaşan Endüstriyel Ortaklar" olarak yerlerini almasıyla gerçekleşecektir.

Bunun için devletin, işverenlerin ve sendikaların geleneksel yaklaşımlarını yeniden değerlendirmelerine, sosyo-ekonomik yaşamdaki rollerinin yeniden tarifine, çalışma hayatının rekabetçi dünya ekonomisinin değişen koşullarına göre yeniden yapılandırılması geciktirilmeyecek bir ihtiyaçtır.

Ekonomik ve toplumsal yaşamda demokratik bir devlet, esnik ve çağdaş bir çalışma mevzuatı için Türkiye'nin kaybedecek zamanı kalmamıştır.

Türkiye'nin ekonomide yeni anlayışlar doğrultusunda mikro ve makro düzeyde bir endüstriyel diyalog kurabilmesi zorunludur.

Devletiyle, işvereniyle, sendikası ve işçisiyle işyerlerinden başlayan, ulusal düzeye doğru yükselen Endüstriyel İlişkiler Kurulu örgütlenmesini, verimli bir ekonominin çağdaş bir kuralı olarak kabul etmeliyiz.

Endüstriyel yaşamda boy veren bu yeni atılım ve bu diyalog karşılıklı güven ve açıklığa dayanmalıdır. Açıklığın olamadığı yerde uzlaşma'nın ve güven'in sağlanamayacağı da bir gerçektir.

Günümüzde çalışanlar; daha iyi yaşama ve çalışma koşulları ve iş güvencesi, işverenler ise; rekabetçi ekonomik koşullarda ayakta kalmak, karlı ve verimli çalışan işletmelere sahip olmak istemektedirler.

Bu istemlerin karşılanabilmesi birbirine bağlıdır.

Sendikalar işletmelerin karlılığını, verimliliğini ve kaliteli üretim yapmalarına katılmayı, üyelerinin değişen üretim koşullarına uygun nitelikli işgücü haline gelebilmeleri için mesleki eğitimi de vermeyi, üyelerinin çıkarları adına yapmak durumundadırlar.

İşverenler işletme yönetimlerini, üretim ve kalite yönetimlerini esnek, katılıma açık şekilde geliştirmek zorunda olup bu durum, işletmelerin ve çalışanların ortak çıkarlarına uygun çağdaş bir gerekliliktir.

Her alanda olduğu gibi bu alanda da hem sendika ve işletme yönetimlerinin katılımcı, demokratik olması, yeni bir esnek yönetim yapılanması, karşılıklı enformasyon, bilgi alışverişi, çıkacak her tür sorunun çözümünde diyalog ve uzlaşmayı getirecektir.

Daha çok ücret, daha iyi yaşam, daha çok kar, büyüyen bir ekonomiden elde edilebilir. Bunun yolu ise dünya pazarından daha çok pay almaktan geçmektedir. Bu ise açık, güvenli bir uzlaşmayla beslenebildiği takdirde, böyle bir endüstrdiyel ilişki huzurlu bir çalışma ortamı, verimli, karlı bir ekonomi yaratacaktır.

İşte bu yapılanmanın adına Endüstriyel Demokrasi diyoruz. Endüstriyel demokrasinin ve bu modelin uygulanması tıkanmışlığın ortadan kaldırılmasını sağlayacaktır.

Bugünkü özelleştirme uygulaması size göre sağlıklı mı, gerçekten bu iş ülke çıkarlarına hizmet eder mi?

Bu soruya cevap verirken şu hesaba bir gözatmak gerekir. Özelleştirme uygulamalarının başladığı 1985 yılında 1994 yılı sonuna kadar özelleştirilen 77 kuruluştan 22.2 Trilyon gelir elde edilirken aynı dönemde özelleştirme uygulamaları için yapılan harcama 22.7 Trilyon TL olmuştur. Görülüyor ki 77 kamu kuruluşunu özelleştirmekle devlet 500 milyar TL.'de zarar etmiştir. Dostlar alışverişte görsün diye özelleştirme yapılmamalıdır. Halen özelleştirme kapsamında 45 kuruluş bulunmaktadır. Bu kuruluşlar da aynı şekilde özelleştirilecekse neden kamunun malları elden çıkartılmaktadır?

Bu tabloya bakarak sağlıklı bir özelleştirme politikası yürütüldüğünden bahsetmek mümkün değildir. Özelleştirme sat kurtul, kapat kurtul politikasına dönüşmemelidir. Elde edilen gelirler üretim amaçlı yatırımlara harcanmalıdır.

Geçmişte yapılan özelleştirmelerin de ekonomiye katkıları hiç araştırılmamaktadır. Bunlardan bir kısmı mahkemelik olmuş, tekrar kamulaştırılmıştır. (Iğdır Pamuklu Entegre Tesisi, Tortum Yünlü Sanayii, kars Süt vb. gibi)

Bu tesislerin arsa, bina, fabrika ve sosyal tesislerin ayrı ayrı değerlendirilmesi gerektiği ileri sürülüyor, siz bu konuda ne düşünüyorsunuz?

KİT'ler kurulurken genellikle şehirlerin dışında kuruluş yerleri seçilmiştir. Ancak zamanla şehir gelişmesiyle bu yerler şehir merkezlerinde kalmıştır. Doğal olarak rant gelirleri de yükselmiştir.

Biz Hak-İş olarak birçok defa KİT'lerin özelleştirilmeden sadece arsa ve sosyal tesislerini değerlendirilerek, KİT'lerin ihtiyaç duyduğu teknoloji ve işletme sermayesi bu yoldan temin edilebileceğini ifade ettik. Böylece KİT'ler özel bankalardan çok yüksek oranda faizle kredi kullanmak zorunda bırakılmamış olacaklardı. Ama bu yöntem tercih edilmemiştir. Bir çok KİT'in üretimi ile doğrudan ilişkisi bulunmayan gayrimenkulleri ekonomiye kazandırabilirdi. Ancak bu yapılmadı.

Dünyadaki özelleştirme hareketlerini incelediniz mi? Bu iş nasıl oluyor. Mesela eski Sovyetlerdeki devlet tesislerinin özelleştirilmesi, ya da Meksika ör-

neği, Dünya örnekleri açısından Türkiye'deki durum ne. Mesela Doğu Almanya'da ve Balkanlarda bu iş nasıl yapıldı?

=Özelleştirme sadece bizde değil dünyanın bir çok ülkesinde yapılan bir uygulamadır. Dünyadaki uygulamalarını elbette takip etmekteyiz. Özellikle bu ülkeler özelleştirme için hukuki, sosyal, siyasal altyapıyı sağlam bir şekilde kurarak ve toplumda konsensus sağlayarak yola çıkmaktadırlar. Sosyal altyapı, iş güvencesi, işsizlik sigortası ön planda yapılan hususlar olmaktadır. Örneğin Doğu-Batı Almanya Birleşmesinden sonra üretim ve istihdam garantisi koşuluyla sembolik fiyatlarla KİT'ler özelleştirilmiştir. Çalışanların çalıştığı KİT'lere sahip-ortak olmasını öngören modeller dünyada uygulanan özelleştirme modellerinden biridir.

Örneğin ABD'de Eshop modeli 1920'li yıllardan beri uygulanmaktadır.

Bu çerçevede örneğin; Birleşik Otomobil İşçileri Sendikası öncülüğünde Uyatt Clark Sanayii, Mc Cleary Tire and Rubber Co., Chreysler Cooperation hisseleri işçilere devredilmiş, model başarı ile uygulanmıştır.

1984 yılında Virginia Eyaletinin Weirton bölgesinde Çelik Fabrikası National Intergroup Inc. hisselerinin tamamı işçilere devredilmiştir. Esop modeli diğer modellere göre % 50 daha karlı % 200 daha verimli ve daha fazla istihdam yaratmaktadır.

1979 yılında iktidara gelen Thatcher Başbakanlığındaki Birleşik Krallık Hükümeti, Özelleştirilen Kuruluşlar personelinin sermayeden pay alması ilkelerini şu şekilde belirlemiştir:

- Hiç karşılıksız pay verilmesi
- Çalışan tarafından satın alınan pay oranında karşılıksız pay verilmesi
- Karşılıksız ve bedelini ödeyerek aldığı paylara ek olarak daha fazla pay almak için talepte bulunması durumunda çalışana pay tahsisinde öncelik.

Bu ilkeler çerçevesinde:

- National Freight Company payları 1982 yılında çalışanlara satılmıştır.
- British Telecom 1984 yılında payların bir kısmı yine çalışanlara belli oranlarda karşılıksız olmak üzere satılmıştır. Çalışanlardan % 90'ı (100.000 işçi) pay sahibi olmuştur.

İran'da ise; Hükümet devlete ait şirketleri özelleştirirken, bu şirketlerde çalışan işçilerin hisse senedi alabilmesi için, borç şeklinde kredi verme uygulaması yapmaktadır. Bu politika çerçevesinde 37 adet şirket özelleştirme kapsamında alınmış, 10 tanesi 1990 yılına kadar özelleştirilmiştir. İşçiler devlete borçlarını tamamen ödemişlerdir.

Örnek olarak Tahran'da 800 işçinin çalıştığı Pars Elektronik verilebilir.

İspanya örneğinde ise; İşçilerin Ortaklığı konusunda en başarılı ve yaygın uygulama Kuzey İspanya'da Mondrapon Kooperatifinde gerçekleşmiştir.

85 firmada görevli 20.000 işçisi mevcuttur.

Mondrapon, LMF (Labour Managed Firm) için en önemli sorun olan finans sorununa kredi bankasını kurarak çözmüştür.

Bütün dünya örneklerine rağmen EBK'nun çalışanlarına satışına karşı başlattıkları kampanya ile bir kısım medya ve çıkar çevreleri "kamu vicdanı" gibi bir kavramı kullanarak engel oldular.

Özelleştirmeden devletin kazancı ne olacak? Zararlardan kurtulacak, kıdem ya da istihdam politikasının geri yansıması ne yönde olacak? Sizce bu tesisler verimli olarak işletilebilecek mi? Özelleştirme bu tesislerde istihdamın düşmesine, dolayısı ile işsizliğe neden olabilir mi?

Devlet KİT'leri satmakla belki bu KİT'lerin zararlarından kurtulmuş olacaktır. Ancak özelleştirme sadece KİT'leri elden çıkarmak değildir. Kamu elinde zarar eden KİT'lerin, özel sektör elinde verimli, karlı, istihdamdan kaynaklanan sosyal sorunlarını en az düzeye indirecek nitelikte çalıştırılması esas olmalıdır.

1985 yılından 1994 sonuna kadar yapılan özelleştirmeler çoğunlukla işçiler açısından işsizlikle sonuçlanmış. Endüstriyel ilişkilerin bir tarafı olan sendikalar tasfiye edilmiştir. Üretim ve verimlilikte artış olmadığı gibi kimi karlı KİT'ler de özelleştirildikten sonra zarar etmeye başlamışlardır.

Örneğin Fransızlara satılan beş adet çimento fabrikasında olduğu gibi, üretim ve verimlilik artmamış, karlı KİT'ler zarar eder hale getirilmiş ve tekelleşmesiyle tüketicinin zararı bir kat daha artmıştır. TOE'de üretim ortadan kalkmış fabrikanın kapısına kilit vurulmuştur. Özelleştirme kapatmaya dönüşmemelidir. Toplum olarak daha çok üretmek zorundayız.

Özelleştirmede temel ilkeler, üretimin, verimliliğin karlılığın artışı olmalıdır.

Sizce özelleştirmedeki en büyük yanlış ne. Bunlardan özelleştirilmemesi, ya da özelleştirilmesinde özel maddeler gerekli olan tesisler var mı? Hangileri, niçin? Özelleştirmeden elde edilen nemanın kullanılması konusunda siz ne düşünüyorsunuz?

HAK-İŞ Konfederasyonu prensipte özelleştirmeye karşı olmadığını her fırsatta söylemiştir. Ancak bir kısım uygulamaları gördükten sonra dehşete düşmüş, endişeye düşmüş ve sanki bu anlamda hiçbir altyapısı bulunmayan özelleştirmeye karşı çıkmak

gerektiği yönünde o güne değin seslendirdiği politiklarını gözden geçirme gereğini duymuştur. Tam bu atmosferde Anayasa Mahkemesi Özelleştirme Yetki Kanununu ve buna paralel olarak çıkan kanun hükmünde kararnameleri iptal etmiştir ve daha sonra bilinen Özelleştirme Kanunu Meclisten geçirilmiştir. Şimdi bizim üzerinde durduğumuz hususlar şunlardır. Önce özelleştirmeye gidilmeden, özelleştirmenin altyapısının kurulması gerektiği her vesile ile vurguladık. Nedir alt yapı? Özelleştirmeye geçilmeden önce muhakkak iş güvencesi yasası ve işsizlik sigortası ve anti-tekel yasasının da yine ya özelleştirme kanunu ile birlikte, ya da yürürlük süreleri farklı tarihlerde olsa da uygulanabilirlikleri eş zamanlı olmalıdır. Bir başka önemli konu özelleştirmeye gidilmeden, özelleştirme esnasında işini kaybedecek olan işçilerin durumu ile ilgilidir. Tabii burada iş güvencesi ve işsizlik sigortası bir miktar sigorta görevi görse de esas itibarıyla benim anladığım kadarıyla özelleştirmeden zarar görecek işçinin -tam anlamıyla memur gibi olmazsa bile- yeni istihdam alanları açılarak oralara aktarılmasının sağlanması lazımdır. Artı buna rağmen işsiz kalacak olanlar da işsizlik sigortasından ve batıda bazı ülkelerde de uygulanan işsizlik yardımından yararlanarak işsiz kaldıklarını çok fazla hissetmeyeceklerdir. Halbuki Türkiye'de bunların hiçbiri yok. Bu itibarla ben diyorum ki özelleştirme esasen doğru bir hedeftir. Gelişmiş ülkelerde bu politikaları uygulamak daha kolayken, gelişmekte olan ülkelerde özelleştirme politikalarını uygulamak o kadar kolay değil, hatta çok zordur. Bu itibarla gelişmekte olan ülkelerde serbest piyasa, özelleştirme, globalleşme ve yeni dünya düzeni gibi kavramlar fazla anlam ifade etmiyor. Hatta bunlar bir anlamda serbest piyasayı değil, serseri piyasayı oluşturuyor. Uygulamalar bizi bu tesbitleri yapmağa itmiştir. Ancak ben prensipte özelleştirmeyi demokratikleşme ile de orantılı buluyorum. Her sahada devletin alabildiğince küçültülmesini sivil inisiyatifin öne çıkması bakımından doğru buluyorum. Bu bakımdan ekonomide de devletin rolünün küçültülmesinin prensipte doğru olduğuna inanıyorum. Ancak gelişmekte olan ülkeler açısından duruma bakıldığında, bu ülkelerin kendilerine özgü problemleri ve handikapları dolayısıyla bütün bu doğru hedefler geniş halk kesimlerinin aleyhine sonuçlar doğurmaktadır. Ancak ekonomide devletin küçültülmesini öngören liberal siyaset adamları veya sosyal demokratlar veya başka kesim politikacılar bakıyorsunuz bazı konularda, mesela eğitimde özelleştirme noktasında ısrarla Tevhid-i Tedrisatı savunup tutucu bir davranış sergiliyorlar. Bu bana göre bir çelişkidir ve yanlıştır. Eğitimin de yerel yönetimlere bırakılması, sivilleşmesi demokratikleşmenin ve devletin küçülmesinin bir devamıdır. Burada kamu yönetimi bir çelişki içindedir ve tutuculuğunu devam ettirmektedir. Şimdi özelleştirme ile ilgili kanun çıktı. Ama özelleştirme konusundaki endişelerimiz ortadan kalkmadı. Kabul etmek lazım ki eski yetki kanunu ve kanun hükmünde kararnamelere oranla bu kanun daha ihtilafları ortadan kaldırıcı bir özelliğe sahip ama bizim köklü itirazlarımızı ortadan kaldırmamaktadır. Mesela işsizlik sigortası hala öngörülmüyor. İş Kaybı Tazminatı deniyor ama bu tazminattan yararlanmanın da bir yığın ağır şartları getirilmiş. İş Kaybı Tazminatı ne işin ne de işsizlik sigortasının karşılığıdır. Tamamen işçi kesimini susturmak için bir "sus payı" niteliğindedir. Bu bakımdan ben işin bu yönüyle eksikliğinin devam ettiğini düşünüyorum. Örneğin özelleştirmeden sağlanacak kaynağın nerede kullanılacağı hususu, her ne kadar Kanun'da bütçe açıkları için kullanılamayacağı ifade ediliyor ise de, sonra gelen maddede bir fonda biriktirileceği de ifade ediliyor. Fakat bu fonun nasıl kullanılacağı incelenince dolaylı olarak yine bütçeye aktarıldığı görülmektedir. Sağlanacak mali kaynakların bütçe açıkları için kullanılmasına karşı çıkmak lazım. Çünkü bugün var, satıyorsunuz ve sağlanan kaynakla bütçe açığımızın bir kısmını kapatıyoruz. Yarın neyi satacaksınız ve nasıl kapatacaksınız?

Bir başka önemli yönü de özelleştirmede üretim şartı hemen hemen hiç aranmıyor. Bir kısım caydırıcı olmayan kayıtlara bağlanıyor. Oysa Türkiye'nin üretime ihtiyacı var. Ne pahasına olursa olsun tesislerin üretimde kalması lazım. Üretimde kalma şartı en önemli şarttır. Halbuki bu şart aranmıyor. Bu işletmeleri alanlar buraları kapatmak için ve spekülatif amaçlarla devralıyorlarsa ülke ekonomisine ileriye dönük büyük darbeler vuruluyor. Ayrıca sağlanacak kaynakla özelleştirilemeyecek KİT'leri rehabilite etme imkanı varken, bunu da yapmayarak bu KİT'lerin verimli çalıştırılmaları da gözardı

edilmektedir. Bu bakımdan da Özelleştirme Kanunu ve Özelleştirme uygulamaları ile ilgili endişelerimiz, itirazlarımız devam etmektedir.

Bir yandan devlet özelleştirme yaparken, öte yandan devlet eli ile yeni yatırım planları yapılıyor. Daha çok seçim yatırımı türünden şeyler. Bu konularda ne düşünüyorsunuz?

Son yıllarda yatırımlar durmuştur. Ekonomideki belirsizlik ortamı sanayici spekülatif yatırımlara yöneltmiştir. Faiz ve ranta yönelen sermaye üretimden süratle kaçmaktadır. Özel sektörün üretime yönelik yatırımlardan kaçınması ekonominin ihtiyaç duyduğu yatırımların kamu eliyle yapılmasını zorunlu hale getirmektedir. Aynı zamanda Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde büyük özel sektör kuruluşlarının yatırım yapmasını beklemek ise bir anlamda hayalden ibarettir. Bu yörelere de yine devlet kendi eliyle yatırım yapmak zorundadır. Bu durum bir yandan özelleştirme ile devlet küçülsün diye uğraşılırken öte yandan kamu sektörünü büyütmek başlı başına bir çelişkidir.

Sizce bu gidişle özelleştirme kaç yılda biter..?

1985 yılında bugüne kadar geçen 9 yılda özelleştirme kapsamına alınan 122 Kamu Kurum ve Kuruluşundan 1994 sonuna kadar 77 tanesi özelleştirilmiştir. Özelleştirilen bu KİT'ler özelleştirilecek olanların yanında büyüklük itibariyle çok küçük kuruluşlardır. Asıl büyük ve özelleştirilmesi zor olanlar henüz durmaktadır. Kanaatimce ikibinli yıllardan sonra da yine özelleştirmeyi tartışacak gibiyiz.

Özelleştirme konusunda yeterli ön hazırlık, araştırma yapıldı mı? Kadro var mı?

Özelleştirme konusunda ülkemiz vatandaşlarının demokratik sivil toplum örgütlerinin, siyasi partilerin bir konsensus sağlanmasına Hükümet çaba göstermemiştir. Sadece özelleştirme yasasının meclisten geçirilmesi için gerekli çoğunluğu sağlamak için diğer partilerin bir kısmıyla anlaşma yapmıştır.

Ancak aynı uzlaşı arayışını Hükümet özelleştirmeden doğrudan etkilenecek işçi sendikalarıyla yapmamıştır. Yasanın hazırlanması ve çıkmasında işçi kesiminden görüş bile alınmamıştır. Oysa taraflardan birisi de bizleriz.

Şimdi ortada yeni bir yasa var ve bu yasaya göre de kurulmuş bir Özelleştirme İdaresi Başkanlığı mevcuttur. Bu başkanlık henüz tam kadrosunu kurabilmiş değildir. Örneğin; Et ve Balık Ürünleri A.Ş.'nin özelleştirilmesi görüşmeleri esnasında 4046 sayılı yasının 19 ve 41. maddeleri gereğince KİT'leri arsalarının imarının Özelleştirme İdaresi Başkanlığınca yapılması gerekirken Özelleştirme İdaresi Başkanlığı kadro yokluğunu gerekçe gösterecek bu yükümlülüğünü yerine getirmemiştir.

Muhtemel bir erken seçim bu süreci nasıl etkiler?

Muhtemel bir erken seçim, seçim sürecinin başlamasının bitimine kadar özelleştirme işlemlerinin askıda kalmasına neden olabilir. Çünkü siyasi partilerin girecekleri yoğun seçim atmosferi Özelleştirme Yüksek Kurulunun çalışmasını büyük ölçüde etkileyecektir.

Özelleştirmenin ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel maliyeti ne olacak?

Bugüne kadar yapılan özelleştirmelerin sosyal maliyetini çalışanlar olarak bizler yüklendik. 4046 sayılı özelleştirme yasasının çıkartılmasından önce yapılan özelleştirmelerle işten çıkartılan işçiler için iş kaybı nedeniyle herhangi bir sosyal ödeme yapılmamıştır. 4046 sayılı yasaya göre özelleştirmeye bağlı olarak işten çıkartılacak işçilere kıdem yıllarına göre 7 aya kadar aylık tazminat ödeme sözkonusudur. Ancak bu iş ile görevlendirilen İş ve İşçi Bulma Kurumu'nun İş Kaybı Tazminatı ile ilgili çalışmaları henüz yapılmış da değildir. Dolayısıyla özelleştirmenin sosyal maliyetini işsizlik olarak bizler yüklenmek zorunda bırakılıyoruz.

Ekonomik maliyeti özelleştiren kuruluşların mal ve hizmetlerinin kalite ve fiyatının tüketiciye yansıması ve tekelleşme meydana gelip gelmemesi ile ilgili olacaktır. Aynı zamanda özelleştirilen KİT'in üretimde kalıp kalmaması da yine özelleştirmenin ekonomik maliyetini etkileyen faktörlerdir.

Siyasal ve Kültürel maliyeti daha çok yabancı sermayeye yapılacak satışlarda ortaya çıkacaktır. Büyük KİT'lere içeride alıcı bulunamadığı gerekçesi ile blok olarak yabancı sermayeye satışı, sermayenin kökeni ülkenin alacağı siyasi kararlarda bize karşı bir yaptırım olarak kullanılmayacağını kimse garanti edemez. Bu nedenle yabancılara satışlarda belli bir sınırın üzerine çıkılmamalıdır.

Bankaların özelleştirilmesi ve kapatılması konusunda ne düşünüyorsunuz?

Kamu bankaları ile ilgili olarak son günlerde ortaya çıkan skandallar bu bankalardaki milletin parasının kimlere peşkeş çekildiğinin adeta bir resmi olmuştur. Kamu Bankaları süratle özelleştirilmelidir. Bu bankalar siyasilerin milletin parasını kendi siyasi çıkarları doğrultusunda kullanılması aracı olmaktan kurtarılmalıdır. Bunun yöntemi özelleştirme ya da siyasi müdahalelerden özerkleştirme olabilir.

Özelleştirme konusunda eklemek istediğiniz herhangi bir şey var mı?

Özelleştirme konusunda siyasi iktidar işçi örgütlerini yok sayacak işlemlerden uzak durmalı, mutlaka uzlaşı yolları aramalıdır.

HAK-İŞ olarak Türkiye'de ilk defa uygulamaya koyduğumuz çalışanların ortaklığı-pay sahibi olması modelinin uygulanması için siyasi iktidar, sermaye ile medya ortaklığının olumsuz tutumundan etkilenmemelidir. Siyasi İktidar aldığı kararları cesaretle uygulama kararlılığını göstermelidir.

SPORTAÇ

SPOR AYAKKABILARI

MAZFA AYAKKABI SANAYİİ ve TİCARET LTD. ŞTİ.

Merkez: Halitpaşa Cad. No: 20 Kat. 1 G. Osmanpaşa/İSTANBUL Tel: (0212) 578 12 92

Fabrika: Havuzbaşı Lise Arkası Cad. No: 4 G.Osmanpaşa/İSTANBUL Tel-Fax: (0212) 578 39 96

Şirket kurtarma ve özelleştirme

Mustafa BÜYÜKABACI

"Ekonomik sistem piyasadan gelen talimata göre işlemektedir. Eğer şu yada bu nedenle o talimata verilen cevap yetersiz yada kusurluysa, devletin durumu kamu çıkarlarına daha uygun bir hale getirmek için, müdahil olması gerekebilir. "Neoklasik model içinde neoklasik devlet kavramını bu sözlerle açıklayan J. Kenneth Galbraith, özel teşebbüsün daha kısa vadeli ve getirisi yüksek talepleri karşılama temayülünde olduğu, devletin ise kamu hizmetleri konusundaki talepleri karşıladığını ifade etmektedir. Fakat değişen dünya iktisadi sisteminde devletin iktisadi hayattaki yerini de sorgulayarak şöyle devam ediyor: "Devletin az önce değinildiği gibi toplam ekonominin içinde küçük ve nispeten destekleyici bir rol oynayacağı düşünülmüştü. Devlet büyük hacimde mal alıcısı değildi.

Özel şirketin devleti etkileyip ona kendi malını aldırması, kendi ihtiyaç duyduğu hizmetleri yaptırması gibi olayların tarihte kökü derine giden örnekleri bulunmadığından böyle şeyler pek düşünülmüyordu." diyor ve ekliyor "Hala da düşünülmüyor."*

* Galbraith. J. Kenneth. Ekonomi Kimden Yana. Altın Kitaplar. 1988. s.44-46.

Galbraith devletin ekonomik sistem içinde varoluş sebebini, özel teşebbüsün güvenilir bir arz sağlamaması durumunda yeralması gerektiği tezine dayandırmaktadır. Özel teşebbüsün, devletin kamu yararına yapmış olduğu bu girişimi, suistimal etmeyeceği ise varsayımdır. Yani, devlet iktisadi sistemin gelişmesi için hizmet yada sanayide yatırımlar yapacak ve ilişkili sektörlerdeki özel teşebbüs devleti kendi çıkarına uygun olarak kullanmayacaktır.

Galbraith'in de ifadesinde yerini bulan devlet kavramının sorgulanması neticesinde ekonomi bilimi ve özelleştirme çözümünü türetmiştir. Gelişmiş gelişmemiş ülkelerin tümünde, tüm dünya ülkelerinde çok ciddi özelleştirme programları hazırlanmıştır. Devletler otomotiv, telekomünikasyon, taşımacılık vb. sektörlerden tamamen çekilmiş yada çekilmektedirler. Türkiye de özelleştirme çalışmalarına 1983 yılında başlamıştır. Devlet bankacılık, elektrik üretimi, alkoloid gibi bazı stratejik ve temel sektörler dışındaki sektörlerden tamamen çekilmeyi planlamaktadır.

Türkiye'de KİT'ler başlangıçta, Galbraith tarafından da ifade edilen iktisadi bir zorunluluktan dolayı kurulmuşlardır. Yeni istihdam sahaları açmak, üretimi artırmak, iktisaden gelişmeyi hızlandırmak gibi temel amaçlar gözetilmiştir. Genellikle özel teşebbüsün ölçekten dolayı girmeye cesaret edemediği çimento fabrikaları, şeker fabrikaları, demiryolları, elektrik üretimi vs. bunlara örnektir. Bu tip KİT'lerin sermayesinin hemen hemen tamamı devlet kontrolündedir. Bazı KİT'ler ise devletin, bir özel teşebbüse destek ve ortak olması şeklindedir. Bu tip şirketlerin örnekleri çoktur. Tofaş Oto Fab., Fruka-Tamek, Çanakkale Seramik, Aroma, İmsa, Metal Kapak, Nimsa, Suntek Isı San. Bu şirketler zamanında herhangi bir şekilde sermayesine devletin katıldığı şirketlerdir. Şirketin kamu dışındaki ortakları bu payları devletten satın almaktadırlar. Buraya kadar anlatılmaya çalışılanlar genel bir vakıayı tesbitten ibarettir. Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de bir dönem iktisadi hayatın geliştirilmesi ve güçlendirilmesi için kamu yararına devlet teşekkülleri tesis edilmiştir. Bugün de bu uygulamanın artık daha fazla sürdürülemeyeceği düşünülerek bundan vazgeçilmiş ve eldeki tesislerin özelleştirilerek satışına karar verilmiştir.

Ancak, bu noktada daha önce kurtarılıp KİT'leştirilen şirketler gündeme gelmektedir. Bu tip şirketlerin örnekleri oldukça fazladır. Ve bu örnekler çok enteresan bir şekilde özelleştirme programının yürütüldüğü yıllara rastlamakta ve Hisarbank, TÖBANK ve Metaş tipi şirket kurtarmalarla ortaya çıkmaktadır. Önce Hisarbank ve TÖBANK kurtarılarak Anadolu Bankası'na katılmışdır. Daha sonra da Anadolu Bankası Emlakbank'la birleşmiştir. Şimdi özelleştirilmesi düşünülen Emlakbank'ın içinde işte bu bankalar vardır. Metaş çok daha yeni bir şirket kurtarma operasyonu yaşamıştır. Metaş şirketi 1990'da zora düşmüş ve bir müddet üretimini durdurmuştur. Daha sonra 1992 yılında devletin İş bankası'na sağladığı kredi (yaklaşık 50 milyon $) ile İş Bankası'nın tek başına sermaye artışı yapması sayesinde kurtulmuştur. Şimdi bu şirketinde özelleştirilmesi gündemdedir. Asil Çelik yine aynı şekilde Koç grubunun fabrikayı işletememesi nedeniyle kurtarılmıştır. Bir başka örnek Sivas Demir Çelik'de yaşanmıştır. Bu şirket bir KİT iken 1980'lerin sonunda Borusan'ın Gemlik'te kurmuş olduğu soğuk saç üretimi yapacak olan şirkete kurucu sermayedar olarak katılmıştır. Bu şirkette muhtemelen TDÇİ'nin diğer birimleri ile birlikte bilahare özelleştirme kapsamına alınacaktır.

Şirketler kurtarılırken, mali açıdan sistemin zarar görmemesi, sektördeki dengelerin bozulmaması, istihdam edilen kişilerin bir anda işsiz hale gelmesiyle ortaya çıkabilecek sosyal huzursuzlukların izale edilmesi gibi iyiniyetli amaçlar gözetilmiş olabilir. Ancak bu örnekler ile ortaya konmaya çalışılan gerçek şudur. Devlet, özelleştirme programlarının başladığı günlerde ve hatta çimento fabrikaları, Çukurova, Teletaş ve Ereğli'nin ilk halka arzlarında yada blok satışlarında elde edilen başarılara rağmen ciddi bir çelişkiye düşerek şirket kurtarma operasyonlarına girişmiştir.

Bu şirketler acaba daha sonra tekrar kurtarılmak için mi özelleştirilmiştir? Veya bir başka deyişle bunların o dönemdeki kamulaştırılmalarını (kurtarılmalarını) gerektirecek sebepler ortadan kalkmış mıdır? Bu özelleştirilen şirketler, yada bunların dışında herhangi bir şirket zora düştüğünde yine kurtarılacak mıdır? Özellikle Gümrük Birliği ile Özelleştirme'nin birbirini etkilemesi hiç bu açıdan düşünülmüş müdür? Devletin iyi bir özelleştirme programı uygulayabilmesi için bu soruları cevaplandırması gerekir.

Burada özelleştirmeye karşı bir tutum sergilemek amaçlanmamıştır. Sadece yukarıda ortaya konulan örnekler (örnekler çok daha fazla artırılabilir) çerçevesinde devletin yaklaşımındaki bazı çelişkiler ortaya konmaya çalışılmıştır. Çelişkinin devam ettiğine dair ciddi deliller vardır. Ereğli Demir Çelik'in kime verilmeye(!) çalışıldığı ve Asil Çelik'i kurtarma operasyonunu bu yazı çerçevesinde değerlendirenler bunu rahatlıkla anlayacaklardır.

Eğitim hizmetlerinin gelişimi ve değerlendirilmesi

Abdülkadir IŞIK*

* Marmara Üniversitesi SBE Maliye Böl. Doktora Öğrencisi

GİRİŞ

Günümüzde eğitim hizmetleri, devletin temel ekonomik amaçlarının gerçekleştirilmesinde etkin bir araç olarak kullanılmaktadır. Gerçekten eğitim hizmetleri yeterli bir düzeyde sunulduğunda, işgücünün verimliliğini yükselttiği gibi, milli gelir düzeyinin artmasına, fırsat eşitliği yaratarak adil bir gelir dağılımına ve kaynakların optimal bir şekilde kullanılarak ekonomik istikrara olumlu katkılarda bulunduğu kabul edilmektedir.[1] Devletin finansmanını karşılayarak yerine getirdiği sosyal faaliyetlerden en önemlilerinden birisi de eğitim hizmetleridir. Devletin ekonomiye müdahalesi kabul edildiğinde önemli görevler yüklenmesi de kaçınılmaz olmaktadır. Bu noktada, devletin geleneksel faaliyetlerinin yanında (iç güvenlik, dış güvenlik, adalet vb.), eğitim, sağlık, çevre sorunları gibi yan bir takım görevleri de üstlenmesine neden olmakta, dolayısıyla bu konular da maliye disiplini içinde yer almaktadır.[2]

İktisatçıların eğitimle ilgilenmesi A. Smith ile başlamış ve daha sonra R. Malthus, D. Ricardo, J.S. Mill, A. Marshall gibi iktisatçılar eğitimin ekonomi ve üretimle olan ilgisini belirtmişlerdir. D. Ricardo'nun "insan varlığına yatırılmış sermayenin en değerli sermaye" olduğu yönündeki görüşü günümüzün beşeri kaynaklar ekonomisinin (human capital theory) temelini oluşturmaktadır. Bu görüşe göre, eğitim harcamaları da bir yatırım harcaması olarak kabul edilip üretim faktörü olarak ele alınmaktadır.[3] Eğitimin beşeri bir sermaye olduğu kabul edildiğinde ülkelerin kalkınma ve gelişme çabalarında üretimin bir unsuru olması nedeniyle önemli olacağı açıktır. Bu çalışmada amaçlanan, ülkemizdeki eğitim hizmetlerine yapılan harcamaların gelişimini ortaya koyup, genel bir değerlendirme yapmaktır.

1. Kamusal Bir Hizmet Olarak Eğitim

İçinde bulunduğumuz yüzyılda eğitim hizmetleri kapitalist sistemde olsun, kollektivist sistemde olsun genellikle kamu kesimince finanse edilmektedir. Bugün kapitalist toplumlarda eğitim hizmetlerine ayrılan kaynaklarda kişilerin kendi gelirlerine dayanan taleplerinin rolünün olmasıyla birlikte, asıl belirleyici etken siyasal karar alma sürecidir.[4] Dünyanın her tarafında (piyasa ekonomisine en fazla yer veren ABD'de

1 Orhan ŞENER, "Eğitim Ekonomisinin Temel İlkeleri", IV. Türkiye Maliye Eğitimi Sempozyumu'nda sunulan tebliğ, 23-26 Nisan 1987, Gebze, İ.Ü. İktisat Fak. Yayını, No: 525, ss. 23-26.

2 Ayşegül MUTLU, Eğitim Hizmetlerine Genel Bir Bakış, M.Ü. Maliye Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, No: 8, İst., 1994, s. 1.

3 MUTLU, a.g.e., s. 1.

4 Kenan BULUTOĞLU, Kamu Ekonomisine Giriş, Filiz Yayınevi, İstanbul, 1977, s. 264.

bile) eğitim hizmetlerinde ağırlık kamu kesiminde yani devlettedir.

Eğitim hizmetleri denince eğitimle ilgili yapılan faaliyetler anlaşılır. Eğitime tanım olarak bakıldığında; insanların bilgi, beceri ve kapasiteleri öğrenme ile geliştirilir, bu öğrenme süreci genel olarak eğitim olarak tanımlanır. Öğrenmenin çeşitli yolları bulunmaktadır. Örneğin, okulda ya da okul dışında, çalışma öncesinde ya da çalışma sırasında vb. gibi.[5] Analizlerde genelde eğitimin iki sistemden oluştuğu kabul edilir. Birincisi, formel eğitim (örgün eğitim), ikincisi ise, formel olmayan eğitim ve öğretimdir. Gelişmekte olan ülkeler ya da toplumlarda eğitim birçok işlevi birden yerine getirir. Bunlardan birincisi belki de en ideal olanı, insan yaşamını zenginleştirmesidir. Bunun yanında eğitimin dünyaya, topluma, insanlığa ve kişinin kendisine karsı birevsel bilinci ve duyarlılığı kazan-

..rdığı kabul edilmektedir. Eğitimin bu özellikleri, eğitimin bir üretim faktörü olarak kabul edilmesiyle insan kaynaklarının en fazla gelişmesine, ya da iktisatta kullanılan deyimiyle -beşeri sermaye-, insan sermayesinin gelişimine katkıda bulunacağı açıkça ortadadır.[6] Daha önce açıkladığımız dünya üzerinde daha çok kamu kesimince finanse edilen eğitim hizmetleri maliye literatüründe saf bir kamusal mal değildir. Faydası bölünebilen bir hizmetten yararlanan kimseden bedelini alma konusunda bir güçlük yoktur. Bir ülkede yaşayan insanların refahının asgari düzeyde eğitim ve sağlık standardına bağlı olması, bu hizmetlere önemli ölçüde kaynak aktarılmasını gerektirmektedir. Asgari düzeydeki bir eğitimden toplumun yarar sağlayacağı (olumlu dışsallık) gerekçesiyle ilk, orta, lise ve hatta yüksek öğrenim (özellikle ülkemizde) daha çok kamu kesiminde finanse edilmektedir. Eğitimin bu kademelerinde, baştan başlandığında ilk etapta toplumsal getirinin (sosyal fayda), fazla olduğu kademeler yükseldikçe, toplumsal getirinin azaldığı ve kişisel getirinin (kişisel fayda) arttığı dikkat çekmektedir. Bu iki getiri (fayda) arasındaki en önemli fark, özellikle yüksek öğrenim kademesinde ortaya çıkmakta ve kişisel getirinin ağırlığı daha fazla olmaktadır. Bu durumda, olaya bir maliyeci gözüyle bakıldığında, bir malı ya da hizmetin devlet tarafından desteklenmesi için, ya kamusal ya da yarı kamusal mal niteliğini taşıması, yani toplumsal getirinin olması gerekir. Temel eğitim ve ortaöğretim hizmetlerinin sosyal bir mal niteliği ağır basarken (toplumsal getirisi daha fazla), yüksek öğrenim hizmetlerinde özel faydalar artmaktadır.

Konu toparlandığında, kamusal faydası fazla olan mal ve hizmetlerin devlet tarafından desteklenmesi gerekli, buna karşılık özel faydası fazla olan bir mal ve hizmetten yararlananlardan bir bedel almak da zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü kıt kaynakların etkin kullanımı ve optimal dağılımı ancak bu şekilde gerçekleştirilebilir. Bu sağlanamadığında ise, toplumun kıt kaynakları öncelikle kullanılması gerekli olan yerlere harcanamayacak ve bir kaynak sapması (distorsion) sözkonusu olabilecektir.

2. Türkiye'de Eğitim Harcamalarının Gelişimi ve Diğer Ülkelerle Karşılaştırılması

Bir ekonominin kalkınması açıından beşeri sermayenin taşıdığı öneme ekonomik kuramda gittikçe daha çok ağırlık verilmektedir. Ekonomik kalkınmanın altında yatan çözüm ekonomide verimliliği artırmaktan geçmektedir. Özellikle, beşeri sermaye üzerine yapılan, fakat genelde ulaştırma, çevre, kentleşme gibi hizmetleri kapsayan tüm altyapı yatırımları ekonomide verimliliği arttıran yatırımlar olarak görülmektedir. Beşeri sermaye yatırımlarının unsurlarını ise eğitim ve sağlık harcamaları oluşturmaktadır. Beşeri sermayenin geliştirilmesi, toplumdaki insan sermayesinin harekete geçirilerek, uluslararası rekabete açık bir ekonomik altyapı oluşturulması için zorunludur.[7]

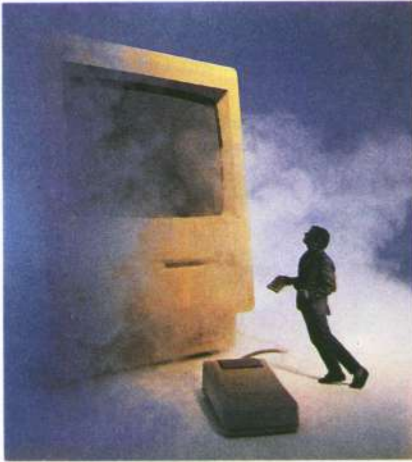
Planlı dönemin başlangıcı olan 1960 yılından bu yana eğitim harcamalarının gelişimi incelendiğinde, başlangıç ödenekleri

5 S. WALLS, Instructural Tecnology in Developing Countries, New York, 1976, s. 76.

6 Frederick HARBİSON, Human Resources as the Wealth of Nations, New York, 1971, ss. 2-3.

7 Beyhan ATAÇ, "Türkiye'de Bütçe Harcamaları", IX. Türkiye Maliye Sempozyumu'nda sunulan tebliğ, 6-8 Mayıs 1993, Çukurova Üni. İ.İ.B.F. Yayını, Adana, 1994, s. 23.

açısından konsolide bütçe toplam eğitim harcamaları/GSMH oranı 1960-94 dönemi için % 3'ün biraz altında gerçekleşmiş, ortalama olarak bunların % 66'sını personel giderleri, % 11'ini diğer cariler, % 19'unu yatırım harcamaları ve % 4'ünü de transfer harcamaları oluşturmaktadır. Olaya gerçekleşen kesin harcamalar olarak bakıldığında, toplam eğitim harcamaları/GSMH oranı % 3.5'un biraz altında gerçekleşmiştir. Aynı dönem için eğitim harcamaları bileşiminin reel fiyatlarla yıllık artış oranlarının incelendiği bir çalışmada, yıllık artış oranlarının % 9 ile % 41 arasında değiştiği saptanmış, bu değişiklikler içerisinde en yüksek artışı ise personel giderlerinin aldığı ortaya konmuştur.[8] Yıllık bu artışlar on'ar yıllık dönemler itibariyle incelendiğinde ise bu oranların 1960'lı yıllarda önemli ölçüde düştüğü, 1970'li yıllarda önemli bir artış (personelle ilgili mali hükümler nedeniyle), 1980'li yıllardan günümüze kadar da 70'li yıllar kadar olmasa da artış eğiliminin devam ettiği gözlenmektedir. 1960'dan günümüze kadar diğer ülkelerde yapılan eğitim harcamalarının GSMH içindeki yüzdesi gelişmiş ülkeler grubundakiler için ortalama % 4 ile % 7.5 arasında, Kuzey Amerika ülkeleri grubundaa % 2.90 ile % 6.10 arasında, gelişmekte olan ülkeler grubunda ise bu oranların % 3.42 ile % 6.10 arasında değiştiği görülmektedir.[9] UNESCO'nun hesaplamalarında bu ülkeler dışında yer alan diğer ülkelerde ise bu oranlar % 3.42 ile % 3.44 arasında değişmektedir. Kıtalara göre durum ele alındığında ise, Afrika ülkelerinde bu oranlar ortalama olarak % 5.5 ile % 6.1 arasında değişmiştir (bu oranlar 1980-94 dönemi içindir). Amerika grubu için bu oranlar % 3.3 ile % 7.4 arasında değişmiştir. Asya grubunda ise, % 3 ile % 6.5 arasındadır. Ülkemizde 1992-93 döneminde GSMH'ın yüzdesi olarak eğitim harcamaları % 3.5'un üzerinde olup % 4'e yaklaşmıştır.

8 ATAÇ, a.g.t., ss. 23-27.

9 UNESCO Yıllıkları, 1980-93, TÜSİAD, Türkiye'de Eğitimin Sorunları ve Öneriler, İst., 1990, s. 95.

10 TÜSİAD, Eğitim Raporu, Yayın No: T/1994, 6-167, İst., s. 41.

Aynı yılda dünyada bu oranın en yüksek olduğu ülke % 8.9 ile İsrail iken, en düşük oran % 0.9 ile Endonezya'da olduğu, kamu harcamalarının bir yüzdesi olarak olaya bakıldığında ise, en yüksek oranın % 26.6 ile Kore'de olduğu, en düşük oranın ise, % 4.3 ile Endonezya'da olduğu saptanmıştır.[10]

3. Eğitim Hizmetleri İle İlgili Genel Bir Değerlendirme

Yukarıdaki diğer ülkelerle ilgili değerlendirmelerimiz ışığında ülkemizdeki eğitim harcamalarının oransal olarak yetersiz olduğunu söylemek mümkündür. Ülkemizde eğitim ve kültür hizmetleri daha çok sosyal-toplumsal bir mal ya da hizmet olarak düşünüldüğü için, planlanan ve bedeli yine kamu finansman tekniği içinde vergi ile karşılanan bir hizmet durumundadır. Eğitimin kademelerine bakıldığında temel eğitim (ilk ve orta), lise ve mesleki eğitim (turizm okulları istisna olabilse de) tamamen kamusal kaynaklarla finanse edilmekte, yüksek öğrenimde ise, kısmi finansman yöntemi kullanılmakta olup, bu yöntemde hizmetten yararlananlardan hizmetin bedelinin belirli bir bölümü alınan harçlarla finanse edilmektedir. Eğitime ayrılacak kaynakların sınırlı olması, buna karşılık nüfusun sürekli artması optimaliteyi bozmakta, bu durum da finansmanla ilişkilendirilebilecek iki problemi doğurmaktadır. Bunlardan birincisi, hizmetin kalitesinin düşmesi, diğeri ise, bu kalite düşüşüne sebep olan ve düşüşü hızlandıran, eğitim sektörüne tahsis edilen kaynaklardaki azalma olarak ileri sürülebilir. Eğitim harcamalarının yetersiz olması ve bu harcamalar içinde yatırım harcamalarının düşük düzeyde kalması, yaşadığımız bu bilgi çağında eğitimle ilgili tehlike sinyalleri vermektedir.

SONUÇ

Devlet toplumsal faydası olan ve hizmet üretimini desteklemelidir. Toplumsal faydası kişisel faydadan fazla olan eğitim kademelerini, ilk-orta-lise ve meslek eğitimini, devlet teşvik etmeli ve desteklemelidir. Özel faydası daha fazla olan yüksek öğrenimde ise, alternatif yöntemler geliştirilmeli ve kullanılmalıdır (özel sektörü üniversite kurmaya teşvik etme, vakıflar aracılığıyla yönetme gibi). Aslında bu yöntemler eğitimin her kademesi için uygulanabilir. Ancak yüksek öğrenim dışındaki kademelere kar amacıyla çalışan özel sektörün rağbet etmeyeceği düşüncesi ileri sürülmektedir. Bu durumda hizmetlerin eksik ve yetersiz sunumu gündeme gelmektedir. Bununla birlikte eğitimin hem sistemden kaynaklanan, hem de finansman sıkıntısından kaynaklanan problemleri alternatif arayışları, modelleri kaçınılmaz kılmaktadır.

İş değerlemenin başarı değerleme üzerindeki rolü ve önemi

Yrd. Doç. Dr. **Yahya FİDAN***

* Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü Öğretim Üyesi

A. ÖNSÖZ

İşletmelerde, verimlilik ve verimliliğin ölçülmesinde iş değerleme ile başarı değerleme çalışmaları şüphesiz önemli bir yer taşımaktadır. Personele yaptırmayı istediğimiz işlerin en ince ayrıntılarına varıncaya kadar incelenmesi işin daha verimli olarak yapılabilmesi için hangi özelliklerin gerekli olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Başarı değerleme çalışmaları ise, personeli dikkate almakta, onun verimlilik düzeyini, kabiliyet ve kapasitesini ortaya çıkarmaya çalışmaktadır.

Sözkonusu bu çalışmalar işyerindeki birçok çalışmada veri olarak kullanılmaktadır. Kullanılan alanlar içerisinde kuşkusuz en önemli payı etkinlik ve verimlilik çalışmaları almaktadır diyebiliriz. Gerek iş değerleme gerekse başarı değerleme konularında yayınlanmış bulunan eserler bulunmaktadır. Ancak iş değerleme çalışmalarının başarı değerleme çalışmaları üzerindeki rolü ve önemi ile ilgili herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Gerçekte ise başarı değerleme çalışmalarından istenen verimin alınabilmesi iş değerleme sonuçlarının güvenirliliğine de bağlı kalmaktadır. Bunun yanında iş değerleme çalışmaları ile elde edilen birçok bilgiler başarılı bir performans değerlendirme çalışmasında önemli veri kaynakları olarak kullanılmaktadırlar. Bu makalede iş değerleme çalışmalarının başarı değerleme çalışmalarına olan etkileri ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır.

B. İŞ DEĞERLEMENİN BAŞARI DEĞERLEME ÜZERİNDEKİ ÖNEMİ

İşdeğerleme bir işyerindeki mevcut işler arasındaki değer farklılıklarını ortaya çıkaran karşılaştırma çalışmalarıdır. İşdeğerleme sonuçları yalnız ücret seviyelerinin saptanmasında kullanılacak nitelikte olmayıp, çeşitli işletme sorunlarının çözümünde de kullanılmaktadır.

Başarı değerlemesi ise; personelin verimliliğini ölçmeye denmektedir. Başarı değerlemenin genel amaçlarını da, değerlemenin işiyle ilgili davranışlarının gözden geçirilmesi, yükseltilmesi ile ilgili bilgilerin sağlanması ücret ve maaş artışları sırasında değerlemenin esas olarak kullanılmasıdır.

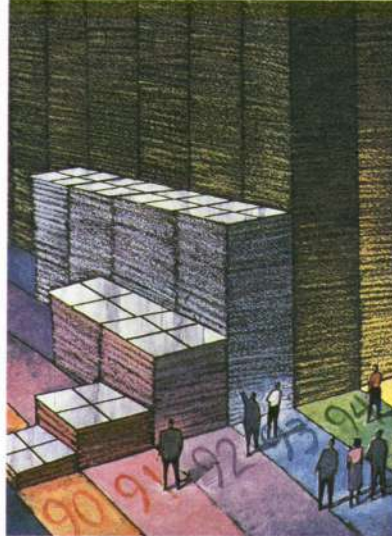
İsminden de anlaşılacağı üzere iş değerlemesi işlerin değerlenmesini ifade etmektedir. İşletmedeki mevcut işler, işletmenin seçeceği yönteme göre incelenmektedir. İş analizi, iş tanımı gibi alt öğelerden geçilerek işler arasındaki değer farklılıkları ortaya çıkarılır. Bir iş en ince ayrıntısına inilerek analize tabi tutulur. İşin özellikleri bulunur. Ne gibi bir çabayı, hangi becerileri gerektirdiği ortaya çıkarılır.

Başarı değerlemesi de başarının ölçülmesidir. Ancak burada bizim için önemli olan işletmenin başarısı değil çalışanların başarılarının ölçülmesidir. Çalışmada işletmenin personeli gözönüne alınır. İşletmenin büyüklüğüne, özelliğine göre yöntem seçilir. Seçilen yönteme göre gerekli çalışmalar yapılmaya

başlanır. İşdeğerleme ve başarı değerleme çalışmaları ayrı ayrı alanlarda yürütülmekte ancak birbirini tamamlayıcı bir nitelik taşımaktadır. Tabir uygunsa birisi arabanın kaportası ise diğeri de şasesi ve tekerlekleridir. İşdeğerleme ve başarı değerleme için aynı yöntemleri kullanmak mümkün değildir. Ancak bazı işdeğerleme yöntemleri başarı değerlemesinde de sınırlı bir durumda da olsa kullanılmıştır. İşdeğerleme yöntemlerinden biri olan "Etken'Karşılaştırma Yöntemi" başarı değerlemesinde "Şahıs-Şahıs Karşılaştırma" yöntemi adıyla kullanılmaktadır. (1, s. 207; 2, s. 208) Ancak bu yöntem iş değerlemesi yöntemi olarak yararlı bir uygulama olanağına sahipken; başarı değerlemesinde sınırlı bir kullanıma sahiptir.

İş değerleme çalışmalarının ana kriteri işin kendisidir. İşin ayrıntısına, inceliğine, iş analizine, iş tanımına yöneliktir. Başarı değerlemesi ise personele yöneliktir. Kişiye özgüdür. Personelin yaptığı işin kalitesine ve personelin verimine -çıktısına- yöneliktir.

İş değerleme çalışmaları çok amaçlı olarak yapılır. Bunlar arasında organizasyon kurulması ve geliştirilmesi, işe personel seçme, personelin başarılarının değerlenmesi, faaliyetlerin kontrolü, iyi bir iletişim düzeninin kurulması, sorumluluk ve yetkilerin kontrolü bunlardan bazılarıdır (3, s. 70). Sayılan bu amaçlardan bir kısmı personelin başarısıyla yakından ilgilidir. Eğitimin planlaması ve yapılması başarının ölçülmesine bağlı olarak gerçekleşir. Terfiler başarı değerlemesiyle çok yakından ilişkilidir. Yine sorumluluk ve yetki foksiyonlarının akışı başarının sağlanmasında bir etkendir.

İş değerlemeyi benimsedikten sonra artık yapılacak iş, personeli sisteme uydurmak, bunun içinde eğitimler yapmak, iş değişimlerini göze almak gerekecektir. Tek başına iş değerlendirmesi işletme sorunlarının çözümünde yeterli değildir. İş değerlemeyi; başarı değerlemesi, (grup başarı değerlemesi, şahıs başarı değerlemesi) ile desteklemek gerekmektedir. Bununla beraber reorganizasyon yoluyla işlerin içeriğinde değişiklikler yapmak, değeri yüksek çıkan bazı işlere görev ilaveleri yapabilmek veya değeri düşük çıkan işlerden bazı görevler almak, hatta bazı işlerin başarı değerlemesinde iyi niyete kötü sonuç alınması karşısında içeriğinde değişiklikler yapmak, bunu tekrar iş değerlendirmenin tümüne yansıtmak yarar getirebilecektir (3, s. 78).

İş değerlendirme çalışmalarında kısmen iş ve personel beraber düşünülmektedir (3, s. 86). Bir muhasebe müdürlüğü düşünelim. Bir de muhasebe müdürü düşünelim. Daha sonra ikisini birleştirip muhasebe müdürlüğünü analiz edelim. Şahıslara göre bu müdürlüğün önemi nasıl değişiyor? Bir analizle şahısların buradaki rolünü tesbit ettiğimizde işin başarılmasında hangisine ne kadar gereksinme olduğu daha net görülebilecektir.

Başarı değerlemesi, iş değerlemesi sonuçlarını güvenli ve yoğun bir şekilde kullanır. Değerlemesini yapacağımız personeli hangi kriterlerle ölçeceğimizi düşündüğünüzde iş değerlemesi sonuçlarında bizim kullanabileceğimiz verilerden bir kısmı, hatta önemli bir kısmını oluşturmaktadır. İş analizi ve iş tanımı bir işin en ince ayrıntılarına kadar olan özellikleri iş değerlemenin uygulanmasına veri oluşturmaktadır. Bu veriler üzerinde yapılan iş değerleme çalışmaları ile, ilgili işin hangi özellikleri içerdiği ve diğer bir işe göre ne kadar önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Başarı değerlemesi çalışmalarında değerlenen personelin neleri yapmak zorunda olduğuna bakılarak (Beceri-Çaba-Sorumluluk-İş Koşulları- Çalışma Koşulları vb.) bunlardan hangisini hangi performansla yaptığı veya yapamadığı ortaya çıkarılmaya çalışılır. Dolayısıyla iş değerlemesi sonuçları ve bilgileri (İş analizi-iş tanımı) başarı değerlemesi için önemli ve güvenli bir veri kaynağı oluşturmaktadır.

Ücretlerine itiraz edenlerin pek çoğu ücretlerinin azlığından değil de başkalarına karşın az olduğundan şikayet ederler. (3, s. 89). Şayet iş değerlemesi çalışmaları ile personele işlerin karşılıklı üstünlükleri bilimsel olarak anlatılabilir ve ikna edilebilirse personelin başarısına olumlu katkı yapacaktır. Personel yan yana çalıştığı arkadaşlarının kendinden neden daha fazla ücrete hak kazandığını görerek olumsuz fikirlere kapılmayacaktır.

İş değerleme sonuçlarına göre yüksek düzeydeki işlere düşüklerden daha fazla ödemede bulunulması, itici bir güdü niteliğindedir. Ayrıca, iş değerleme sonuçları ücret düzeni, kurulacak ikramiye ve güdüleme sisteminde bir esas olmaktadır. Diğer taraftan iş değerleme ile elde edilen bilgiler ve iş kalifikasyonları, işi yapanın işe göre durumunu ve eksikliklerini saptamak olanağını vermektedir. Bu ise, işletmenin eğitim programlarının hazırlanıp, başarılı sonuçlanmasına hizmet etmektedir. İşletmedeki özel işler ve hizmetler için de özel eğitim programları hazırlamak mümkün olmaktadır (4, s. 52).

İş değerlendirme sonuçlarından perso-

Niçin İş Değerleme Yapıyoruz?	Niçin Başarı Değerleme Yapıyoruz?
1. Ücret tatmini yolu ile personelin güdülenmesini ve işe özenmesini, işgücü maliyeti ve buna ilişkili olarak doğacak yükümlülüklerin sınırlanmasını sağlamak	1. İşgücünün sürekliliğinin sağlanması
2. Kıdem ve başarıya göre yükselme olanağı sağlayarak personelin işletmeye bağlanması, iş ve ücret tatminine ulaşmaları	2. Başarının geliştirilmesi
3. Eğitim planlamasında yararlanılır.	3. Eğitim gereksinmesinin saptanması ve eğitime alınması
4. Personelin şikayet, kırgınlık ve moralini etkileyen-sorunların saptanmasında yararlanmak üzere	4. Personelin geliştirilmesi için gerekli önlemlerin alınması
5. Personel seçimi, işe yerleştirme, yükseltme, nakil vb. düzenlemelerde kullanılmak üzere	5. Yükseltme, nakil, vb. d urumlarda kullanmak
6. "Eşit işe eşit ücret" ve ücret artırımında veri olarak kullanılmak üzere, bilimsel ve gerçekci bir ücret yönetiminin temel ilkelerin saptanması amacıyla	6. Ücret artışında veri oluşturmak
7. "İşe göre adam" ilkesinin gerçekleştirilmesi böylece personelin iş tatminine ulaşmasını ve üretkenliğinin artmasını sağlar (7, s. 106)	7. İşe göre adam seçmek, yerleştirmek ve atamak
8. İş ve ünvanlarla ilgili bilgilerin toplanması, değerlendirilmesi, ücrete, ve diğer işletme sorunlarına veri oluşturmak	8. Bilgi kaynağı olarak ve iletişimde kullanmak üzere (8, s. 123)

nelle ilgili araştırmalarda etkili olarak yararlanılmaktadır. İşin özel gereksinmelerinin bilinmesi pratik testlerle onu geliştirmek için kolaylık sağlar. Personel ile ilgili bütün araştırmalarda iş değerlendirme verileri önemli yardımda bulunmaktadır. İş değerlendirme verileri, yöneticiliğin daha etkili olarak yapılmasını sağlayacak gereksinmelerin saptanmasına ışık tutarak, yönetimin gelişmesine de yardımcı olmaktadır. Personelle ilgili bütün işlerde, çeşitli yöneticilerin genellikle birbirini tutmayan şahsi ve subjektif görüşlerinden uzaklaşıp, objektif esas ve verilere dayanılması, personelin verim ve moralinin artmasında, güdülenmesinde, işçi-işveren anlaşmazlıklarının azaltılmasında yöneticiler ve personel arasında daha iyi bir çalışma düzeni ve zaman tasarrufu sağlanmasında rol oynamaktadır (4, s. 53).

İş analiz ve tanımları ile daha sonra yapılan ücret tespit çalışmaları sonucu elde edilen veriler personel ile ilgili işlerde yararlı şekilde kullanılabilmektedir (4, s. 52). İş değerlendirme çalışmaları sırasında yapılan iş tanımları ile işlerin kalifikasyonları esaslı ve detaylı bir şekilde tespit edilebilecektir. Böylece personelin işe alınmalarında, iş tanımlarının belirttiği hususlar dikkate alınarak uygun seçim işlemine girişilebilmektedir. Mevcut veriler sadece seçim işleminde değil personelin gerekli işlere yerleştirilmelerinde de yararlı olmaktadır. Personelin terfilerinde de aynı verilerden yararlanma olanağı olduğunu belirtmiştik. İşler arasındaki nakillerde de iş tanımlarından yararlanılmaktadır.

Yine iş değerlendirmenin sonucunda elde edilen iş kalifikasyonları işlerin durumlarını detayı ile belirttiğinden işçilerin bu kalifikasyonlara göre durumlarını incelemek ve eksikliklerini de tespit etmek olanağı vermektedir. Bu bakımdan personelin eksik olduğu yanlarının daha ayrıntılı ve daha doğru olarak dikkate alınmasını sağlayan eğitim programlarının yapılması ile etkili eğitim çalışmalarının dikkate alınması da mümkün olmaktadır (4, s. 60).

İş değerleme, her işin gerektirdiği performans düzeyi hakkında yeterli bilgiyi sağlar (5, s. 30). Bu durumda eğitim düzeyinin ve kapsamının saptanmasına yardımcı olur. Dolayısıyla personel verimliliğine katkı sağlar. İş değerlemesi işletmedeki huzursuzluklar, yakınmalar ve verim düşüklüğüne yol açan sağlık koşulları, iş kazaları ve çevresel faktörler gibi nedenleri saptamada yardımcı olur. Üretim yöntemlerinde yapılacak değişikliklerden, yeni çalışma yöntemlerinin uygulamaya konmasında ve bunların personele yükleyeceği yeni gereklerin saptanmasına yardımcı olur. Görevleri yetki ve sorumlulukları açıklığa kavuşturmak, işleri basitleştirmek ve gereksiz işleri kaldırma olanağı sağlar. Personelin moralini yükseltip, işletmede işgörenler arasındaki ahengi sağlar, işgören değişim hızını düşürür. İşletmede verimi artırma yönündeki çabalara katkıda bulunur (6, s. 193). İşletmedeki huzursuzluğun azalması, sağlıklı çalışma ortamının kurulması, üretim yöntemlerinin geliştirilmesi, yetki ve sorumluluk fonksiyonlarının açık ve anlaşılır olması, personelin birbirlerine anlayış göstermesi gibi kavramlar personel başarısını önemli oranda etkilemektedir. Bu kavramların işletmede yaşama geçiril-

mesi dolayısıyla personel başarısı da olumlu yönde etkilenecektir.

İş değerleme, personeli işe almada din, dil, ırk, cinsiyet, politik ilişkiler ve işverenle ilgili etkenler ölçü dışı bırakarak kayırmaların önlenmesini sağlar. İşe göre adam ilkesinin izlenmesini gerçekleştirerek verimliliği artırır. İşin özelliklerine göre personel alımı örgüt verimliliğini etkilediği gibi aynı zamanda personelin verimli olmasının da bir şartıdır. Uzmanlık gerektiren bir işe, sadece tanıdık biri olduğu için vasıfsız bir personelin alınması, hem o işin yapılmasını engelleyerek işletme verimliliğine olumsuz etki yapacak, hem de personelin başarısız olmasına neden olacaktır. Hangi özellikteki bir işe nasıl bir personel alınacağını ile ilgili bilgileri iş değerleme ortaya koymakta, bunun sonunda alınan personelin başarısında da olumlu etki ortaya çıkmaktadır.

Yine işletmelerde kullanılan gider tablosu ve başabaş noktası tesbit çalışmalarında aynı zamanda başarı değerlemesi çalışmalarında da kullanılmaktadır. Ayrıca iş değerleme yöntemlerinden olan sınıflama yöntemi kıdem ve başarıya dayalı bir ücret yapısının kurulmasını sağlar. İş değerleme işletmenin gelirleri ve giderleri üzerinde etkili olmakadır. Kârı artırıcı bir etki olarak, geliri artırmakta ve giderleri azaltmaktadır. Başarı değerleme çalışanları daha iyiye, daha verimli, daha kaliteli sonuçlara yönelterek kârını arttırmaktadır. Değişik işletme sorunlarının çözümünde hem iş değerleme hem de başarı değerleme kullanılmakta, bazı durumlarda aynı sorunun çözümünde değişik oranlarda etkili olmaktadırlar. Personelin kıdemine ve başarı derecesine önem veren bir iş değerleme çalışması performansın olumlu yönde etkilenmesini sağlayacaktır.

Aynı zamanda iş değerlemesi ile başarı değerlemesinin amaçlarında da benzerlikler görebilmekteyiz.

Bu durumu yukarıdaki gibi bir tablo üzerinde karşılaştırabiliriz.

C. İŞ DEĞERLEMENİN BAŞARI DEĞERLEME ÜZERİNDEKİ ROLÜ

İş değerleme, bazen terfi düzenlerini değiştirir ve beşeri sorunlar ortaya çıkarır. Bunun nedeni, personelin planlarını ve terfi basamaklarındaki yükselme ümitlerini etkilemesindendir. Bazen, bir personel daha fazla kazanabilmek için yıllarca çabalar. Bu arada işletmede bir iş değerleme yapılır, personelin bu sonuca göre işi değiştirilir. Ve yeni işinde eski işindeki ücretinde bir artış olmadan devam etmek durumuna düşer. Bu arada yıllarca hazırlandığı, çaba harcadığı kıdemi çok fazla bir yarar getirmemiştir kendisine. Bu halde bu personel daha sonraki "terfi" olanaklarına temkinli yaklaşacaktır.

İşdeğerleme ve terfi basamakları birbirleri ile yakından ilişkilidir. İş değerleme işin yapısını kurarken, başarı değerleme personelin bu yapı içindeki akışını belirler (2, s. 630-631). Terfi, başarı değerlemesini etkileyen bir kavramdır. İşletmede çalışanlar yalnızca yaşamlarını devam ettirebilmek için gereksinme duydukları geliri elde etmek için örgütlere girmezler. Aynı zamanda benliklerini tatmin edecek, onları içinde bulundukları sosyo-kültürel çevre içerisinde mutlu edecek değerler vardır. Terfi de bunlardan birisidir. Bir personel bir üst ünvana yükselmek için halihazırdaki işinde başarılı olmak için çaba harcar. Tabiki harcadığı bu performansın yeni bir uygulama ile sıfıra inmesine veya değer kaybetmesine hoş bakmaz. İşte bu nedenle de başarı değerleme çalışmaları, iş değerleme sonuçlarından etkilenmektedir.

Yönetim, işleri ve iş ünvanlarını etkileyen kararlar alırken, bunların toplumsal önemini ve anlamları olduğunun bilincinde olmalıdır. Temel bir fikir, yönetimin etkinliğinin işlerin toplumsal önemini koruyan veya arttıran bir şekilde hareket ettiğinde arttığı yönündedir (2, s. 631). İş değerleme çalışmaları yapılırken iş ünvanları standart bir hale getirilmeye çalışılır. Ama bu çalışmalardan kimi zamanlar personel hoşlanmamış ve olumsuz olarak etkilenmiştir. Şöyle ki, bir işletmede varil taşıdığı için kendisine "varil taşıyıcı" ünvanı verilen bir depo işçisi bu durumdan olumsuz olarak etkilenmiştir.

Görüldüğü gibi burada da iş değerleme çalışmaları personelin moral ve verimliliğine (başarısına) etki eden bir unsur olarak ortaya çıkmıştır.

İş değerleme çalışmaları da değişen çevre koşullarına göre yeniden gözden geçirilmelidir. Bir plan çevrenin değişmiş olmasına rağmen ısrarla uygulanırsa sonuçta personelin olumsuz olarak etkilenmesine neden olacaktır. Tabi ki iş değerlemede sorunların var olması biçimsel iş değerleme çalışmalarının uygulanmamasına neden olmamalıdır.

Çünkü iş değerleme çalışmalarının eşitlik ve düzeni desteklediğine ilişkin çok sayıda kanıt vardır. (2, s. 632) Burada önemli olan planın zaman zaman gözden geçirilmesi, değişmelere göre yeniden şe-

killendirilmesi gerektiğidir. Aksi halde bu durumda personelin performansına olumsuz etki edebilecektir.

İş değerleme çalışmalarının ele alınış şekli ve zamanında personelin başarısında etkili olmaktadır. Bir işletmede toplu sözleşme dönemi yaklaştığı zaman iş değerlemesi çalışmalarına baş vurulması hem iş değerleme çalışmalarına kuşku ile bakılmasına neden olmakta hem de personelin moral ve verimliliğini olumsuz olarak etkilemektedir. Personelin en fazla yakındığı durumlardan biri de iş değerleme sonuçlarının ücretini nasıl, ne oranda etkileyeceğini düşünmesidir. İşte bu durum da iş değerleme çalışmalarının personeli olumsuz etkilediği diğer bir yönü olmaktadır. Bu olumsuz etkilenme başarının oranına etki edecektir.

İş değerlemenin öğeleri olan iş analizleri ve iş tanımı da başarı değerlemede etkili olmaktadırlar. Başarı değerlendirilirken işin yapılmasında etkili olan dereceler ayrı ayrı göz önüne alınmaktadır. Durum böyle olunca iş analizi ve iş tanımı çalışmalarının özenle hazırlanmış olması gerekmektedir. Konunun uzmanı olmayan kişilerin, özenle hazırlamadıkları iş analiz ve tanımları eksik ölçüler ortaya çıkaracağından başarının değerlenmesinde de yanlışlıklara neden olabilecektir. Yani bu çalışmalar işin ne tür etken ağırlıklarından oluştuğunun saptanmasında etkili olmaktadır. İşi oluşturan etkenler doğru ve güvenilir olmadığı zaman başarı değerlemesine esas olan bu veriler çalışmaları kuşkusuz olumsuz etkileyecektir.

Yine iş tanımlarından çıkan sonuçlarla, bir iş için iki kez çaba harcanması, eski ve yetersiz makina ve alet kullanılması gibi durumlar elimine edilebilmektedir. Böylece iş basitleştirmesi teknikleri daha kolay uygulanabilmektedir. Diğer taraftan, kuruluşta çalışma koşullarının düzenlenmesi, ilgili önlemlerin alınması ve geliştirilmesi hususunda da, iş değerlendirme çalışmalarında elde edilen bilgilerden yararlanılmaktadır. İş değerlendirme verileri iş kazaları ile ilgili güvenlik önlemlerinin alınmasında da etkili olmaktadırlar. İş tanımları vasıtasiyle işlerin görev ve sorumluluklarının kontrolü rahatlıkla yürütülebilmektedir. Bu kontrol sonucu işlerde gerekli önlemler zamanında alınabilmektedir (4, s. 53). Sayılan bu durumlarda başarıya etki eden diğer kavramlardır.

İş değerleme işletme içinde kıdemi tayin etmekte, sınırlarını, önemini ortaya koymakta, üst kadrolara geçişi ve ücret sınırlarının saptanmasına, eğitim gereksinmesinin saptanmasına ve yeni personel alımına ışık tutmaktadır (3, s. 77). Sözkonusu kavramlar aynı zamanda personelin verimliliği ile yakından ilgili olan kavramlardır. Başarıyı etkilemektedir.

İş değerleme yöntemlerinde kullanılan etkenler başarının ölçülmesi ve izlenmesinde veri oluşturur. Bir işin yapılması için ne düzeyde zihinsel çaba gerektiği ayrıntılı olarak iş değerleme ile ortaya konmaktadır. Daha sonra ise sözkonusu personel izlenerek veya çeşitli karşılaştırma ve değerleme yöntemleriyle bu durum incelendiğinde personel hakkındaki kararın verilmesi sağlanmış olacaktır.

Personelin çalışmasını yani emeği etkileyen onun prodüktivitesinin artırılmasını sağlayan en önemli hususlardan biri de ücrettir. Emeğin daha verimli olması için ücretin ayarlanması amacıyla pekçok sistem teklif edilmiştir. Bu sistemlerden bazıları zaman, parça başı, götürü, pirimli ücret sistemleridir. Bütün bu sistemlerin yararlı ve sakıncalı yanları vardır. Ancak, personelin doğasında bulunan daima iyiye, güzele gitme eğilimi, personeli ve yöneticileri daha gelişmiş bir ücret tesbit yolu aramaya zorlamıştır. Böylece iş değerlendirmede bir ücret tesbit yolu olarak ortaya çıkmıştır (4, s. 43). Hemen her işletme sorununun çözümü diğer işletme sorunlarına göre daha güçtür. İş değerlemesinin ücret seviyelerine etki eden bir faktör olması, ücretin ise personelin başarısında etkileyici bir rol oynaması da bu noktada göz önüne alınacak bir başka husus olmaktadır. Bu çalışmalar aynı zamanda personelin prodüktivitesine olumlu yönde etki ederek, daha büyük bir işletme verimliliğinin sağlanmasında rol oynar. Bu durumu, gerçekleri anlama ve dile getirmede yönetici ve diğer çalışanların aynı dili konuşması sağlar. İş değerleme çalışmaları

sonucunda elde edilen bilgiler, iş ve ücretlerle ilgili veriler, objektif esaslar, yöneticilerin pek çok alanda başvurabilecekleri değerli birer kaynak özelliğini taşımaktadır. Böylece yöneticiler; personel, iş ve ücretle ilgili birçok konuda sağlam verileri en kısa zamanda bularak daha prodüktif çalışmak olanağına kavuşmaktadırlar. Zaman kaybı ve birbirini tutmayan verilere dayanmanın sebep olacağı sonuçlar önlenip, prodüktivite artmaktadır (4, s. 51).

İş değerleme ve başarı değerleme işletme içi bireysel ücretin oluşum sürecinde de birlikte etkileyici bir konumdadırlar (7, s. 94). Bir yönde iş, işgören ve işgörenin başarısının değerlenmesi yapılır, diğer tarftan iş değerlemesi yapılarak bunlar genel ücret politikasının oluşturulmasında genel işletme dışı etkenler, işletme içi etkenler ve diğer işletmelerin politikacıları ile birleşerek bir süreç oluştururlar.

Diğer taraftan iş, ücret ve personelle ilgili kararlarda iş değerlendirmenin esasları hakim olacağından, yöneticilerin bu konulardaki şahsi görüş ve sınırlamalarından uzaklaşılmaktadır. Bu suretle, yöneticiler arasında kendi görüşünü üstün kılmak yolunda girişilen çabalar sonucu doğan kırgınlık ve kızgınlıklar büyük ölçüde giderilmektedir. Bu da, yöneticiler arasında daha olumlu bir anlaşma düzeyinin gelişmesine ve daha prodüktif bir çalışma ortamının oluşturulmasına olanak sağlayacaktır. İş değerlendirmenin adil ve düzenli bir ücret yapısı kurması personelin moralini yükseltip işgücünün daha verimli çalışmasına yol açmaktadır. Personelin ücretinin objektif ve adil esaslara bağlandığını bilmesi daha büyük bir güven içinde çalışmasına ve moralinin artmasına sebep olmaktadır. Daha büyük moral içinde bulunan işçinin işine bağlılığı ve çalışma isteği ve prodüktivitesi de artmaktadır (4, s. 51). Personelin çalışma istek ve prodüktivitesinin artması ise, işçi-işveren ilişkilerinin daha olumlu bir düzeye kavuşmasına yol açmaktadır. Diğer taraftan yönetimin; iş, işçi ve üreti ile ilgili hususlarda adil ve objektif verilere dayanması, işçi ile yönetim ve işçi sendikası ile yönetim arasındaki ilişkilerde de daha anlayışlı ve güvenli bir havanın esmesine sebep olmaktadır. İş değerlendirme verilerinin kullanılması toplu sözleşme görüşmelerinde de daha büyük bir anlaşma düzeyine ulaşılmasına yol açmaktadır. Bütün bu hususlar iş değerlemenin işçi, işçi sendikası ve işveren arasındaki daha olumlu bir anlaşma zemini hazırladığını belirtmektedir. İşçi-işveren ilişkilerinin iyi yönde gelişmesi ve anlaşmazlıkların çözümlenmesi işletmenin daha rahat ve prodüktif çalışmasına etki etmektedir.

Ayrıca personelin moralinin artışı ve işçi-işveren ilişkilerinin daha büyük bir anlayış içine girmesi işçi ve devamsızlığının azalmasına da etki etmekte ve işletme verimliliğini olumlu yönde etkilemektedir.

İşdeğerlemenin başarı değerlemesi üzerindeki en önemli rolünü çalışma koşulları oluşturmaktadır diyebiliriz. Çünkü çalışma koşulları işi yapanı direkt olarak etkilemektedir. Yine bu koşullar işletmeden çok işi yapanı ilgilendirmektedir (9, s. 62). İşgörenin içinde bulunduğu çalışma ortamı ve onu etkileyen fiziksel koşullar verimliliği etkileyen önemli etkenlerdir. Bu koşulların en uygun düzeye ulaşması işgörenin moral yapısını etkileyeceği gibi, işletmeyle bütünleşmesini de kolaylaştıracaktır. Bu nedenle; son zamanlarda ışıklandırma, ısıtma, havalandırma, gürültü ve titreşim gibi fiziksel koşulların işgörenlerin çalışma temposu ve isteğini arttıracak biçimde düzenlenmesine gidilmektedir. (9, s. 55) Kuşkusuz çalışma yerinin yeterince aydınlatılması ile işin kolaylıkla yapılması ve verimlilik arasında yakın bir ilişki vardır. Çalışma yerinin sık sık havalandırılması ve normal düzeyde ısıtılması verimi etkileyen diğer etkenlerdendir. Yeterince ısıtılamayan bir ortamda çalışanların işletmeye ısınması/bağlanması beklenemez. Gürültü ve titreşim de personelin başarısını yakından etkilemektedir. Hawthome deneylerinden birinde, gürültünün verimlilik üzerinde etkisi araştırılırken 80 birim üreten bir bölümde 60 hata yapıldığı saptanmasına karşın, aynı bölümde gürültüyü azaltıcı önlemler alındıktan sonra, 110 birim üretim düzeyinde hata sayısının 7ye düştüğü görülmüştür (9, s. 56). Gürültü ve titreşimin en aza indirilmesi kuşkusuz çalışanın başarısını olumlu yönde etkileyecektir. Sözkonusu çalışma koşulları işdeğerlemesi çalışmalarında ayrıntılı olarak incelenmekte ve iş değerlemesi çalışmalarının önemli bir aşamasını oluşturmaktadır. Görüldüğü gibi bu durum aynı zamanda çalışanların performanslarını etkileyen bir etken olarak da karşımıza çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

1. Edwin B. Flippo; *Personel Management*, Universty of Arizona, McGraw-Hill Book, Co. Tokyo, 1980

2. Keth Davis, *İşletmede İnsan Davranışı*, İstanbul, 1988, 5. Baskıdan Çev. Kemal Tosun ve diğ. Yön. Ajans

3. Dursun Bingöl; *Personel Yönetimi ve Beşeri İlişkiler*, Atatürk Üni. Yay. No: 676, Erzurum, 1990

4. Aynur Güldamla; *İş Değerlendirme Semineri*, "İş Değerlendirmenin Prensipleri ve Faydaları" MPM, Yay. No. 86, Ankara, 1970

5. Gülay Kaya; "İş Değerlendirme Yöntemi ve Yararları", *İşveren Dergisi*, Cilt: XIII, Sayı: 11, Ankara, 1957.

6. Zeyyat Sabuncuoğlu, *Personel Yönetimi*, İstanbul, 1991, Teknagrafik Matbaacılık, A.Ş. 6. Baskı

7. İsmail Durak Ataay, *İş değerleme ve Başarı Değerleme Yöntemleri*, İstanbul, 1990, Küre Matbaası

8. F. Andrew Sibulay, *Personnel Administration and Human Resources Management*, John Wiley-Sons Inc., 1976

9. Zeyyat Sabuncuoğlu, *Çalışma Psikolojisi*, Uludağ Üni. Basımevi, Bursa, 1987, 3.b.

Değişen uluslararası dengeler karşısında

Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki işbirliğini geliştirmenin önemi

Doç. Dr. **Sami GÜÇLÜ***
Araş. Gör. **Cengiz CEYLAN***

*Sakarya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi.

1. DEĞİŞEN ULUSLARARASI DENGELER

1989 yılından itibaren dünyada meydana gelen hızlı gelişmeler, uluslararası sistem ve dengelerde köklü değişikliklere yol açmıştır. Bu hızlı değişmeler üzerinde, iktisadi ve teknolojik sebepler büyük rol oynamıştır. İkinci Dünya Savaşından sonra oluşan iki kutuplu dünya dengesi, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla çökmüş ve ABD'nin önderliğinde tek kutuplu, yeni bir dünya düzeni ortaya çıkmıştır. Uluslararası hukukun üstünlüğüne dayanacağı ifade edilen yeni uluslararası düzenin, kalıcı ve belirleyici özelliklerinin kesin olarak ne olacağı belli değildir. Ancak, Orta Doğu, Kafkasya ve Balkanlar'da meydana gelen olaylar, yeni dünya düzeninin en az eskisi kadar güç'e dayalı olacağını, Batı dünyasının desteğini alan ülkelerin bölgelerinde daha etkili rol oynayacağını, bölgesel çatışmaların artabileceğini ve bu çatışmaları önlemenin daha zorlaşacağını göstermiştir.[1]

Son yıllarda dünyada ve bilhassa 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin resmen dağılmasıyla birlikte Orta Doğu, Avrasya ve Balkanlar'da meydana gelen gelişmeler; Türkiye'yi askeri, siyasi ve iktisadi açıdan büyük ölçüde etkilemiştir. Özellikle Türkiye'nin ilgi alanına giren bölgelerde meydana gelen gelişmeler sonucu, gerek ülke içinde, gerekse ülke dışında ortaya çıkan yeni tehlike ve problemlerle birlikte, yeni imkânlar da doğmuştur. Bu imkânlar içerisinde en önemli olanı, Türk Cumhuriyetleri'nin bağımsızlıklarını kazanmış olmalarıdır. Tarihi ve kültürel bağların sağladığı şartlar içerisinde Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki ilişkiler hızlı bir gelişme dönemine girmiştir.

Bu çalışmada, ilk önce Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki ekonomik işbirliği imkânları ve potansiyeli üzerinde durulacak, daha sonra değişen dünya ve bölgesel şartlar dikkate alınarak, Türk Dünyası arasında çok yönlü işbirliğinin siyasi ve ekonomik bütünleşmeye temel teşkil edecek şekilde geliştirilmesi ele alınacaktır.

1 *Şükrü S. Gürel, Değişen Uluslarası Koşullarda Türk Dış Politikaları, Türk Cumhuriyetleri Arasında Politik ve Ekonomik İşbirliği, Uluslararası Girne Konferansları, İstanbul, 1993, s. 43, 44.*

2. EKONOMİK İLİŞKİLERİN GELİŞTİRİLMESİ

Bir ülkenin kaynaklarını harekete geçirerek üretim seviyesini arttırması ve iktisaden kalkınması, piyasanın büyümesine bağlıdır. Piyasanın genişleyip derinlik kazanması, ekonominin prodüktivitesini ve dolayısıyla büyüme hızını artıracaktır. Piyasanın genişlemesiyle prodüktivitenin yükselmesi; rekabetin artması, ölçek getirileri, dışsal ekonomiler, kaynakların yeniden dağılımı, piyasa riskinin azalması, araştırma-geliştirme faaliyetlerinin artmasıyla ilgi kurularak açıklanabilmektedir.[2] Ekonominin büyümesine etki eden unsurlardan en önemlisi, araştırma-geliştirme faaliyetlerine bağlı olarak ortaya çıkan ekonominin teknolojik kapasitesindeki gelişmedir.[3]

Bugün ülkeler, büyük piyasaların sağladığı avantajdan daha çok istifade etmek amacıyla, sadece iç piyasaları için değil, daha büyük piyasalar için mal ve hizmet üretme yarışı içindedir. Ülkeler arasındaki iktisadi yarışın temelinde, rekabet gücüne sahip oldukları alanları çoğaltmak ve dünya piyasalarındaki paylarını arttırmak arzusu vardır. Bu sebeple özellikle gelişmiş ülkeler, iç piyasalarını büyütmek ve başka ülkelere karşı nisbi avantajlar sağlamak için iktisadi birleşmelere gitmektedirler.[4]

Mal, hizmet ve üretim faktörleri hareketleri açısından, Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri ara-

2 *Erol Manisalı, Uluslararası Ekonomi -Gümrük Birlikleri ve Dinamik Entegrasyon Teorisi-, İstanbul, 1971, s. 73.*

3 *İbrahim Tanyeri, Fiyat Teorisi, Ölçek Ekonomileri ve Teknolojik Gelişme, Ankara, 1984, s. 103 ve devamı.*

4 *Erol Manisalı, A.g.e., s. 113, 114.*

5 Uğur Yüce, İzmir İktisat Kongreleri ve Türkiye'nin Kalkınmasında Sanayileşme Zorunluluğu, 3. İzmir İktisat Kongresi, Cilt: 7, DPT Yayını, Ankara, 1993, s. 56.

6 Mehmet Duman, Sınai Rekabet Gücü, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1992, s. 201.

7 Arman Kırım, Türkiye İmalât Sanayiinde Teknolojik Değişim, TOBB Yay., Ankara, 1990, s. 97.

sında iktisadi ilişkilerin gelişmesi; genel olarak bu ekonomilerin gelişme seviyesine, karşılaştırmalı ihracat performansına ve teknolojik kapasitesine bağlıdır. Bu sebeple, Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki iktisadi işbirliği imkânlarının izahına geçmeden, bu ülke ekonomilerinin kısa bir değerlendirmesini yapmak gerekmektedir.

Cumhuriyet döneminde, Türkiye'nin iktisaden kalkınması için sanayileşmeye öncelik verilmiştir. Sürükleyici sektör olarak kabul edilebilen sanayi sektörünün gelişmesiyle ekonominin yapısal bir değişim geçirerek, hızlı bir şekilde gelişeceği kabul edilmiştir.

Türkiye'de uygulanan sanayileşme politikaları genel hatlarıyla iki döneme ayrılarak değerlendirilebilir: Birincisi, 1980 yılına kadar devam eden ve ithal-ikamesi politakasının uygulandığı dönemdir. Bu dönemde, ülkenin ihtiyaç duyduğu sanayi ürünlerinin yurt içinde üretimini amaçlayan, iç piyasaya dönük korumacı bir yaklaşımla yaygın bir sanayileşme politikası benimsenmiştir. 1980 öncesi dönemde, Türkiye ekonomisinin, sanayileşme açısından küçümsenmeyecek bir gelişme sağlandığı ve Türkiye'de bir sanayi bazının meydana getirildiği söylenebilir.[5]

İkincisi, 1980 sonrası dönemdedir ve Türkiye, geleneksel ithal ikamesini değiştirerek ihracata dayanan sanayileşme stratejisine yönelmiştir. Böylece, uzun yıllar dış dünyadan soyutlanmış olan Türkiye ekonomisinin dünya ekonomisi ile entegre hale gelmesi amaçlanmıştır. Bunun için de gerek iç, gerek dış ekonomiye ilişkin birçok alanda, piyasa mekanizmasına işlerlik kazandırılmaya çalışılmıştır. Bu dönemde, Türkiye ekonomisinde sağlanan gelişmeleri iki noktada toplamak mümkündür: Birincisi, Türkiye'nin bir sistem değişikliğine giderek, karma ekonomiye dayalı plânlı ekonomiden, yani devletin ekonomik kararlarda etkin olduğu bir sistemden, fiyat mekanizmasının etkin olduğu piyasa ekonomisi sistemine geçmesidir.

İkinci önemli gelişme, yeni ekonomi politikalarının uygulanması sonucunda sanayi sektöründe meydana gelmiştir. 1980 sonrası dönemde, sanayi sektörü, özellikle de imalat sanayi büyük bir teknolojik değişim geçirmiştir. Sanayi sektöründeki bu gelişmenin iki önemli sonucu ortaya çıkmıştır: Birincisi, sanayi ürünlerinde Batılı ülkelere karşı Türkiye'nin karşılaştırmalı ihracat performansının gelişme göstermesidir.[6] İkincisi, uzun yıllar sürekli teknoloji ithal eden bir ülke olan Türkiye'nin, bu dönemde teknolojik kapasitesini büyük ölçüde geliştirerek, bazı alanlarda teknoloji ihraç edebilecek bir seviyeye ulaşmasıdır.[7]

Sovyet sisteminde, Birliğe üye ülkelerin iktisadi gelişmeleri, ayrı ayrı değil, bir bütün olarak değerlendirilmiş ve merkeze çok sıkı bağlarla bağlı ekonomiler doğmuştur. Birlikte değerlendirildiğinde Türk Cumhuriyetleri'nin çiftçilik ve hayvancılığa elverişli geniş tarım alanlarına, çok çeşitli ve zengin endüstriyel hammaddeleri ile kömür, petrol ve doğal gaz gibi enerji kaynaklarına sahip olduğu bilinmektedir.[8] Ancak, Sovyetler Birliği döneminde bu zengin kaynaklar, Birliğin ve daha çok da Rusya'nın ihtiyaçları ve çıkarları doğrultusunda işletilmiş ve kullanılmıştır. Benzer durum Türk Cumhuriyetleri'nde uygulanan sanayileşme politikalarında da görülmektedir. Birlik üyesi diğer Cumhuriyetlerde olduğu gibi, Türk Cumhuriyetleri'nde de, sanayinin dikey tamamlaşması bilinçli olarak engellenmiş, böylece Cumhuriyetler, üretim ilişkileri bakımından birbirine bağımlı hale getirilmiştir. Türk Cumhuriyetleri'nde kurulan sanayi tesisleri, daha ziyade bu ülkelerdeki hammadde kaynaklarının işletilmesine yönelik olarak kurulmuş; genellikle büyük kapasiteli, entegre olmayan, eski teknolojiye dayalı ve dolayısıyla verimlilik seviyeleri çok düşüktür.[9]

Türk Cumhuriyetleri, yeni dönemde karşı karşıya kaldıkları makro ve mikro seviyedeki ekonomi sorunlarına çözüm ararken, çeşitli ülkelerle iktisadi ilişkilerini geliştirmeye çalışmaktadırlar. Bu dönemde, Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki iktisadi ilişkiler de hızla gelişmektedir. Bu ülke ekonomilerinin sahip olduğu kaynaklar, üretim imkânları, sanayileşme seviyeleri ve teknolojik kapasiteleri dikkate alındığında; Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasında iktisadi ilişkilerin gelişmesi için gerekli şartların bulunduğu söylenebilir.

Türkiye ekonomisi, halen önemli sorunları olmakla birlikte, ulaştığı sanayileşme seviyesi, uluslararası alanda kazandığı rekabet gücü, dış dünyaya açık ekonomik sistemi ile dinamik bir yapıdadır ve gelişme potansiyeline sahiptir. Piyasa ekonomisi kurallarının ekonomik kararlarda giderek daha çok etkin olduğu Türk ekonomisi, çeşitlenen sanayi malları ağırlıklı ihraç ürünleri için yeni pazarlara yönelmek ihtiyacındadır. Buna karşılık Türk ekonomisi, endüstriyel hammaddeleri ile petrol ve doğal gaz enerji kaynaklarını ithal ederek karşılamaktadır.

Türk Cumhuriyetleri, bugünkü üretim imkânları dikkate alındığında ham petrol, doğal gaz, endüstriyel hammaddeler için sınırlı sayıda işlenmiş sanayi ürünleri ihraç edebilecek imkâna sahiptir. Kısa dönemde ihracatın yapısında bir değişme olmasına imkân gözükmemektedir. İthal etmek ihtiyacında oldukları ürünler ise, başta temel besin maddeleri olmak üzere genel olarak tüketim mallarıdır.

8 Daha geniş bilgi için bakınız: DPT, Dünyada Küreselleşme ve Bölgesel Entegrasyonlar ve Türkiye İlişkileri, Özel İhtisas Komisyonu, "Türkiye-Türk Cumhuriyetleri İlişkiler Raporu", Ek: 4, Ankara, Aralık, 1993.

9 Sabahattin Zaim, Türk ve İslam Dünyasının Yeniden Yapılanması, Yeni Asya Yayınları, İstanbul, 1993, s. 36.

10 Orhan Morgil, Türk Cumhuriyetleri Arasında Ticari ve Ekonomik İşbirliğini Geliştirmenin Yolları, Türk Cumhuriyetleri Arasında Politik ve Ekonomik İşbirliği. (Uluslararası Girne Konferansları, İstanbul, 1993, s. 57, 58.

Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri ekonomileri; üretim yapısı, ihracat potansiyeli ve ithal etmek istedikleri maddeler bakımından kıyaslandığında, birbirini tamamladıkları görülmektedir. Bir başka ifadeyle, teorik olarak, Türkiye'nin uluslararası rekabet gücü kazanan ürünlerini Türk Cumhuriyetlerine ihraç etmesi, buna karşılık ihtiyaç duyduğu endüstriyel hammaddeler ile ham petrol ve doğal gazı bu ülkelerden ithal etmesi mümkündür. Ancak, ticari ilişkilerin bu anlamda gelişmesi için bazı önemli kurumsal ve finansal düzenlemeler ile altyapı tesislerinin geliştirilmesine ihtiyaç vardır. Kısaca ifade etmek gerekirse, Türk Cumhuriyetleri'nde bankacılık sisteminin oluşturulması ve ticaret bankacılığı sistemine işlerlik kazandırılması; sağlam milli para sisteminin iyi bir şekilde işler hale getirilmesi; haberleşme sistemiyle birlikte ulaşım imkânlarının geliştirilmesi gereklidir. Bunlara ilave olarak, kısa dönemde ticari ilişkilerin geliştirilmesi bakımından öncelikle üzerinde durulması gereken iki konu vardır: Birincisi, Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasında bir ödemeler birliğinin kurulmasıdır. Ödemeler birliği, bu ülkeler arasındaki ticaretin döviz kullanılmadan finanse edilmesini sağlayacak mekanizmaları geliştirmelidir. İkinci önemli konu ise, Türk Cumhuriyetleri'ne verilecek kredilerin miktarının arttırılması ve bu kredilerin Türk Lirası cinsinden verilmesidir. Böylece, Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasıda kurulacak ödemeler birliğinin ve uzun dönemde kurulması düşünülecek parasal birliğin temeli atılmış olacaktır.[10]

Ticari ilişkilere ilave olarak, teknolojik işbirliği konusunda da, Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri ekonomileri arasında, büyük bir işbirliği potansiyelinin olduğu görülmektedir. Türkiye, ulaştığı sanayileşme seviyesi yanında, sahip olduğu nitelikli insan gücü, teknolojik bilgi birikimi, piyasa ekonomisi ve uluslararası ilişkilerde kazandığı tecrübesiyle, Türk Cumhuriyetlerine çeşitli alanlarda teknik yardımda ve teknoloji ihracında bulunabilecek durumdadır.

Teknolojik işbirliği açısından Türk Cumhuriyetleri'ndeki durumu şöyle özetlemek mümkündür: Bu ülkelerde, piyasa ekonomisinin gerektirdiği hukuki mevzuatın düzenlenmesi ve kurumların oluşturulması; bankacılık, sigortacılık, uluslararası ilişkiler gibi alanlar ile demokratik sistem içinde devlet teşkilatında çalışacak personelin eğitilmesi, öğrenci ve öğretim üyesi değişimi; tarım, sanayi ve hizmet sektörlerindeki işletmelerin özelleştirilmesi, teknolojilerinin yenilenmesi, verimli şekilde çalıştırılması ve bu alandarda doğrudan ve ortak şeklinde yeni yatırımların yapılması konularında, bir başka ifadeyle, teknoloji transferi kapsamına giren tüm alanlarda, işbirliği sağlanmasına büyük ölçüde ihtiyaç duyulmaktadır. Nitekim, bu ülkelerden gelen teklifler de bu kanaati doğrulamaktadır. Hatta, bu kapsam içinde teknik işbirliğinin belli ölçülerde uygulamaya konduğu bilinmektedir.

Ancak, teknoloji yenileme, yeni tesis kurma, alt yapı projeleri ile petrol ve doğal gaz nakli gibi büyük projelerin gerektirdiği teknoloji ve finansman ihtiyacının, Türkiye'nin yalnız başına karşılamasına imkân yoktur. Bu önemli sorun, Batılı yatırımcılarla Türk müteşebbislerinin işbirliğine gitmesiyle belli ölçüde çözümlenebilir. Batılı yatırımcılar, Orta Asya Cumhuriyetleri pazarına girmek istemelerine rağmen, siyasi belirsizlikler ve ekonomik istikrarsızlıklar sebebiyle çekingen davranmaktadırlar.[11] Bununla birlikte Batılı müteşebbisler, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nde öncelikli bir konuma sahip olan Türk firmalarıyla işbirliğine giderek, bu ülkelerde yatırım yapma eğilimindedirler. Böylece yeni piyasanın riskini de azaltma imkânı bulacaklardır.[12] Türk firmalarının da böyle bir işbirliğine ihtiyacı olduğu açıktır.

Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasında, halen devam etmekte olan çok yönlü ilişkiler yanında, iktisadi ilişkilerin bu ülkelerin beklentilerine cevap verecek şekilde gelişmesi çok önemlidir. Zira böyle bir gelişmeyle, Türkiye ekonomisi yeni ve büyük bir pazar kazanırken, Türk Cumhuriyetleri de bugün karşı karşıya bulundukları ekonomik ve teknolojik sorunlarını belli ölçüde çözme imkânı bulacaklardır. Buna ilave olarak, gelişen iktisadi ilişkiler, bu ülkeler arasında orta ve uzun vadede gündemde olan daha kapsamlı işbirliğine gidilebilmesi için gerekli güven ortamını sağlayacaktır.

3. SİYASİ VE EKONOMİK BÜTÜNLEŞMEYE HAZIRLIK

Son yıllarda uluslararası ilişkilerdeki gelişmeler yanında bölgesel gelişmeler de dikkate alındığında, Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri'nin aralarındaki ilişkileri artırarak; iktisadi, kültürel, siyasi ve güvenlik konusu da dahil olmak üzere çok yönlü işbirliğine gitmek gereğini duyacakları söylenebilir. Bu kapsamlı işbirliğinin temel sebepleri iki noktada toplanabilir:[13] Birincisi, ülkeler arasındaki tarihi ve kültürel bağların varlığıdır. Aynı soydan gelen, aynı dili konuşan, aynı dine mensup ve halen yaşayan kültür olarak birbirine çok yakın olan bu ülkelerin insanları, tabii olarak birbirlerini tanımak, işbirliği yapmak, sevinç ve kederlerini paylaşmak isteyeceklerdir. Nitekim, son dört yılda sağlanan önemli gelişmelerde, bu ülkelerin hükümetleri arasındaki artan ilişkiler yanında, halkın ve gönüllü kuruluşların gayret ve çabalarının payı çoktur.

11 Orhan Morgil, A.g.m., s. 59

12 Andrew Mango, Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri Arasındaki İlişkilere Batı'dan Bir Bakış, Türk Cumhuriyetleri Arasında Politik ve Ekonomik İşbirliği, Uluslararası Girne Konferansları, 1993, s. 62, 63.

13 Erol Manisalı, Uluslararası İlişkilerdeki Değişmeler "Türk Cumhuriyetleri Topluluğu"nu Gerektirmektedir, Türk Cumhuriyetleri Arasında Politik ve Ekonomik İşbirliği, Uluslararası Girne Konferansları, İstanbul, 1993, s. 3.

Türk Toplulukları arasında çok yönlü ilişkilerin kurulmasını gerekli kılan ikinci önemli sebep, dış unsurlara bağlı olarak açıklanabilir. Bir başka ifadeyle, uluslararası sistem ve dengelerde meydana gelen değişmeler sonucunda, Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri, güvenliklerini sağlamak ve ulusal çıkarlarını korumak için yeni denge arayışları içine girecekler ve aralarındaki ilişkileri çok yönlü olarak geliştirerek, birlikte hareket etme ihtiyacını duyacaklardır. Bu bakış açısına göre, Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri'nin halen içinde bulundukları ve gelecekte muhtemelen karşılaşabilecekleri durumları ayrı ayrı gözden geçirmek gerekmektedir.

Türkiye, cumhuriyet döneminde ve özellikle de İkinci Dünya Savaşından sonra, iki kutuplu dünya düzeninde siyasi tercihini Batı Dünyası yanında yer alarak göstermiş; Batılı ülkelerle ekonomik, siyasi, kültürel ve güvenlik alanında işbirliği içine girmiştir. Bu tercihin sonucu olarak, Türkiye, tarihi ve kültürel yönden bağları bulunan ve ekonomik açıdan büyük işbirliği imkânları ve menfaatleri olan Orta Doğu ülkeleri ile ilişkilerini sınırlı tutarken; Doğu Bloku içinde yer alan Türk Cumhuriyetleri ile 70 yılı aşkın bir süre doğrudan temas ve işbirliği imkânı bulamamıştır.

Doğu Avrupa ülkelerinde Sosyalist rejimlerin çökmesi, iki Almanya'nın birleşmesi, Doğu Avrupa'dan Kızıl Ordu'nun çekilmeye başlaması, Varşova Paktı'nın ilga edilmesi ve Sovyetler Birliği'nin resmen dağılması, Türkiye'nin Batı dünyası ile ilişkilerini büyük ölçüde etkilemiş ve bu ilişkilerin yeniden gözden geçirilmesini kaçınılmaz hale getirmiştir. Başka bir ifadeyle, Batı dünyasının güvenliği açısından önemi azalan Türkiye'nin, Batı ile siyasi ve ekonomik bütünleşme gayretlerinin arzu ettiği şekilde gerçekleşmeyeceği belli olmuştur.[14] Bu kanaati doğrulayan gelişmeler şöyle sıralanabilir: Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üyelik başvurusunun belirsiz bir süre için ertelenmesi, Körfez Savaşı nedeniyle uğradığı zararın telafisinde karşılaştığı güçlükler, Kıbrıs ve Ege sorunlarının tekrar tekrar ve kabul edilemez şartlarda gündeme getirilmesi ve Güney Doğu sorunu karşısında Batı'nın takındığı tutum.

Sovyetler Birliği'nde hızlı değişmeler devam ederken Batı dünyasının temel düşüncesi, dünyada ve bilhassa bölgede istikrarın korunmasıydı. Ancak, Sovyetler Birliği'nin dağılma döneminde, istikrarın korunmasını ön planda tutan Batı dünyasının, bağımsızlıklarını kazanmak için mücadele veren ülkelere karşı tutumu çok farklılık göstermiştir. Baltık Cumhuriyetlerinin bağımsızlık mücadelesini açıkça destekleyen Batılı ülkeler, aynı desteği Orta Asya Cumhuriyetleri'ne vermedikleri gibi, bu ülkelerin bağımsız devletler olmasını da istememişlerdir. Buna rağmen, Birlik üyesi diğer ülkelerle birlikte Türk Cumhuriyetleri'nin bağımsızlığının tanınmasını şöyle açıklamaktadırlar: "Bilindiği gibi, aslında dünya devletleri bu ülkelerin bağımsız olmalarını istememişlerdi. SSCB'nin yıkılışıyla bağımsızlıklarını kazanan bu ülkelerin diğer devletler tarafından çabucak tanınmaları da, bu ülkelerin bağımsız birer devlet olarak kalkınmalarının teşvikinden ziyade, büyük oranda BDT'nin hayatiyetine devamını sağlayabilmek maksadıyla tasarlanmıştı".[15]

Dünyadaki diğer ülkeler tarafından tanınan ve uluslararası kuruluşlara üyelikleri kabul edilen yeni bağımsız ülkeler, bu dönemde, genellikle büyük ekonomik, idari ve siyasi sorunlarla karşı karşıya kalmışlardır. Toplumların temel ihtiyaçlarının bile karşılanamaması sebebiyle, ekonomik sorunlar ön plana çıkmıştır. Merkezi planlamaya dayalı sistemin çökmesiyle adeta duran ekonomilerini harekete geçirmek ve toplumun acil ihtiyaçlarını temin etmek için bu ülkeler, başta sanayileşmiş Batılı ülkeler olmak üzere tüm dünya ülkelerinden ekonomik yardım ve işbirliği talebinde bulunmuşlardır.

Bölgede istikrarın sağlanmasına büyük önem veren Batı dünyası, dağılan Sovyetler Birliği Cumhuriyetleri'nin hepsine aynı derecede ilgi göstermemiştir. Rusya, yeni bağımsız devletler arasında her yönüyle en büyük ve en güçlü ülke olarak, Batı'nın ilgi odağı olmuştur. 1985 yılından itibaren Batı'nın, daha ziyade Rusya'ya ilgi göstermesi, Avrasya bölgesinde barış ve demokrasinin yerleşmesini sağlamadığı gibi Rusya'nın emperyalist politikalar izlemesini de engellememiştir.[16]

Bugün, büyük ekonomik ve siyasi sorunlarla karşı karşıya bulunan ve bir bakıma çözülmekte olan Rusya'nın en bedbin gözlemcileri bile, bu ülkenin ileride tekrar canlanarak büyük bir güç olacağından şüphe etmiyorlar. Bu fikre karşı çıkan ve için için yanmakta olan Sovyetler Birliği'nin küllerinden Rusya'nın dirilmesini beklemenin boşuna bir ümit olduğunu iddia edenler de vardır.[17] Bugün için, bu iki uçtaki görüşü destekleyen belirtiler olmakla birlikte, Türk Cumhuriyetlerini ilgilendiren konu, Rusya'nın dağılan Sovyetler Birliği üyelerini etki alanında tutmak hususundaki kararlılığıdır. Rusya, bugün içinde bulunduğu çok olumsuz şartlarda bile, bu emelini gizlememektedir.

Rusya, halen karşı karşıya bulunduğu sorunları kontrol altına alır almaz, ekonomik ve stratejik sebeplerden dolayı, Sovyetler Birliği'nin eski üyelerini tekrar siyasi ve ekonomik hegemonyası altına almak isteye-

14 Erol Manisalı, A.g.m., s. 5.

15 K.T.Ü. Kafkasya ve Orta Asya Ülkeleri Uygulama ve Araştırma Merkezi, "ABD'nin Orta Asya Politikası", ABD kongresi, 102. Yasama Dönemi Temsilciler Meclisi Dış İlişkiler Komisyonu, Avrupa ve Orta Doğu Alt Komitesi'nin Oturum Tutanağı, 28 Nisan 1992, Dr. Martha Olcott'un konuşması, Çev: Murat Kara ve diğerleri, Trabzon, Eylül 1993, s. 22.

16 Olgan Bekar, Ukrayna Bağımsız Kalabilecek mi?, Avrasya Etüdleri Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 2, Yaz 1994, s. 72.

17 S. Enders Winbush, Rusya'dan Sonra Rusya, Avrasya Etüdleri Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 2, Yaz 1994, s. 53.

18 Olgan Bekar, A.g.m., s. 82.

19 K.T.Ü., Kafkasya ve Orta Asya Uygulama ve Araştırma Merkezi, ABD'nin Orta Asya Politikası, s. 25.

20 Erol Manisalı, A.g.m., s. 5.

21 Erol Manisalı, A.g.m., s. 6

cektir. Dünyada yeni bir uluslararası düzene geçildiğinin göstergesi ise, Rusya'nın bu ülkeler üzerinde tekrar hakimiyet kurmak istemesine karşı, Batı dünyasının alacağı tutumla ortaya çıkacaktır.[18] Orta Asya Cumhuriyetleri'ne yönelik Rus tehdidine karşı, Batı'nın ve bilhassa ABD'nin caydırıcı bir tutum takınması zayıf bir ihtimaldir. Nitekim, bu konuda muhtemel gelişmeler karşısında alacakları tavrı şöyle açıklamaktadırlar: "Açıktır ki, biz, Orta Asya'yı Rusya'dan koruyamayız. Ama, onlarla tam manasıyla bağımsız devletler statüsünde ilişki kurmamız; hem Rusya'ya hem de diğer komşu güçlere Orta Asya'nın yalnızca görünüşte değil, fiilen de uluslararası topluma girdiğine dair yeterli bir uyarı olacaktır. Bunu yapmamız, bölgedeki Amerikan menfaatlerinin korunmasında çok mesafe kaydetmemizi sağlar".[19]

Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri, dünyaya yeniden şekillenmekte olan; Kuzey Amerika (ABD, Kanada, Meksika), Avrupa Birliği, Japonya ve etki alanı olarak ortaya çıkan üç ekonomik (kısmen politik, askeri ve kültürel) bloğun dışındadırlar. Doğu blokunun çökmesinden sonra AB, NATO ve ABD'nin gözünde Türkiye'nin önemi azalmıştır. Türkiye, ulusal çıkarlarını tek yönlü ve Batı sistemine dahil olmak suretiyle korumak imkânını büyük ölçüde kaybetmiştir. Yeni Türk Cumhuriyetleri'nin ise, nasıl bir gelişme göstereceği belli olmayan BDT'na dayanarak, geleceklerini güvence altına almalarına imkân yoktur. Kısaca ifade etmek gerekirse, bugün Türk Cumhuriyetleri, başta Rusya ve Çin olmak üzere, diğer bölge ülkelerinin tehdidi altındadır.[20]

Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri, yukarıda ifade edilen iki temel sebebe bağlı olarak, orta vadede aralarındaki işbirliğini her sahada artırmayı; uzun vadede ise gerekli alt yapıyı hazırlayıp, uluslararası alanda gerekli siyasi desteği sağlayarak, güvenlik unsurunu da içine alacak şekilde ekonomik ve siyasi bir topluluk halinde birleşmeyi bugünden düşünmeye başlamalıdır. Bu birleşme, bölgesel güçlere ve dünyada oluşan yeni güç merkezlerine karşı, Türk Topluluklarının güvenliğini sağlamaya ve ulusal çıkarlarını korumaya imkân verecektir. Bugün için bu seviyedeki bir işbirliği çok güç görünse bile, gerek iç gerekse dış sebeplere bağlı olarak meydana gelecek gelişmeler, uzun vadede Türkiye'yi ve Türk Cumhuriyetleri'ni kaçınılmaz olarak bu yönde adımlar atmaya itecektir.[21]

Netice olarak, halen Türk Devletleri arasında devam etmekte olan kültürel, siyasi ve ekonomik ilişkilerin, ileride kurulması bir bakıma kaçınılmaz olan siyasi ve ekonomik bütünleşmeye zemin hazırlayacak şekilde geliştirilmesine çalışılmalıdır. Bunun için, Türkiye'nin ilk olarak toplumsal mutabakatı sağlayarak iç politika sorunlarını çözmesi, ekonomisini güçlendirmesi, teknolojik gelişmeleri takip ederek teknoloji üretecek bir gayret içine girmesi ve modern bir savunma gücünü oluşturması şarttır. Bunlara ilave olarak, dış politika stratejisini yeniden belirleyerek; Batı dünyası ile çok yönlü ilişkilerini devam ettirirken, bölgede yer alan ülkelerle de ilişkilerini geliştirmelidir. Türk Cumhuriyetleri ile kara ve demiryolu bağlantısının kurulması ve bu ülkelerdeki ham petrol ve doğal gazın güvenli bir şekilde nakledilip, Türkiye üzerinde pazarlanabilmesi için ortak komşularımız olan ülkelerle, bölgesel işbirliği çerçevesi içinde ekonomik ve siyasi ilişkilerin geliştirilmesine öncelik verilmelidir.

KAYNAKLAR

- Bekar, Olgan, Ukrayna Bağımsız Kalabilecek mi? *Avrasya Etüdleri Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 2, Yaz 1994.
- DPT. Dünyada Küreselleşme ve Bölgesel Entegrasyonlar ve Türkiye İlişkileri. Özel İhtisas Komisyonu, *"Türkiye-Türk Cumhuriyetleri İlişkiler Raporu"*. Ek 4. Ankara, Aralık 1993.
- Duman, Mehmet. *Sınai Rekabet Gücü.* İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1992.
- Gürel, Şükrü S. Değişen Uluslararası Koşullarda Türk Dış Politikaları. Türk Cumhuriyetleri Arasında Politik ve Ekonomik İşbirliği. Edit: Erol Manisalı. *Uluslararası Girne Konferansları.* TİKA-Kıbrıs Araştırmaları Vakfı Yayını, İstanbul, 1993.
- Kırım, Arman. *Türkiye İmalât Sanayiinde Teknoloji Değişim.* TOBB Yay., Ankara, 1990.
- K.T.Ü. Kafkasya ve Orta Asya Ülkeleri Uygulama ve Araştırma Merkezi. *"ABD'nin Orta Asya Politikası".* ABD kongresi, 102. Yasama Dönemi Temsilciler Meclisi Dış İlişkiler Komisyonu. Avrupa ve Orta Doğu Alt Komitesi'nin Oturum Tutanağı. 28 Nisan 1992. Dr. Martha Olcott'un konuşması. Çev: Murat Kara ve diğerleri. Trabzon, Eylül 1993.
- Mango, Andrew. Türkiye İle Türk Cumhuriyetleri Arasındaki İlişkilere Batı'dan Bir Bakış. Türk Cumhuriyetleri Arasında Politik ve Ekonomik İşbirliği. Edit: Erol Manisalı. *Uluslararası Girne Konferansları.* TİKA-Kıbrıs Araştırmaları Vakfı Yayını, İstanbul, 1993.
- Manisalı, Erol. *Uluslararası Ekonomi-Gümrük Birlikleri ve Dinamik Entegrasyon Teorisi-.* İstanbul, 1971.
- Manisalı, Erol. Uluslararası İlişkilerdeki Değişmeler "Türk Cumhuriyetleri Topluluğu"nu Gerektirmektedir. Türk Cumhuriyetleri Arasında Politik ve Ekonomik İşbirliği. Edit: Erol Manisalı. *Uluslararası Girne Konferansları.* TİKA-Kıbrıs Araştırmaları Vakfı Yayını, İstanbul, 1993.
- Morgil, Orhan. Türk Cumhuriyetleri Arasında Ticari ve Ekonomik İşbirliğini Geliştirmenin Yolları. Türk Cumhuriyetleri Arasında Politik ve Ekonomik İşbirliği. Edit: Erol Manisalı. *Uluslararası Girne Konferansları.* İstanbul, 1993.
- Tanyeri, İbrahim. *Fiyat Teorisi, Ölçek Ekonomileri ve Teknolojik Gelişme.* Ankara, 1984.
- Winbush, S. Enders. *Rusya*'dan Sonra Rusya, *Avrasya Etüdleri Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 2, Yaz 1994.
- Yüce, Uğur. İzmir İktisat Kongreleri ve Türkiye'nin Kalkınmasında Sanayileşme Zorunluluğu. *3. İzmir İktisat Kongresi Tebliğleri,* Cilt: 7, DPT Yayını, Ankara, 1993.
- Zaim, Sabahattin. *Türk ve İslam Dünyasının Yeniden Yapılanması.* Yeni Asya Yayınları, İstanbul, 1993.

BEL FITIĞI MERKEZİ

- Bel fıtığı operasyonları **Doç. Dr. Ahmet YILDIZHAN** tarafından **HARVARD ÜNİVERSİTESİ**'nde uygulanan metod ile yapılmaktadır.
- Bu operasyonlarda Soğuk ışık kaynağı, Baş lambası, Lup, Tur (Yüksek Hızlı Drill) ve gerektiğinde mikroskop kullanılmaktadır.
- Operasyonun hiçbir safhasında çıplak gözle müdahale yapılmamaktadır.

YILDIZHAN BEL FITIĞI MERKEZİ

Akdeniz Cad. No: 6/7 Fatih / İSTANBUL
Tel: (0212) 631 44 88 - 631 44 89
Fax: (0212) 524 04 06

İslam iktisadında ihtiyaçlar

Sinan MARUF*

*Marmara Üniversitesi, Ortadoğu ve islam Ülkeleri Enstitüsü, Araştırma Görevlisi

1 Dr. F. Neumark- Genel İktisat Teorisi- Hak Yayınevi - İstanbul 1948 -S.8-9.

GİRİŞ

İslam İktisadı ıstılahı, II. Dünya Savaşı'ndan sonra sosyalist rejimlerin bazı İslam ülkelerinde iktidara gelmeleri sonucu, bu rejime karşı olan müslüman iktisatçılar ile kapitalist sistemini benimseyen iktisatçılar İslam'ın İktisadi hayatının ağırlıkla özel mülkiyete dayalı olduğunu öne sürmüşlerdir.

Ancak 1974'te dünya ekonomisinin petrol yüzünden bir dar boğaza girmesi, 1979'da İran'da İslami bir rejimin başa gelmesi, ardından 1980'de Rus ordusunun Afganistan'ı işgal etmesi üzerine başlayan İslami cihad hareketinin başlaması ve daha sonra 1989-1991'de eski SSCB'nin dağılması ve sosyalist-komunist rejimlerin Doğu Avrupa ülkelerinde teker teker çökmesiyle beraber, İslam İktisadı kavramı giderek olgunlaşmış, iktisatçıların ve ilahiyatçıların yoğun araştırmalarına konu olmuştur.

Bu arada bazı iktisatçıların, İslam İktisadı'nı, bir İslam kapitalizmi olarak görmelerini, kapitalizm sisteminin tek başına hakim olduğu bir dönemde yadırgamamak gerekir. Çünkü bu görüşün II. Dünya Savaşı sonrası Sosyalist sistem içinde bazıları tarafından (İslam Sosyalizmi olarak) ileri sürüldüğü tarihi bir gerçektir. Bu konuda İslamın iktisadi sistemi ile Sosyalist veya Kapitalist sistemler arasında "olumlu yönlerinde" bir benzerlik söz konusu ise de, "Hak ile Aklın yolu birdir mantığına dayanarak" İslamın bu sistemlere benzediği değil, onların zaman içinde olgunlaştığı ve İslam prensiplerine yaklaştığı şeklinde değerlendirilmelidir. Çünkü bu sistemler 150 senelik bir geçmişe (Avrupanın sanayileşmesi) sahiptir. Oysa İslam Dini ve getirdiği iktisadi prensipler ve uygulamalar 14 asırlık bir maziye uzanmaktadır.

İslam İktisadı din ilkelerinden kaynaklandığı için bu alanda çalışma yapanların da, İslam'ın kaynakları olan, Kur'an (Tefsir, Esbabı Nüzül) Sünnet (Hadis, Sire) Kıyas, İcma ve İçtihat yanında Hilafet Devleti'nin iktisadi hayattaki uygulamalarına vakıf olan, ön yargısız iktisatçılar veya iktisad bilimine vakıf olan din alimleri olmaları gerekiyor. Bu kısa çalışmamızda, iktisadi sistemlerin ana hedefini oluşturan, ihtiyaçlar konusunu islam iktisadı açısından incelemeye çalıştık.

I- İKTİSADİ SİSTEMLERDE İHTİYAÇLAR

A- İKTİSAT İLMİNDE "İHTİYAÇ"IN TANIMI VE YERİ

"İhtiyaç" mefhumu insan için çeşitli anlamlar taşımakta ve ortaya çıkıncaya kadar sürekli bir psikolojik duruma işaret etmektedir.

Kavram olarak ihtiyaç belli bir eksiklik duygusu hissetmek, bu duyguyu giderebilecek bir vesileyi idrak etmektir.

İktisat ilmi sosyal bir ilim oluşu itibari ile, toplumdaki insanların ihtiyaçlarını, toplumun elinde bulunan kaynaklarla en rasyonel bir biçimde te'min yollarını araştırır. İşte bu nedenle toplumdaki insanların ihtiyaçları, iktisat ilminin temel hareket noktasını ve aynı zamanda bu ilmin ana gayesini teşkil eder."[1]

Batılı iktisat düşüncesinde insan "ihtiyaçlarının sonsuz" olduğu temel bir veridir. Ancak bazı iktisatçılara göre iktisat ilminde bu konuda bazı çelişkiler bulunmaktadır, bu çelişkileri şöyle sıralamak mümkündür:

1- İktisat ilminin mantığına ters düşmektedir.

Azalan marjinal fayda yasasına dayanarak, her mal ve hizmetin doyurma kabiliyetinin sınırlı olduğu savunulurken, insanın toplam doyum kabiliyeti için bunun tersine düşen bir varsayım öne sürülmektedir. Bu varsayımı kabul etmek mümkün değildir. Çünkü bir mal için geçerli olan bütün mallar için geçerli olmalıdır.

2- İnsanın Tabi'atına ters düşmektedir.

İnsanın her hangi bir maldan veya hizmetten alacağı doyum kabiliyeti sınırlı olmasının yanısıra, insanın ömrü de sınırlıdır, bu da zaman faktörünün sınırlı olması anlamına gelmektedir, bu ise her hangi bir malın veya hizmetin tüketiminde gerekli bir faktördür.

2 Androw Webister-Madhal li' Sosyolojiyyet El'tenmiye- Tercemet Hamdi Hamid Yosuf - Dar El'şü'un El'sakafiye- Bağdad 1986 S. 29.

3- "İhtiyaç" ortamının doğmasıdır.

İhtiyaç, sosyal, kültürel, iktisadi ortamların tabiatına bağlıdır, insanların temel ihtiyaçları aynı olabilir, ancak mütemmim (tamamlayıcı) ihtiyaçlarda yukardaki faktörlerin, farklı toplumlarda değişiklikler gösterdiği tesbit edilmiştir. Bu da ihtiyaçların göreceli bir mefhum olduğu, yani zaman içerisinde sosyal, iktisadi, inanç, örf ve adet gibi faktörlerin etkisinde olduğu sosyologlar tarafından tesbit edilmiştir."[2]

B- KAPİTALİST SİSTEMDE İHTİYAÇLAR

Bu sistemin iktisatçıları, ihtiyaçlar arasında ayırım yapmaktadırlar, onlara göre ihtiyaç bağımsız bir gerçektir ve bu yüzden ihtiyacın örf, adet, sağlık, inanç ve yasalarla uyum içinde olması şart değildir. Dolayısıyla ekonomik ihtiyaçların ekonomik olmayan ihtiyaçlardan ayırt edilmesini zorunlu görmektedirler.

Ekonomik ihtiyaçların tabiatı hakkında, mantık açısından gerçek olup olmadığı, yasa açısından meşru olup olmadığı, ahlak, örf, adet ve din açısından saygın olup olmadığı, sağlık açısından zararlı olup olmadığı konularında herhangi bir ayırım yapmamaktadırlar, çünkü onlara göre böyle farklılıklar sistemin "kapitalist" ekonomik kuralları ve özellikle değer konusunda her hangi bir değişikliğe neden olmayacaktır.

Yine bu sistemin iktisatçılarına göre her hangi bir ihtiyaç psikolojik aşamadan arz ve talep meydanı olan piyasaya çıkmadığı takdirde, o ihtiyaç ihmal olunmalıdır, çünkü bir psikolojik gerçeğin talebe, yani iktisadi bir gerçeğe dönüşmesi için objektif bir faktörün bulunması gerekiyor, bu faktör de "alım isteğinin ve ödeme gücünün" bulunmasında görülmektedir.

İşte bu nedenle alım gücüne sahip olan kesimler bu anlayışın hakim olduğu sistem'de, ekonomi çarkının dönmesinde en etken faktör haline gelmişlerdir ve aynı nedenle bu kesim toplumda üretilen mallardan doyum noktasına geldikleri zamanlarda yani "ekonomik" talebin gerilediği zamanlarda, bu sistemin dar boğaza girdiğine tanık oluyoruz.

Bu dar boğazdan kurtulmak için, bu sistemin yöneticileri dış piyasada talep bulmaya çalışırlar ve bu da büyük kapitalist milletlerin rekabeti yüzünden savaşlara neden olabilir. Nitekim Joseph A. Schumpeter bu konuda şöyle demektedir "lider kapitalist milletlerin ekonomileri, gelişmesi ve büyümesi ancak kapitalist sistemin geliştiği ölçüde olabilir, çünkü statik "durgun" kapitalizm olamaz ve bu milletler imkanlarını büyüttükçe üzerlerine olan baskı dünyanın az gelişmiş bölgelerine yönelik olarak daha da artar.[3] Bir başka iktisatçı (Oliver Sox) aynı konuya değinirken,"iki dünya savaşı da, aslında az gelişmiş bölgelerin zengin kaynakları üzerinde hak sahibi olmak için gerçekleşmiştir[4] tespitini yapmaktadır. Bu dış sömürgecilik politikası devam ederken iç sömürgeciliğin bittiği ve bu toplumların bütün kesimlerinde refahın sağlandığı ve temel ihtiyaçların tamamı te'min edildiği gibi gerçek dışı ve dış görünüşe aldanarak yanlış bir kana'ata varılmamalıdır. Çünkü daha yakın zamana kadar 1969, bu toplumların öncülüğünü yapan Amerika Birleşik Devletleri'nin, en verimli bölgelerinden olan, Kaliforniya eyaletine bağlı Stanis Laus Kawanti 1969 senesinde Birleşmiş Milletler'in kayıtlarına göre açlık faciasına maruz kalmış bölge ilan edildi, çünkü binlerce işsiz ve az gelirli işçiler ve aileleri, gözleri önünde tarlalarda bulunan yiyeceklerin alım gücüne sahip değildiler.[5]

3 Oliver S. Sox El'resmaliyye Nizamen Tercemet İbrahim Kubba - Matba'atül Ani Bağdad 1974 - S.31.

4 a.g.e. S. 18.

5 Androw Webister, g.e, s. 134.

Bu gerçeği Milton Friedman'da yazdığı "Capitalism and Freedom" kitabında kabul etmektedir. Hatta bu ülkede -ABD- çok sayıda yoksulluk şartlarında yaşayan insanlar bulunmaktadır.[6]

Çünkü kapitalist toplumlarda gelir dağılımında kabul edilebilir ahlaki kural, herkesin ürettiği ve sahip olduğu mallara göre yapılmaktadır.[7]

Burada bu sistemin uygulandığı toplumlardaki yaşanan sosyal sıkıntılar, hastalıklar, cinayetler, ahlaki çöküş konularına değinmemiz çalışmanın boyutunu aşar düşüncesiyle, bu sistem hakkında sözümüzü burada noktalıyoruz.[8]

C- MARKSİST SİSTEM'DE İHTİYAÇLAR

Kapitalist sistemin uygulandığı toplumlarda durum böyle olunca, aynı ortamda doğmuş ve 70 yıllık uygulama imkanı olan marksist sistemin de 1989'dan itibaren yıkılma sürecine girmesiyle, bu toplumların ve içindeki insanların ihtiyaçlarının ne durumda olduğu açık bir şekilde ortaya çıkmıştır.

Sosyalist Marksist sistem'de ihtiyaçların temini yönteminde, önceki sistem'in sancısından doğmuş olması nedeniyle tam bir tezat içerisindedir. Çünkü bu sistemin kurucularına göre, kapitalist sistemin sömürü makinasını işleten bütün ekonomik, sosyal, siyasi kurumların kesin bir şekilde ortadan kalkmasını savunmaktadır. Bunların başında özel mülkiyet ve dini mü'esseseler gelmektedir. Çünkü Engels'e göre (insanı gökteki hayal tanrı esaretinden kurtarmak için, onu yerdeki gerçek tanrı durumunda olan "özel mülkiyet ve aile'den kurtarmamız gerekir.[9] Dolayısıyla bu sistemde toplumdaki ferdlerin ve ailelerin kendi kişiliklerini inkar ederek, fıtratlarındaki özgürlüğü, mal, mülk sahibi olmak gibi duygulara sırt çevi-

6 Milton Friedman, El'resmaliye vel'Hurriye, tercemet Yusuf İleyyan, Merkez El'kütüb El'Ürdüni, 1987, s. 172.

7 A.g.e. s. 149.

8 Bu konuda detaylı bilgi edinmek için bakınız:
1- Fethi Yekün, El'İslam vel Cins.
2- Seyyid Kutub, El'müstakbel Li'hazaddin.
3- İbrahim El'ni'me, Ahlakuna evi'ddemar.

9 Fredrik Engels, As El'üsre ve El'mülkiyye El'hassa ve El'devle, tercemet Mustafa Kamil Munib, Menşurat Dar El'bedi, tarihsiz.

rip, ihlaslı bir şekilde "bu dünyadan başka bir yaşamın olmamasına rağmen" toplum ve dünyadaki işçilerin kurtuluşu için çalışması gerekiyor. Çünkü bu sistem'in anlayışına göre insan fıtratında olan duygular aslında sınıflı toplumun ve bu toplumu destekleyen kurumların ürünüdür.[10]

Durum böyle olunca bu sistemde ihtiyaçların giderilmesi devletin merkezi planında belirlediği keyfiyette ve neviyette olacaktır. Eski SSCB'de 1984 senesinde açıkladığı "Glasnost ve Perestroyka" siyaseti ile devrim'e ve çöküşe kapılarını açan komunist partinin genel başkanı ve cumhurbaşkanı "Mikail Gorbaçov" patlama öncesi toplumlarındaki durum hakkında "Perestroyka ve yeniden yapılanma" adlı kitabında sözlerine, "Perestroyka" devriminin bir zaruretten doğduğunu, kaçınılmaz olduğunu ve ertelenmesi mümkün olmayan bir hareket diyerek başlamakta ve devam etmektedir, "Çünkü böyle bir ertelemenin ciddi boyutta siyasi, sosyal ve ekonomik patlamalara neden olabilecektir."[11]

Devletin iktisadi durumuna değinirken "ekonomi'de büyümenin fiili durma noktasına geldiğini gördük, zira son üç "Beş Yıllık" planlar döneminde milli gelirdeki büyüme oranları sürekli gerileme kaydetmiştir, seksenlerin başına geldiğimizde bu büyüme oranları bizleri ekonomik durgunluk eşiğine getirmiştir.[12]

Toplumda hakim olan zihniyet ve çalışmanın değeri konusunda şunları söylemektedir "başkalarının sırtından geçinme yaygınlaşmış, ihlaslı çalışma, kaliteli üretim yapmak anlamsız olmuş, "yüzeysellik" psikolojisi giderek büyümüş ve çalışma ile tüketim ilişkisindeki bozukluk önlenemez hale gelmiştir.[13]

"Çalışan bireylerin ve mü'esseselerin haklı isteklerini ve hatta görüşlerini umursamamak bir alışkanlık haline gelmiştir."[14] Gorbaçov'un bu sözleri Marksist sistemin kendine gaye edindiği "sosyal adalet" ve çalışan kesimi temsil ettiği konusunda ne kadar doğru olmadığını ortaya koymaya yeter.

Gorbaçov, ortaya attığı politikasına, bu sistemin siyasi baskısı altında yetişen nesiller sahip çıkmıştır, eski SSCB'de 15 vatandaştan 14'ü komunist devriminden sonra doğmuşlardır. Ancak bunlar Gorbaçov'ın sözlerine göre "sürekli olarak bizi sosyalist rejimi bırakmaya davet ediyorlar,[15] çünkü ilkel olarak işsizlik giderilmiş ise de temel ihtiyaçlarından olan barınma şartlarını iyileştirme, gıda maddelerin neviyetinde ve miktarında, ulaşım, sağlık ve eğitim hizmetlerinde hedeflenen düzeylerin çok gerisinde kalınmıştır.[16] Eski SSCB'nin Dünya hububat üretiminin en büyük merkezlerinden olmasına rağmen (yılda milyonlarca ton hububat ithal edilmesi bir zorunluluk haline gelmiştir).[17] Uzay araçlarının çok ince bir şekilde Halley kuyruklu yıldızın yerini tespit ederken ve Jupiter üzerinde uçarken, bunun karşısında yine Gorbaçov'un ifadesine göre (teknolojinin milli ekonomimizin hizmetinde kullanımında, günlük yaşantımızda

ve ev araçlarımızda çağdaş standardın çok gerisinde kaldığımızı görmekteyiz).[18]

Son olarak marksist sistemin toplumun ihtiyaçlarını gidermekte aciz kaldığını ifade ettikten sonra, bu sistemin insanın fıtratına ters düştüğünü kabul etmekte ve sözlerini bu konuda şöyle tamamlamaktadır "sosyalizm"in siyasal ekonomisi basit mefhumlar üzerinde kurulmuştur ve öyle görülüyor ki hayatın diyalektiğine ters düşmektedir, ... buna ilaveten tarih ilminin kavranması için köklü bir Perestroyka'nın yapılması kaçınılmazdır.[19]

Batı medeniyetinin sancılarından sakat ve ölüme mahkum olarak doğan bu sistem'in çöküşü ile insan toplulukları gerçek sosyal adaleti, insanın fıtratı olan hürriyet ve özel teşebbüsü bir arada uyum içerisinde tutabilen bir sistemin arayışı içerisine girmiştir. Zira bu aranan sistem Fransız filozof Rojeh Garodi'ye göre İslam'dır "batının çektiği sıkıntılar, insanları için asgari istikrarı sağlamasında başarısız olması, bu sistemin iflasının en büyük kanıtıdır." ... ve bir başka sözünde de, kendi dini olan hıristiyanlığı terk ettiğini ve daha sonra kabul ettiği marksizm ve komunizmi bırakmasından sonra iman

10 C. Cilzirman, El'mebadi'ul ilmiyye li tatavvur El'muçtemeul İştiraki, tercemet Ahmed Fuad Belba, Dar El'sakafe El'cedide, 1974, s. 36.

11 Mihail Gorbaçov - El'Perestroyka ve İadet El'bina El'fikr El'iştiraki, tercemet Dr. Abbas Halaf, Şeriket El'marife, Bağdad, 1990, s. 53.

12 A.g.e. s. 16.

13 A.g.e. s. 18.

14 A.g.e. s. 19.

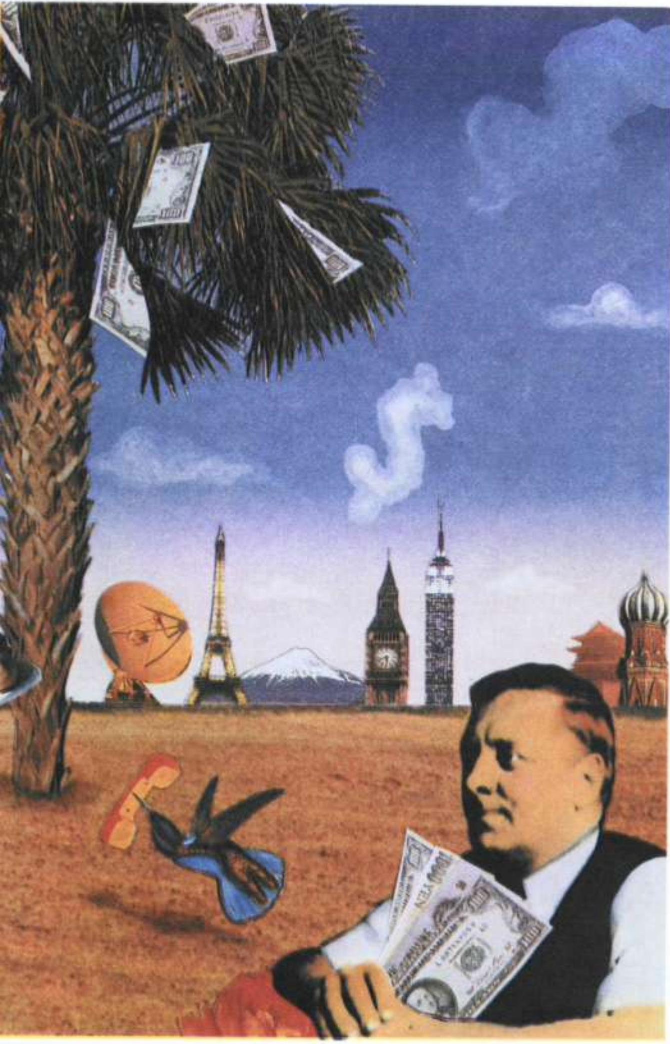
15 Mihail Gorbaçov, a.g.e., s. 44.

16 A.g.e. s. 18.

17 A.g.e. s. 19.

18 aynı sayfa.

19 A.g.e. s. 53.

ettiği dini şöyle anlatıyor "Günümüzde yaşadığımız sıkıntıları giderebilecek kabiliyete sahip olduğuna kana'atle inanarak islamı kabul ettim.[20]

Ve bir başka batılı şahsiyet, hukuk fakültesi dekanı Prof. Dr. "Shiberl" tarihi gerçekleri göz önünde tutarak, Viyana Üniversitesinin düzenlediği (1927) hukuk toplantısında İslam'ın hukuk sistemi hakkında şu sözlere yer vermektedir "insanlık Muhammed gibi birisinin kendine intisab etmesinden gurur duymaktadır, çünkü o okur yazarlığı olmadığı halde, bir kaç yüz yıl önce öyle bir hukuk sistemi getirdi ki, avrupalılar olarak iki bin yıl sonra onun yüceliğine erebilsek ne mutlu bizlere.[21]

II- İSLAM İKTİSADI'NDA İHTİYAÇLAR

İslam, Allah'ın yeryüzündeki kulları için razı olduğu son din olarak "İŞTE BUGÜN SİZİN İÇİN DİNİNİZİ KEMALE ERDİRDİM, ÜZERİNİZDEKİ NİMETİMİ TAMAMLADIM VE SİZİN İÇİN DİN OLARAK İSLAMA RAZI OLDUM (Maide 3). Aynı zamanda hayatın her yönünü düzenleyen bir dünya düzenidir, işte bu düzenin bir parçası olan İslam İktisadı, toplumdaki iktisadi fa'aliyetleri Allah'ın indirdiği Kur'an Kerim ve onun örnek uygulaması olan Resulullah'ın sünneti doğrultusunda yönlendirmektir.

Burada bu sistem hakkında her hangi bir söz sarf etmeden önce, doğduğu toplumun sosyal, iktisadi yapısına bakmakda yarar görmekteyiz.

A- İSLAM ÖNCESİ ARAP YARIMADASINDAKİ DURUM

İslam öncesi Arap yarımadası iki büyük devletin mücadele sahnesi haline gelmiştir. Doğuda ve kuzey doğuda Sasani (Fars) imparatorluğu, batıda ve kuzey batıda Bizans (Rum) imparatorluğu. Bu iki devlet arasında kalan Arab yarımadasının kuzeyi bölünmüş durumda idi. Menazire Arabları (kuzey doğuda Farslara) -Gasasine Arabları (kuzey batıda Bizanslara) bağlıydılar. Güneyde Kızıl Deniz üzerinde önemli mevkiye sahip olan "Yemen" ise bu iki devlet arasında zaman zaman el değiştirmiştir. Ortada kalan bölgede çöl iklimi hakim olduğundan genelde göçebe halinde yaşayan ve yaşamlarını hayvancılıkla veya birbirlerine, ticaret kervanlarına saldırarak sürdürmekteydiler. Sosyal ve siyasi birimleri Araplara özgü bir kabile sistemi oluştururdu, kabileye bağlılık ve onun her durumunda nusretine kalkmak her mensubun kaçınılmaz hayati vazifesi idi. Bu sosyal ve siyasi yapının hakim olduğu ortamda Mekke, İslamın doğuşuna yaklaşırken miladi VI yy'da Arap yarımadasının dini ve ticaret merkezi haline gelmiştir, Medine'de tarımsal ekonomiye geçmiştir.[22]

Mekke'nin önde gelen Kabilelerinden Kureyş, ticaret kervanları ile elde ettiği servetle Mekke'nin ekonomi, siyasi, sosyal ve dini hayatında söz sahibi olmuştur, bu konum Mekke toplumunda sosyal sınıfların oluşmasına sebeb olmuştur.[23]

Bunun yanı sıra Arap toplumu tam anlamı ile bir cahiliyet bataklığı içerisinde idi. Tarihin bizlere nakl ettiği kabileler arasındaki uzun yıllar süren çatışmalardan biri olan "Bekr ve Tağlib kabileleri arasındaki Elbesüs savaşı 40 yıl devam etmiştir.[24] Batıl inançlar, ahlaki çöküş, bu gerçeği göstermektedir, zira bu konuda Halife Ömer bin Hattab'ın Kisra'ya gönderdiği elçiler İslam öncesi yaşamlarını şöyle zikr etmektedirler "sizin söz ettiğiniz kötü halimizden, gerçekten de bizden kötü halde olan kimse yoktu, açlığımız açlığa benzemez idi, Yılan, Akreb, Böcekleri yerdik ve bunları yemeğimiz olarak kabul ederdik, evlerimiz ise yer yüzü idi, giydiklerimizde elimizle ördüğümüz Deve ve Koyun yünleri idi, dinimiz birbirimizi öldürmek ve birbirimize saldırmak idi ve birimiz yemeğimizden yemesin diye canlı olan kızını toprağa gömerdi, işte halimiz İslam'dan önce anlattığımız gibi idi.[25]

Aynı gerçeğe Ca'fer Bin Ebi Talib, Habeşi

20 Dr. Abdullah Abdülgani Ganım, "l'müşkiletül El'iktisadiyye ve nazariyetül Ucur ve El'es'ar fil'islam, El'mekteb El'cami'i El'hadis, El'iskenderiy, tarihsiz, s. 92.

21 Dr. Acil Casim El'neşmi, El'müsteşrikun ve mesadır El'teşri El'islami, Kuveyt, El'meclis El'vatani lil'sakafeti ve El'fununi ve El'adab, 1984, s. 237.

22 Ahmet Tabakoğlu, İslam İktisadına Giriş, Dergah Yayınları, İstanbul, 1979, ss. 58-62.

23 Dr. Abdulaziz Duri, İslam İktisat Tarihine Giriş, çeviri: Doç. Sabri Orman, Endülüs yayınları, İstanbul, 1991, s. 17-21.

24 Ebi El'Hasan El'Nedevi, Maza Hasire El'Alem Bi'inhitat El'Müslimin, el'tab'a 6, Dar El'kitab El'Arabi, Beyrut, 1965, s. 62.

25 Dr. Gustav Lebon, Hadaretül Arab, tercemet: Adil zi'aytır, el'tab'a 4, matba'at İsa El'babi El'halebi, 1964, s. 115.

26 A.g.e. s. 104.
27 A.g.e. s. 87.
28 aynı sayfa.

kralının yeni dinleri hakkındaki sorusuna cevap verirken işaret etmektedir "bizler cahiliyet ehli bir kavm idik, putlara tapardık, ölü yerdik, kötüleri işlerdik, sıla-i rahimleri koparırdık, komşuluk hakkı tanımazdık ve güçlümüz güçsüz olanımızı ezerdi.[26]

Dolayısıyla Araplar İslam öncesi cahiliyet içerisinde, medeniyetden uzak yaşamakta idi, zira bu konuda tarihçilere göre "Muhammed'in zuhurundan önce Arapların tarihi bulunmamaktadır ve buradaki delilleri Muhammed öncesi Araplar hakkında insan hafızasının bir şey hatırlamadığı, göçebe kabilelerden oluşmakta idiler.[27]

Sami diller yazarı "Renan" bu gerçeğe işaret etmekle beraber, İslam'ın Arap insanını nasıl yeniden dünyaya kazandırdığını şöyle dile getirmektedir "o sürpriz ve anormal devrimden önce -ki Araplar onunla bir fetih ve yaratıcı ümmet olmuştur- dünyanın siyasi, kültürel ve dini haritasında Arap ülkelere yer yoktur.[28]

B- İSLAM'DA İNSAN VE İHTİYAÇLARI

1- İnsanın yapısı ve yaratılış gayesi:

İslam'ın doğuşu ile beraber insanoğluna yeni bir değer verildi, bu değer onun yüce bir mahluk olduğu, bir gaye için yaratıldığıdır. Bu gaye de Allah-insan-hayat ilişkisi içerisinde bulunmaktadır.

İnsanoğlunun yüce bir mahluk oluşunu, Allah'u Te'ala insanı yaratma sürecinden bahs ederken kendi yüce zatından bu yeni yarattığı insan'ın içine üflediği ve bu yüzden de meleklerden onun için secde etmelerini emr etmesinde görmekteyiz: "RABBİN MELEKLERE DEMİŞTİ Kİ: BEN ÇAMURDAN BİR İNSAN YARATMAKTAYIM, ONU TESVİYE EDİP DÜZELTTİM DE RUHUMDAN ONA ÜFLEDİM Mİ, DERHAL ONA SECDEYE KAPANIN" (SAD 71-72).

İnsan'a böyle bir değer veren yüce Allah, muhakkak onu büyük bir gaye için yaratmıştır.

Bu gaye Kur'anı Kerimde birbirini tamamlayan iki kavramda bütünleşmektedir: "Kulluk ve Hilafet".

"BEN, CİNLERİ VE İNSANLARI ANCAK BANA KULLUK ETSİNLER DİYE YARATTIM" (Zariyat, 56).

"RABBİN, MELEKLERE (BEN YERYÜZÜNDE MUHAKKAK BİR HALİFE YARATACAĞIM" (Bakara, 30).

İşte bu iki ayet insan'ın yaratılış gayesini açıkça ortaya koymaktadır, hilafet akdinin geçerli olması için, muhakkak emirleri onu halife kılan "Allah'tan" almalıdır, bunun da yolu yalnız Allah'a kul olmaktan geçer. Kulluk ise, Allah'ın emirlerine hayatının her yönünde uymak ve ona teslimiyet göstermekten geçer.

Ancak Allah'u Te'ala insan'a bu yaratılış gayesini elçileri kanalıyla anlatırken ve ahirette kurtuluş yolunun emirlerine uymaktan geçtiğini bildirirken, insan'a (hür irade ve tercih yapma) kabiliyeti verdi. Bu meziyetle insan'a meleklerden üstün bir makama erme imkanı sunmuştur: şayet insanoğlu tercih yapma kabiliyetini yaratanına ita'at etme yönünde kullanırsa. Çünkü meleklere böyle bir kabiliyet verilmemiştir, yani melekler Allah'a isyan etme kabiliyetine sahip değillerdir. Ancak eğer insanoğlu tercih yapma kabiliyetini Allah'a isyan etme yönünde yaparsa, o zaman bu insan bütün cansızlardan ve hayvanlardan da değersiz olur "Kİ BİZ İNSANI EN GÜZEL BİÇİMDE YARATTIK. SONRA DA ONU AŞAĞILARIN AŞAĞISINA İNDİRDİK. ANCAK İMAN EDİP, İYİ AMELLER İŞLEYENLER BAŞKA, ONLAR İÇİN KESİLMEZ BİR ECİR VARDIR" (Tin, 4-6). Bir başka ayette de Allah'u Te'ala insandaki hür iradeyi göstererek, şöyle buyurmaktadır: "KİŞİYE VE ONU ŞEKİLLENDİRENE, SONRA DA ONA KÖTÜLÜK VE TAKVA KABİLİYETİ VERENE Kİ, ELBETTE NEFSİNİ TEMİZLİKLE PARLATAN KURTULMUŞTUR. ELBETTE NEFSİNİ KİRLETİP GÖMEN ZİYAN ETMİŞTİR" (Şems, 7-10). Çünkü onlar böyle bir tercih yapma kabiliyetine sahip olmamalarına rağmen Allah'a ibadetlerini ve kulluk görevlerini eksiksiz bir şekilde yapmaktadırlar "YEDİ TABAKA GÖK VE YER İLE BUNLARIN İÇİNDEKİLER ALLAH'I TESBİH EDİYOR. O'NU HAMD İLE TESBİH ETMEYEN HİÇBİR ŞEY YOKTUR. FAKAT SİZ ONLARIN TESBİHLERİNİ ANLAMAZSINIZ. O, HALİMDİR, ÇOK BAĞIŞLAYICIDIR." (İsra, 44). İşte böyle bir kulluk sorumluluğun gerçekleşmesi için ve dünyadaki sınavın şartlarının tamamlanması için, insan'a cennette sunacağı nimetlerin numuneleri durumunda olan dünya nimetlerini ona sevdirdi: "İNSANLARA: KADINLAR, OĞULLAR, YÜKLERLE ALTIN VE GÜMÜŞ YIĞINLARI, SALMA VE GÜZEL ATLAR, DAVARLAR VE EKİNLER, AŞIRI SEVGİ İLE BAĞLANILAN BU GİBİ ŞEYLER ÇOK ZİNETLİ GÖSTERİLMİŞTİR. HALBUKİ BUNLAR DÜNYA HAYATININ BİRER METAIDIR. VARILACAK YERİN BÜTÜN GÜZELLİĞİ ALLAH'IN YANINDADIR" (Al'i İmran, 14).

İnsanlar yaratılışlarında bulunan dünyadaki mal sevgisinin bir göstergesi olarak, hayatta elde etme çabasını gösterirken, yaşadığı ortam'ın insan ve çevresi ile ilişki kurmak ve sürtüşmek zorunda kalacaktır. Bu ilişki ve sürtüşme esnasında insanoğlu bir taraftan içindeki isteklere diğer taraftan Allah'ın emirlerini yerine getirmek arasında hayattaki yaratılış hikmeti olan Allah'a

29 El'Celal El'Sayyuti, El'Cami'ül Sağir, C. 2, El'matba'tul Yemeniyye, Mustafa El'babi El'halebi, tarihsiz, s. 10.

karşı dünya sınavını verecektir: "YERYÜZÜNDE OLAN ŞEYLERİ ORAYA SÜS YAPTIK Kİ İNSANLARIN HANGİSİNİN DAHA GÜZEL AMEL EDECEĞİNİ DENEYELİM" (Kehf, 7). "HER İNSANIN ETTİĞİNİ KENDİ BOYNUNA TAKTIK. KENDİSİ İÇİN KIYAMET GÜNÜ BİR KİTAB ÇIKARACAĞIZ Kİ ONU, AÇILMIŞ OLARAK KARŞILAYACAK. OKU KİTABINI, HESAP GÖRÜCÜ OLARAK BUGÜN SENİN HAKKINDA KENDİ NEFSİN YETER" (İsra, 13-14).

2- İnsanın Fıtrat, Tabiat ve Görev İhtiyaçları:

İslam gözünde müslüman bir insan'ın "İslamı kendisine bir hayat düzeni olarak seçmiş ve o düzenin prensipleri içerisinde hayatını sürdürmeyi tercih etmiş olan kişidir" ihtiyaçları, birbirini bütünleyen üç ana hatta toplanmaktadır: fıtrat, tabiat ve görev ihtiyaçlarıdır.

Fıtrat ihtiyaçları, onun ruh ve çamurdan yaratılışı göstermektedir: "RABBİN MELEKLERE DEMİŞTİ Kİ: BEN ÇAMURDAN BİR İNSAN YARATMAKTAYIM"(Sad, 71). Çamur yönü onu yeryüzündeki bütün mallara bağlamaktadır. Ruh yönü ise insanoğlunun daima sonsuz bir gücün varlığına inandığı ve bu yönde kendisine, yeryüzündeki varlığı boyunca değişik tanrılar seçtiğinde görmekteyiz. Allah'u Te'ala insanların babası olan Adem (a.s)'ı aynı zamanda ilk peygamber olarak göndermiştir ve insanlara zaman içerisinde elçiler göndererek insandaki ruh arayışının gerçek sahibine kavuşmasını sağlamıştır.

Dolayısıyla insanın dengeli bir biçimde yaşamasını sağlamak için, onun fıtrat ihtiyaçları olan, maddi ve ruhi ihtiyaçlarına aşırılıktan uzak i'tidal içerisinde cevab vermek gerekiyor.

İslam dininin prensiplerinde insan dengesini sağlamaya yönelik çok miktarda telkinler vardır, Allah'u Te'ala Kur'an-ı Kerim'de şöyle emretmektedir: "ALLAH'IN SANA VERDİĞİ ŞEYDE, AHİRET YURDUNU ARA, DÜNYADAN DA NASİBİNİ UNUTMA." (Kasas, 77). Burada (nasibini) sözü mümin insanda Rızk konusunda endişelenmemesini sağlar, ancak (unutma) sözü de onu çalışmaya davet eder. Resulullah (s.a.v.) de şöyle buyurmaktadır: (EN HAYIRLINIZ ODUR Kİ, NE AHİRETİNİ DÜNYASI İÇİN, NEDE DÜNYASINI AHİRETİ İÇİN TERK EDENDİR VE İNSANLARA YÜK OLMAYANLARINIZDIR).[29] Halife Ali Bin Ebi Talib şöyle buyurmaktadır: (Dünyan için sanki hiç ölmeyecekmişsin gibi çalış ve ahiret'in için sanki yarın öleceksin gibi çalış).

Dolayısıyla insan yalnız İslam anlayışında dünyası için çalışırken ahireti için çalışabilir ve kemali takvasını sağlarken günlük geçimini sürdürebilir, bunun ötesinde de İmam Ebu Hamid El'Gazali'ye göre: (beden ihtiyaçları ne zaman İslam prensipleri içerisinde tatmin edildi ise, ruh'ın hizmetinde olacaktır ve ruh'ın istekleri ne zaman karşılandı ise, bedenin isteklerine hizmet edecektir).[30]

Fıtrat ihtiyaçları yanında insanoğlunun tabiatından kaynaklanan ihtiyaçları da bulunmaktadır. İslam'da insan sosyal bir varlık oluşu ile beraber, bağımsız bir kişiliğe sahiptir.* Bu iki özelliğinden doğan toplumsal ve kişisel ihtiyaçları bulunmaktadır.

İnsanın bağımsız bir varlık oluşu, her insanın değişik şahsiyete sahip olmasında gözükmektedir, ayrıca Kur'an-ı Kerim'de bu gerçeği şöyle ifade etmektedir: "GÖKLERİN VE YERLERİN YARATILIŞI İLE DİLLERİNİZİN VE RENKLERİNİZİN ÇEŞİTLİ OLUŞU DA ONUN AYETLERİNDENDİR. ŞÜPHESİZ Kİ BUNDA, BİLENLER İÇİN AYETLER VARDIR." (Rum, 22). "ALLAH, RIZIK YÖNÜNDEN BİR KISMINIZI BİR KISMINIZA ÜSTÜN KILDI. KENDİLERİNE FAZLA RIZIK VERİLENLER, RIZIKLARINI ELLERİ ALTINDA BULUNANLARA VERMİYORLAR Kİ ONDA EŞİT OLSUNLAR. ŞİMDİ ALLAH'IN NİMETİNİ Mİ İNKAR EDİYORLAR?" (Nahl, 71). İnsanın dil, renk ve rızık yönünden değişik olması, onun kendine has bağımsızlığını yansıtır.

İnsanın sosyal bir varlık olması, Kur'an'da zikredilmektedir: "EY İNSANLAR, MUHAKKAK Kİ BİZ, SİZİ BİR ERKEKLE BİR DİŞİDEN YARATTIK VE SİZİ MİLLET MİLLET, KABİLE KABİLE YAPTIK Kİ TANIŞASINIZ, ALLAH YANINDA EN ŞEREFLİNİZ ELBETTE TAKVACA EN İLERİ OLANINIZDIR." (Hucurat, 13). Buradaki insanların sosyal ihtiyaclarını ve kişisel hürriyetlerini İslam'ın prensipleri dahilinde dengeli bir şekilde sağlamak, toplumu dayanışma ve kardeşlik duygusunun hakimiyeti içerisinde gerçekleştirmek zorundadır, işte bu yüzdendir ki İslam'ın ve dolayısıyla İslam iktisadı'nın uygulamaları ferd-toplum ilişkisini savaş anlarında bile, Allah'ın sevdiği seviyeye getirmekgaye edinilmiştir. "MUHAKKAK Kİ ALLAH, KENDİ YOLUNDA KENETLENMİŞ BİNA GİBİ SAF BAĞLAYARAK ÇARPIŞANLARI SEVER." (Saf, 4).

Aynı manada Resülüllah şöyle buyurmaktadır: (mü'min mü'min için bir birini bağlar bina gibidir).[31] Ancak binaların güçlülüğü ve metaneti iki unsura bağlıdır: binayı oluşturan taşların sağlamlığına ve taşlar arasındaki bağların kuvvetine. Zira İslam toplumlarının bu örneklerle dolu olduğunu bizlere tarih kitapları sayısız yerlerde açık bir dille ifade etmektedirler.

Müslüman bir insan'ın ve toplumun görev ihtiyaçları ise, dini mükellefiyetlerinden hasıl olmaktadır.* Üzerlerine düşen ferdi mükellefiyetlerin huzurlu ve sağlıklı bir şekilde yerine getirilebilmesi için doğan ihtiyaçların yanısıra öteki insanlara ve dolayısıyla toplumlara karşı, Allah'ın son din olarak indirdiği ve razı olduğu İslamiyeti "Tebliğ" etmenin gereksinimleri de te'min edilmelidir, ta ki tebliğ olunan insanların ahirette mazeretleri olmamalı, çünkü bu görev son peygamberden sonra, onun ümmetine yüklenmiştir" (EY MUHAMMED ÜMMETİ) BİZ, SİZİ DOĞRU YOLA ÇIKARIP, ORTA YOLDA YÜRÜYEN

30 Ebu Hamid Muhammed bin Muhammed El'Gazali, İhya Ulumiddin, c. 1., Matba'at Sabih, 1958, s. 12.

* Aslında insanoğlunun tabiatı da fıtratından kaynaklanmaktadır, maddi yönü onda bağımsız ve bencil tabiatını ve ruh yönü ise ondaki öteki ruh sahipleri ve bütün canlılar ile ünsiyet ve yakınlık hissi yaratır, bu da onun tabiatında sosyal bir varlık olmasını sağlamaktadır.

31 Ebi El'Abbas Ahmed bin Ömer El'Kurtubi, Talhis Sahih El'İmam El'Müslim, tahkik Dr. Rıfat Fevzi, tab'a 1, c 2, Dar El'Selam, 1988, s. 143.

* Dini mükellefiyetlerde insanın tabiatına göre verilmiştir, bağımsız kişiliğine ferdi ve sosyal tabiatına toplumsal (ümmet) mükellefiyet verilmiştir.

BİR ÜMMET KILDIK Kİ, SİZ BÜTÜN İNSANLARA ŞAHİDLER OLASINIZ. PEYGAMBER DE SİZİN ÜZERİNİZE ŞAHİT OLSUN." (El'Bakara, 143).

Şüphesiz bu görevi en iyi şekilde yerine getirmek, müslüman toplumun hazırlıklı olmasını gerektirir ve bu hazırlıkların içerisinde "İdadi kuvvet" başta gelmektedir "SİZDE DÜŞMANLARA KARŞI GÜCÜNÜZÜN YETTİĞİ KADAR HER TÜRLÜ KUVVET VE CİHAD İÇİN BAĞLANIP BESLENEN ATLAR HAZIRLAYIN Kİ, BUNUNLA ALLAH DÜŞMANINI, KENDİ DÜŞMANINIZI VE BUNLARDAN BAŞKA SİZİN BİLMEYİP TE ALLAH'IN BİLDİĞİ DİĞER DÜŞMANLARI KORKUTASINIZ" (Enfal, 60).

Buradaki güç kavramı zamanla değişmekte olduğuna göre, maddi ve manevi ihtiyaçların temin edilmesi yani iktisadi güçlülüğü de elde etmek bu görevi yerine getirmenin temel unsurunu teşkil eder, zira İslam dininde (vacib olanın yapılması için ne gerekli ise, o da vacib olur).[33]

Böylece, İslamiyet insanın, fıtratında olan madde -ruh, tabiatında olan bağımsızlık- sosyal varlığı ve kulluk görevi gereği olan Tebliğ ihtiyaçlarına cevab vermek durumundadır.

3- İhtiyac'ın İslam Kimliğinde Tanımı:

İslam iktisatçıları, bu şartları göz önünde bulundurarak, "ihtiyacı" İslami kimliğinde tanıtmaya çalıştılar, FADIL ABBAS EL'HASB'e** göre "mevcut iktisadi kaynaklar karşısında, bir veya bir kaç istekten ibarettir, onlara cevab vermek ve onları te'min etmek, İslam'ın tüketim şartları ve şekli içerisinde, yeryüzünde "halife" olan insan gücünün büyümesine ve gelişmesine neden olur".[34] Bir başka İslam iktisatçısına göre "maddi veya ruhi, kişisel veya toplumsal faydası olan bir şeyden yoksun kalmaktır. İnsan ona bireysel veya toplumsal yaşantısını tutmak, kalkındırmak ve "hilafet" görevini yerine getirmekte ihtiyaç duymaktadır".[35]

Dolayısıyla (ihtiyaç sadece insanın bir şeye giden şehveti değildir).[36] "ihtiyaç" bir müslüman açısından (sadece kişisel lezzet, eğlenmek, veya acı, eksiklik bir his ve duygusu da değil, ancak o yaşamını sürdürebilmesi ve kulluk görevini en iyi bir şekilde yerine getirebilmesi için eksik olanı elde etme isteğidir, dolayısıyla İslam anlayışında "ihtiyacı" şöyle tanımlamamız mümkündür, meş'ru olan mal veya hizmetleri elde etme isteğidir. Onu İslam'ın prensipleri içerisinde temin etmek, müslüman insanın ve toplumun, kulluk ve hilafet görevini yerine getirmesine neden olur.

Böylece "ihtiyaç" İslamiyeti yaşayan bir insan için, İslam dininin hayat gayesi doğrultusunda görevlendirilmiş bir his olacaktır.

Bu açıdandır ki İslam İktisadı'nda "sonsuz ihtiyaçlar" kavramına yer yoktur, çünkü buradaki ihtiyaç anlayışı, müslümanın nefsinde, ailesinde, toplumunda, Allah'a kulluk, yeryüzünde hilafet görevi doğrultusunda tercih yapılmalıdır. Nitekim Kur'an ve Sünnet'te varid olan emir ve yasaklar ve şer'i sınırlamala (helal, mübah, mekruh, haram) bu esaslara göre sunulmuştur.

Ancak sonsuz ihtiyaçlar kavramının İslam iktisatçıları tarafından kabul edilmemesi, ihtiyaçların İslam'da sınırlı ve gelişmeye açık olmayan bir paket anlamına gelmez. Çünkü İslam'ın kendine has dünya görüşü, insanoğlunun abes olarak yeryüzünde yaratılmadığı ve bu yüzden onun kulluk ve hilafet sorumluluğunu yerine getirecek olan insani yapısının korunması gereklidir. Bunlarda insanda beş temeldir (Nefs, Akıl, Nesil, Mal ve Din). Nefs'i, Akl'ı, Nesl'i ifsad'tan, Mal'ı itlaftan, israftan ve Din'i şirk'ten ve batıl inançlardan korumak müslüman bir devletin en başta gelen vazifesidir. Buradaki korumak yukardaki insani temellerin sağlıklı ve hür irade içerisinde çalışması için gereken ortamı sağlamaktır, çünkü ancak böyle bir ortamda dünyada kullak mükellefiyeti vacib olur ve ahirette de ceza ve sevab hak olur.

4- Müslüman Toplumun İhtiyaçlar Sepeti:

Son olarak İslam insan'ın fıtrat, tabiat ve görev ihtiyaçlarına El'maslahatül-şer'iyye dairesi içerisinde ele almış ve bu esasa bina'en İslam uleması müslüman toplumda üçlü ihtiyaç seviyesi tesbit etmişlerdir".[37]

A- Zaruriler:

Yukarıda bahs ettiğimiz insanın beş temelini koruyan, mal ve hizmetler sepetidir ve bu yüzdendir ki bu seviyeyi müslüman toplumda dinine ve inancına bakılmaksızın, yaşayan her insanın insan oluşu itibariyle ve Allah'a karşı kulluk mükellefiyetini hak etmesi için Evliya Umur (devlet) tarafından te'min edilmelidir.

Müslüman toplumda bir insanın bu düzeydeki ihtiyaçları karşılanmamış ise, kimsenin bu seviyenin üstüne çıkmasına ve zengin olmasına izin verilmez. Bu yüzden bu seviye devletin temin etmesi gereken (Haddül kifaye-kifayet sınırı)*** içinde yer almaktadır.

B- Haciyat (tamamlayıcı):

Bunlarda Zaruri ihtiyaçların tamamlayıcısı olan mal ve hizmet sepetini oluşturur ve insanlara ihtiyaçlarını karşılamakta kolaylık ve zorlukları ortadan kalkmasına yardımcı olur, bu sepette zaruri ile kemaliyyat ihtiyaçları arasında yer almaktadır.

C- Kemaliyyat (süsletici):

Aynı zamanda (Tahsiniyat) adı ile tanıtılır, bu da hayatı güzelleştiren ve daha rahat bir ortamı sağlayan mal ve hizmet sepetidir, bunlar da ancak zengin kesimlerin elde etmesi mümkün olan bir düzeydir ve bunlar (Zaruret'e ve hacet'e bağlı olmayan, ancak güzelleştirici ve süsletici olanıdır).[38]

Son olarak "ihtiyaç" İslami anlayışında üretim ve tüketim yönünü belirlerken aynı zaman-

33 Afif Abdülfettah Tabara, Ruh El'din El'İslami, Dar El'ilm Lil'melayin, Tab'a 18, Beyrut, 1976, s. 309.

*** Prof. Dr. Bağdad Üniversitesi, İktisat ve İdare Fakültesi.*

34 Fadıl Abbas El'Hasb, El'hacetül İktisadiyye ve Tasnifeha fil Mezheb El'iktisad El'islami, Mecellet Külliyet El'idare ve El'iktisad, Cami'at Bağdad, El'aded 1, 1990, s. 25.

35 Ahmed Avva El'kubeysi, El'hacat El'iktisadiyye fil El'mezheb El'iktisadi El'İslami, Riselet Macisteyr fi El'din, Kulliyet El'şeria, Cami'at Bağdad, 1986, s. 104.

36 Şevki Ahmet Dünya-Min E'ılam El'itisad El'islami El'imam Ebu Hamid El'Gazali, Nedvet El'iktisad El'islami, Me'had El'buhus ve El'dirasat El'arabiyye, Bağdad, 1983, s. 429.

37 Bkz: Muhammed bin Muhammed Ebu Hamid El'Gazali, El'Mustasfa min İlmil Usul, Matba'at Mustafa Muhammed, tab'a 1-c 1, Mısır, 1937, s. 139.

**** "Haddül Kifaye" kavramı İslam iktisadına has bir kavramdır, başka bir makalede detaylı bir şekilde bu konuyu ele almayı düşünmekteyiz.*

38 A.g.e., s. 140.

da İslam iktisadının gelir dağılımı politikasında, üç temel esastan birini teşkil etmektedir, öteki iki temel ise mülkiyet ve emektir.

SONUÇ

Bu kısa çalışmada, insan ihtiyaçları İslam İktisadı açısından ele alınmıştır.

Batı insanının ve toplumunun dünya görüşü ve hayat anlayışı, bu konudaki uygulamalarına büyük çapta yansımıştır. Batı kaynaklı sistemler kendi insanlarını kimisini tokluktan, kimisini de açlıktan yeni arayışlar içerisine sürüklemiştir, bu arayışların nitelikleri farklı olmasına rağmen, sonuçta tatminsizliğin açık bir göstergesidir.

İslam'ın kendine has olan dünya görüşünden ve hayat anlayışından, bu dini bütünüyle kendine düzen olarak seçmiş olan insanlar ve bu insanları oluşturan toplumların "ihtiyaç" anlayışı da bu dinin getirdiği dini vecibeler ve yaratılış gayesi olan (Kulluk ve Hilafet) doğrultusunda tercih yapmaktadır. Çünkü ondaki ihtiyaç hissi Kur'an ve Sünnet'e ve dolayısıyla İslam prensiplerinin yönlendirici ahkamları ile ortaya konulmaktadır.

Bu ihtiyaclar üç ana hatlarda toplanmıştır. Bunlar fıtratındaki (Ruh-Madde) yapısı, bu yapı ona her iki yönde de terakki imkanı sunulmuştur.

Tabiatında (bağımsız-sosyal) varlık oluşu ve bu oluşu da ona Allah'u Te'ala tarafından iki tür mükellefiyet verilmiştir, birisi bağımsız kişiliğine, ferdi ibadetlerdir, ikincisi de sosyal oluşuna ve ümmetin bir üyesi olması gereği İslam dinini (tebliğ) etme mükellefiyetidir.

Bu iki mükellefiyetinin yerine getirilmesi için gereken ihtiyaçların te'min edilmesi farz kılınmıştır. Çünkü vacib olanın yerine getirilmesi için ne gerekli ise o da vacib olur.

Müslüman bir toplumun gelir dağılımı "mülkiyet ve emek" yanında "ihtiyaç" esaslarına göre yapılmaktadır ve ihtiyaç sepeti üç seviyede, Zaruri, Haciyat (tamamlayıcı), Kemaliyat (süsletici) ihtiyaçlar olarak kabul edilmiştir. Ancak bu seviyelerin içeriği müslüman toplumunun zaman içerisindeki ekonomik durumlara göre değişebilir ve kişisel tercihlerde Zühd ve Takvalara göre farklı olabilir. Zira mü'min bir kişinin ihtiyaçları da İslamiyet'in hayat gayesi doğrultusunda görevlendirilmiş bir his olmalıdır, nitekim Resulullah bir hadisi şerifte şöyle buyurmaktadır "biriniz iman etmeyecektir, ta ki nefsindeki heves ve istekleri, getirdiğime tabi oluncaya kadar".

İşte İslamiyet'in insan ihtiyaçlarının yerine getirilmesi için alım gücüne dayalı istekleri içeren (ekonomik ihtiyaçlar) kavramından daha geniş olan (El'Maslahatül-Şer'iyye) kavramını getirerek, insanı insan özelliğine kavuşturan (Nefs, Nesil, Akıl, Mal ve Din) beş temel unsurun korunmasını, yani sağlıklı ve hür irade içerisinde çalışmasını sağlamaktır. Zira Allah'u Te'ala'nın mutlak adaleti gereği, kullarına verdiği mükellefiyeti ancak böyle bir ortamda vacib kılmıştır ve bunun neticesinde mahşer gününde de ceza ve mükafat hak olmuştur.

KAYNAKÇA

Abdül'gani Ganım, Abdullah, *el'müşkiletü El'iktisadiye ve Nazariyetül Ucur ve El'eser fil'İslam*, el'mektep el'cami-i el'hadis, iskenderiye, tarihsiz.

Ahmed Dünya, Şevki, *Min el'alam El'iktisad El'islami El'imam Ebu Hamid El'Gazali*, Nedvet El'iktisat El'islami. Me'had El'buhus ve El'dirasat El'Arabiye, Bağdad, 1983.

C. Cilzirman, *El'mebadi'ül İlmiye li tatavvur el'müçteme'ül İştiraki*, tercemet: Ahmet Fuat Bel'ba, Dar el'sakafe el'cedide, 1974.

Prof. Dr. Duri, Abdül'aziz, *İslam İktisat Tarihine Giriş*, Çevri: Doç. Dr. Sabri Orman, Endülüs Yayınları, İstanbul, 1991.

El'Gazali, Ebu Hamid Muhammed bin Muhammed, *İhya Ulumuddin*, c 1, Matba'at Sabih, 1958.

El'Gazali, Ebu Hamid Muhammed bin Muhammed, *El'Mustasfa min İlmil usul*, Matba'at Mustafa Muhammed, c 1, Mısır, 1937.

El'Hasb, Fadıl Abbas, *El'hacetül İktisadiye ve tasnifüha fil Mezheb El'iktisat El'islami*, Mecellet Külliyet El'İdare ve El'İktisat, Cami'at Bağdad, El'adad 1, 1990.

El'Neşmi, Acil Casim, *El'musteşrikun ve Masıdır El'teş'ri El'İslami*, Kuveyt, El'meclis El'vatani lil'sakafeti ve El'Fununi ve El'adab, 1984.

El'Suyuti, El'Celal, *El'Cami'ül Sağir*, c 2, El'matba'aül-Yemeniye, Mustafa Babi El'halabi, tarihsiz.

El'Kurtubi, Ebi Abbas Ahmet bin Ömer, *Talhis Sahih El'İmam El'Müslim*, Tahkik: Dr. Rıfat Fevzi, tab'a 1, c. 2, Dar El'selam, 1988.

El'Kubeysi, Ahmed Avvad, *El'hacat El'iktisadiye fil'mezhep El'iktisadi El'İslami*, Risalet Macisteyr fiddin, Kulliyet El'şaria, Cami'at Bağdad, 1986.

El'Nedevi, Ebi El'Hasan, *Maza Hasire El'Alem Bi'inhitat El'Müslimin*, 6 baskı, Dar El'kitap El'Arabi, Beyrut, 1965.

Engels, Fredrick, *Asl El'mülkiyye El'hassa ve El'devle*, tercemet: Mustafa Kamil Münib, Menşurat dar El'bedi, tarihsiz.

Gorbaçov, Mihail, *El'perestroyka ladet El'bina ve El'fikr El'iştiraki*, tercemet: Dr. Abbas Halaf, Şeriket el'mearif, Bağdad, 1990.

Lebon, Gostav, *Hadaretül Arap*, tercemet: Adil Zi'aytır, tab'a 4, matbat İsa El'babi El'halebi, 1964.

Neomark, F, *Genel İktisat Teorisi*, Hak Yayınevi, İstanbul, 1948.

Friedman, Melton, *El'reismaliye ve El'hürriye*, tercemet: Yusuf İleyyan, Merkez El'kütüp El'ürdüni, 1987.

Sox, Oliver, S, *El'reismaliyye Nizamen*, tercemet: İbrahim Kubbe, Matba'atül Ani, Bağdad, 1974.

Tabakoğlu, Ahmet, *İslam İktisadına Giriş*, Dergah Yayınları, İstanbul, 1979.

Webister, Androw, *Madhal Li'Sosyolojiyyet El'tenmiyye*, tercemet: Hamdi Hamid Yusuf, Dar El'şü'un El'sakafiye, Bağdad, 1986.

Onyedinci Asır Başında Galata'da Ekmekçiliğe Dair Buyuruldular

Fethi GEDİKLİ

En temel besin kaynaklarımızdan biri ve belki de başlıcası olan "ekmek" acaba hangi merhalelerden geçip bugünkü halini almıştır? Günümüze kadar şekli ve içerdiği maddeler bakımından ne gibi değişikliklere uğramıştır? Çeşitleri ve bunların aldığı isimler nelerdir? Bu sorularla ilgili, ilk başvuru kaynakları olan ansiklopedilerde son derece kifayetsiz malumatın yer almış olduğunu görmek şaşırtıcıdır. Mesela, bunlarda geçmişte memleketimizdeki ve bilhassa uzun Osmanlı çağlarındaki ekmek yapımından hiç bahsedilmemektedir. Sadece Türk Ansiklopedisi'nde görece daha geniş bilgi bulmak mümkün oldu. Orada da somun, fırancala, kirde, fodla, peksimet gibi eski zamanlardan beri imal edildiği anlaşılan ekmek çeşitlerinden, geçmişe her hangi bir ima yapılmadan kısaca bahsedilmiştir. Bu yazı, yukarda sorulan soruların cevaplarını aramak için kaleme alınmış değildir. Umulur ki, ilerde birileri, dünyanın en leziz ekmeklerinden birisi olan memleketimizdeki ekmeğin tarihçesini ele alıp, sıralanan soruların yanıtlarını arayacaktır. İşte böyle bir gayretin içine girecek olan/lar/a ve meraklı okura, onyedinci asrın başlarındaki İstanbul ve Galata'dan "ekmeğe dair" bir kaç belge sunulmaktadır.

Vesikalardan biri Galata Kadılığının 21 numaralı, öbürleri ise 25 numaralı sicilinden derlenmiştir. 21 nolu defter hicri 1006-1008 (miladi 1597-1600) ve 25 nolu defter hicri 1012-13 (miladi 1603-1605) yılları arasındaki hüccetleri ve bazı ferman ve buyurulduları ihtiva etmektedir. Nitekim, biz de dergimizin "geçmişten günümüze" köşesinde, mutadın aksine, bu kez bir ferman ile beş adet arzuhal ve buyuruldu-yı şerif'e yer vereceğiz. Bilindiği üzere, ferman, herhangi bir konuda padişahın alamet-i şerife denilen tuğralı emridir. Buyuruldu ise sadrazam, kapdanıderya, vezir, beylerbeyi gibi devlet adamlarının yazılı buyruklarını ifade eder. Arzuhal de istek veya şikayetlerin üst makama ve bu arada padişaha duyurulması için sunulan dilekçelerdir. Aşağıda okuyacağınız buyurulduların hepsi, Osmanlı uyruklarının padişaha sunulan arzuhalleri sonucu verilmiştir.

Belgelerin muhtevasını ele almadan önce, sicillerde, ekmek kelimesinin, "itmek/etmek" biçiminin yaygın olarak kullanılmakta olduğunu belirtmek gerekir. Yayınlanan belgelerde de böyle olduğu görülecektir. Burada sunulan belgelerin bir kısmı, beyaz ve kara ekmek işlemeğe, öbür kısmı da mali sıkıntı sebebiyle fırınların kapanmasına ve sermaye gereksinimine dairdir. Bunlardan anlaşıldığına göre onyedinci asırda İstanbul'da ve Galata'da kara ve ak olmak üzere iki tür ekmek pişiriliyordu. Beyaz ekmeğin gıramı kara ekmeğinkinden on dirhem daha noksandı. Dirhem, okkanın dört yüzde biridir ve mekana ve zamana göre değişmekle birlikte, 3,148 grama tekabül ettiği kabul edilmektedir. Buna göre on dirhem 31,48 gıram etmektedir. Ancak belgelerden bu iki çeşit ekmeğin malzemelerinin ne olduğunu öğrenmek mümkün olmuyor.

Öte yandan, Galata Kadılığı 25 nolu defter, varak 96-A'da yer alan bir kayıttan, Galata'da beyaz ekmek işleyen fırınların adlarını öğrenebiliyoruz. Orada, "beyaz ekmek işlemeğe me'mur olan itmekçilerin esâmisidir" başlığı altında sıralanan fırın ve ekmekçilerin adlarını zikretmeden evvel bu "me'mur olma" kavramı üzerinde kısaca durmak gerekir. Ş. Sami'nin Kâmus-ı Türki'sine göre, me'mur sözü; 1) bir emir alan, bir işe tayin olunan, mükellef 2) birine emir ve havale olunmuş, icrası emir altında bulunan, anlamını taşıyor. O halde, yukarıdaki ifade, beyaz ekmek işlemeğe ilişkin bir görevlendirmeyi anlatmaktadır. Gerçekten, Osmanlı devlet teşkilatında, gerek Saray-ı Amire'ye, gerek kapıkulu ocaklarına ve gerekse yeniçeri zabitlerine ve bazı sekban ve yeniçeri cemaatlerine, av köpeklerine her gün dağıtılması mutat olan çift fodlayı (bir çeşit buğday ekmeği) pişirmekle görevli bir

teşkilat vardır.[1] Demek ki, ekmek pişirme işinde bir görevlendirme söz konusudur.

Bu açıklamadan sonra, Galatadaki ak ekmek işlemekle görevli olan ekmekçilerin "esami"sine geçebiliriz. Bunlar, Anbarcı fırınında Şahin; Perviz Beg fırınında Vârt; Ali Beg fırınında Rus(?); Gazanfer Çavuş fırınında Bâli; Ayazma Çarşısında Kassab Ahmed'in fırınında yine Bâli; Çavuşbaşı Merdân; Çavuşbaşı namına Hâcuk; diğer Çavuşbaşı Mahmud Beşe; Mehmed Ağa fırınında Hacı Nasr; Fındıklı'da Serkis; Yokuşbaşında İsa Çelebi Beg eski fırınında 'Aran(?); Yokuşbaşında/...; İncedere(?)de Hacı Mehmed; yine aynı yerde Hacı Nâsır ve son olarak ...'de Mehmed Beg'dir. (Bu yazıda üç nokta imi konulan yerler kurt yeniği ya da kötü ciltleme sebebiyle okunamamıştır).

Yukarıdaki sıralamada görüldüğü üzere bazı fırıncılar, Vârt, Serkis, Hâcuk gibi Ermeni adları taşımaktadır. İlk bakışta müslüman ismi gibi algılanan diğer bazı isimler de -Ermenilerin pek çok müslüman adı taşıdığı gözününe alınırsa- onlara ait olabilir. Nitekim, birazdan temas edeceğimiz arzuhallerden biri de ekmekçi Ermeni cemaatine aittir.[2] Bu bilgilerden yola çıkılarak Galata ekmekçiliğinde Ermenilerin belirli bir yere sahip olduğu söylenebilir.

Yukarıda iki kısımda mütalaa ettiğimiz belgelerin ak/kara ekmek işlemeğe dair olanlarının ilkinde,[3] Tophane'de, kara ekmekten on dirhem eksik vezinde beyaz ekmek işleyen Ermeniler, Sultan'a olan arzuhallerinde, yeni gelen kadının, kendilerinden iki tür ekmeği aynı vezinde işlemelerini isteyip zulmettiğini, evvelki buyuruldu-yu şerifin yenilenmesi diliyorlar; konu Galata Efendisine yani kadısına havale ediliyor. İkinci belge[4] de birinci ile aynı minvaldedir. Üçüncüsü[5] ise Galata kadısına hitab eden ve Galatada ak ekmek işleriz diye (bahanesiyle) narhdan (yani belirlenen ölçüden) eksik işlenen ekmekle, İstanbul yakasında narha uygun olarak işlenen ekmeğin birlikte piyasada dolaştığını, ekmeğin Galatada narhdan aşağı işlenmesine izin verilmemesini, İstanbul'da nasılsa Galata'da öyle olmasını emrediyor.

Bu kısmın son belgesinde ise yine Galata Kadısı'na yazılan bir "tevki'-yi refi'-yi humâyun"da[6] yani fermanda, Galata kazasına bağlı Tophane'de İsa Çelebi fırınında beyaz ekmek işleyen Mustafa'nın Padişah'a arzından, kadimden beri sözkonusu fırında sülüsân üzere emr-i şerife uygun olarak beyaz ekmek işlediğini görmekteyiz. Maalesef bu fermanın bulunduğu sicil, pek çok diğer sicil gibi, 'modern zamanlarda' cahil ve mesleğini sevmeyen bir ciltcinin elinde, ilk ve son varakları son derece özensiz biçimde ciltlenmiş olduğu ve vesikamız da defterin ilk yaprağından alındığı için satır sonları okunamamaktadır. Bu sebeble, belgenin içeriğini tamamen anlamak ve yine aynı sebepten ötürü bugünkü dile aktarmak mümkün olmamıştır. Yine de, mevcut metne dayanılarak söylenebilecek şey, beyaz ekmek işlenegelen İsa Çelebi fırınında (daha önce değindiğimiz, beyaz ekmek işlemeğe memur fırınlar içinde bu fırının da adı geçmektedir) kara ekmek işlenmesi istendiği, fırıncı Mustafa'nın da buna karşı kadimden beri beyaz ve sülüsan üzere ekmek işlendiğini belirtip, Sultan'dan haksızlığın giderilmesini istemiş olduğudur... Buradaki "sülüsan üzere" ifadesi, beyaz ekmeğin kara ekmeğe olan oranını anlatıyor olmalıdır. Öyleyse ak ekmek gıram olarak, kara ekmeğin üçte ikisine denk düşmektedir. Fermanda, Galata kadısından durumu incelemesi, anlatıldığı gibiyse o yolda ak ekmek işletip, kimsenin buna aykırı savsaklama, bahane, inat ve muhalefet etmesine müsaade ettirmemesi istenmektedir. Bu fermanın tarihi az önce zikredilen nedenden dolayı tam olarak okunaamamıştır. Safer ayının başlarında yazıldığı görülmektedir; senesi sicilinki gibi 1006 (1597) olmalıdır.

İkinci kısım belgeler ise bugünkü iktisadi dur-

gunluğu çağrıştırmaktadır. Sultana sunulan iki dilekçede, (arz-ı hâl veya bugünün yazımıyla arzuhal), yoksul düştükleri için fırınlarını bir süre kapatmak zorunda kalan dilekçe sahiplerine "bir devletlu"nun bir miktar sermaye verip fırını işlettirmek istediği, ekmekçiler kethüdasının ise buna karşı çıktığı, Sultan'dan narhı üzere satışı için bir buyruldu sadaka buyurması ricasını okuyoruz.[7] Yalnız bu 'sermaye verme'nin bir kredi açmadan ziyade, satış bedeli olduğunu düşündüren bir ifade ile karşılaşıyoruz. "Galata Efendisi hazretleri göreler, eksik vermez ise hilaf-ı vaki rencide ettirilmeye, diye buyuruldu" diyen derkenarın anlatımı da bu fikri desteklemektedir.

Belge metinlerindeki köşeli ayraçlar ya kurt yeniği ya da -yukarda belirtildiği gibi- kötü ciltleme sebebiyle bir veya iki harf okunarak yahut da bağlamına göre tamamen tarafımdan konulan kelimeleri ifade ediyor. Şimdi, sizleri Osmanlı devirlerinde fırınların ya da ekmek yapımının çok sıkı ölçüde denetlendiğini gösteren belgelerin asli metinleri ve bugünkü dildeki anlatımları ile başbaşa bırakıyoruz:

1 Türk Ansiklopedisi, c. 14, Ankara, 1966.

2 Galata Kadılığı, 25 numaralı sicil, varak: 95B. (Bu sicil sayfa numaralıdır; varak numaralı tarafımızdan konulmuştur. Atıf yapılan tüm vesikalar bu sicilin 190 ve 191. sayfaları' nda yer almaktadır).

3 Dipnot: 2'de zikredilen belge.

4 Aynı sicil, varak: 96A.

5 Aynı yerde.

6 Galata Kadılığı, 21 numaralı sicil, varak: 1B.

7 Galata Kadılığı, 25 numaralı sicil, varak: 96A'daki yukarıdan birinci ve ikinci belgeler.

Galata Kadılığı 25 numaralı Sicil

Varak 95-B

Se'âdetlu ve mürüvvetlü Sultanım hazretlerinin hâk-i pâ-yı şeriflerine 'arz-ı hâl idüb biz Ermeni tâifesi olub Tophane'de beyâz itmek işleriz kara itmekden on dirhem eksik işleyü gelmişüzdir bundan akdem Sultanım hazretleri gelüb ahvâlimiz bildirdiğimizde on dirhem kara itmek üzerine noksân işleyinüz deyu Galata Efendisi hazretlerine buyurıldı-yı şerif virdüniz bu ana dekvech-i meşruh üzere işledik hâlen Galata Efendisi yeni olmağın şimdiki Efendi kara itmek ile beyâz[[it]meği berâber işleyinüz deyu bize te'âddi ider işlemege kudretlerimiz yok[d]ır Sultanıma ['arz] olınur on dirhem noksân işlemek içün...
Vasale fi 15 Cumâdel-Ulâ, 1013

Derkenar: Galata Efendisi göresiz deyu buyurıldı.

SADELEŞTİRİLMİŞ METİN

Saâdetlû ve mürüvvetlû Sultanım Hazretlerinin mübarek ayağının toprağına arzuhal [alimiz budur ki]: Biz Ermeni taifesi[nden] olub Tophane'de beyaz ekmek işleriz. [Beyaz ekmeği], kara ekmekten on dirhem eksik [ölçüde] işleye gelmişiz. Bundan önce, Sultanım hazretleri gelüb durumumuzu bildirdiğimizde, kara ekmekten on dirhem eksik işleyiniz, diye Galata Efendisi hazretlerine [kadısına] kutlu bir buyuruldu verdiniz. Bu ana dek, açıklandığı üzere işledik. Şimdi Galata Kadısı yeni olmak hasebiyle, kara ekmekle beyaz ekmeği beraber [aynı ölçüde] işleyin, diye bize zulmeder. İşlemeğe kudretimzi yoktur. On dirhem noksan işlemek için... Sultanıma ['arz?] olunur.
15 Cemaziyyel Evvel 1013 [1604]'de ulaştı.

Derkenar: Galata Efendisi'ne, göresiniz, diye buyuruldu.

Galata Kadılığı 25 numaralı Sicil

Varak 96-A

[Mürüvvet]lû ve se'adetlû Sultanım hazretlerinin hâk-ı pâ-yı şeriflerine 'arz-ı hâl-i hakir budur ki bu hakir ... [k]ullarının Galata sâkinlerinden olub bir fırıncığımız olub işladirdik ziyâde fakirü'l-mâl olmak ile [[bir]] mikdar zaman kapadub hâli üzere turır efendimiz olmamak ile işladdürmege kudretimiz yokdır ... mahallede [?] bir devletlû bir mikdâr sermâye virüb ol fırunı işladdürmek ister bu kullarınıza [Ga]lata itmekçileri kethüdası rencide itmek ister narhı üzere satub bir buyurıldı-yı şerif sadaka buyurıla ki biz fakire hiç kimesne dahl eylemeye bâki emr u fermân Sultanımızındır. [Tarihsiz]

Derkenar: Galata Efendisi hazretleri göreler eksik virmez ise hilâf-ı vâki' rencide etdirilmeye deyu buyurıldı.

SADELEŞTİRİLMİŞ METİN

[Mürüvvet]lû ve saadetlû Sultanım hazretlerinin mübarek ayağının toprağına, hakirin arzuhali budur ki bu hakir ..[k]ullarının Galata sâkinlerinden olup bir fırıncığımız olup işletirdik; ziyade mal fakiri olduğumuzdan [bir] müddet zaman kapattık, boş olarak durur. Efendimiz olmaması sebebiyle işlettirmeğe gücümüz yoktur.
... mahallede [?] bir devletlû, bir miktar sermaye verip, o fırını işlettirmek ister. [Narhı üzere satmak isteyen] bu kullarınızı [Ga]lata Ekmekçileri Kethüdası incitir, narhı üzere satmak için bir kutlu buyuruldu sadaka buyurula ki, biz yoksullara hiç kimse ilişmeye. Baki buyruk ve ferman Sultanımızındır. [Tarihsiz]

Derkenar: Galata Efendisi hazretleri göreler, eksik vermez ise, asılsız yere rencide ettirilmeye [incitilmesin], diye buyuruldu.

Galata Kadılığı 25 numaralı Sicil

Varak 96-A

Galata Efendisine,
Galatada ak itmek işleriz deyu narhından aşağa işlerler imiş gör deyüb görildükde Galata'da narhdan eksik işlenan ve İstanbul'da narh üzre işlenaan berâber güzeşte olub girü Galata'dan İstanbul narhı üzere pişürilüb eksik pişürtmeyesiz, deyu buyurıldı.

Derkenar: ... buyurıldılar geldikden sonra Cumâde'l-Ahiranın ikinci güni buyurıldılar gelmişdir ba'zıları 'arz olındıkdan sonra İstanbul'da narh birdir İstanbul'da nice oldı ise ol ta[rafda] dahi ana tâbi' olub ol vecih üzere olasız, deyu buyurıldı. Fi'l-yevmi'l-mezbur.
Vasalenâ fi 11 Cumâde'l-Ulâ sene 1013.

SADELEŞTİRİLMİŞ METİN

Galata Efendisine,
Galata'da ak ekmek işleriz, diye narhından aşağı işlerler imiş, gör deyip görüldüğünde, Galata'da narhdan eksik işlenen ve İstanbul'da narh üzere işlenen birlikte dolaşmaktadır. Galata'da da İstanbul narhı üzere pişirilsin, eksik pişirtmeyin, diye buyuruldu.

Derkenar: ... buyuruldular geldikten sonra Cemaziyyel Ahirin ikinci günü buyuruldular gelmiştir. Bazıları arz olunduktan sonra İstanbul'da narh birdir, İstanbul'da nasıl oluyorsa orası [Galata] da ona tabidir; ona göre olasınız, diye buyuruldu. Aynı günde.
Bize 11 Cemaziyyel Evvel, 1013 [1604] senesinde ulaştı.

Galata Kadılığı 25 numaralı Sicil

Varak 96-A

Se'âdetlû ve mürüvvetlû Sultanım hazretlerinin hâk-i pâ-yi şeriflerine 'arz-ı hâl-i fakir budur ki bu fakir Galata fırancalacılarından olub fakirü'l-mâl olmağla bir müddet fıruncugımız kapadub halen bir devletlû sermâyecik virüb işletmek istedügimizde kethüdamız ve gayri mâni' olursa Billah Te'âlâ 'aşkına Sultanımızdan [[r]]uzi? üzere sâir fırunlar gibi ben fakir dahi işleyam kimesne mâni' olmamak yanında Galata Efendisi kethüdamıza hitâben buyurıldı-yı şerife sadaka buyurıla bâki emr [[u]] fermân Sultanımızındır. [Tarihsiz]

Derkenar: Kethüdaların izhár idüb Galata Efendisi göre deyu buyurıldı.

SADELEŞTİRİLMİŞ METİN

Saadetlû ve mürüvvetlû Sultanım hazretlerinin mübarek ayağı toprağına fakirin dilekçesi budur ki bu fakir Galata fırancacılarındandır; mal fakiri olduğu için bir süre fırıncığımızı kapattım. Hâlen bir devletlû sermayecik verip işletmek istediğimizde kethüdamız ya da başkası engel olursa, Allah Teala aşkına, Sultanımızdan [[rayiç]]? üzere, öbür fırınlar gibi, ben de çalışayım; kimsenin mani olmaması yanında Galata Efendisi kethüdamıza hitaben kutlu buyuruldu sadaka buyurula. Baki buyruk [[ve]] ferman Sultanımızındır. [Tarihsiz].

Derkenar: Kethüdalarını huzura çağırıp Galata Efendisi göre, diye buyuruldu.

Galata Kadılığı 25 numaralı Sicil

Varak 96-A

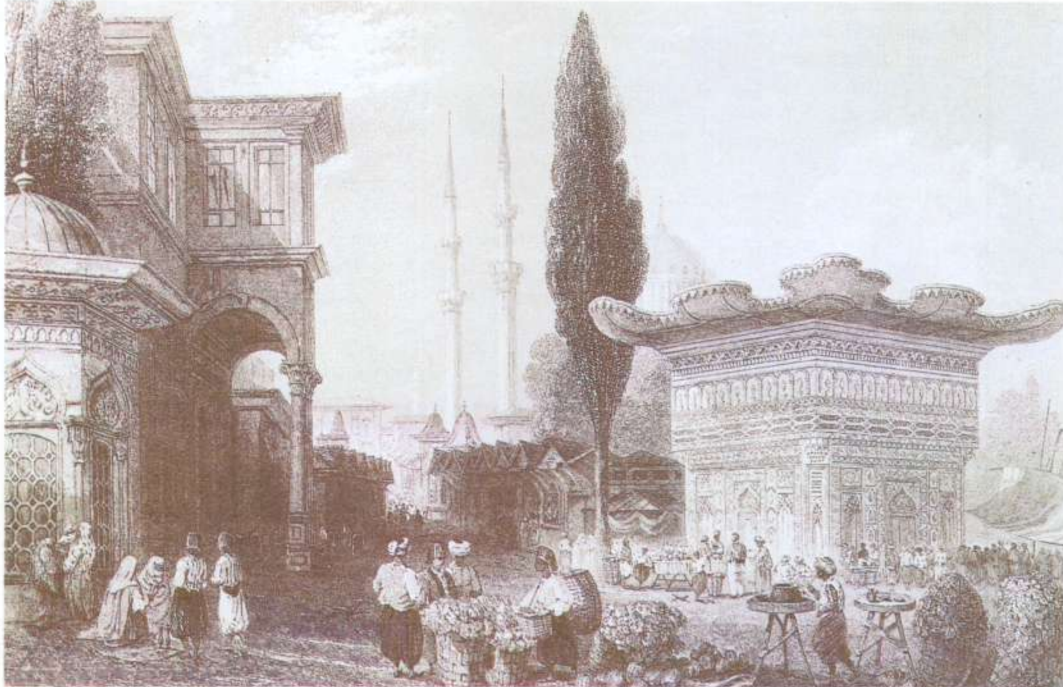
Se'âdetlû Sultanım Hazretlerinin hâk-i pâ-yı şeriflerine 'arz-ı hakirleri budur ki biz itmekçiler olub beyâz itmek işleriz bizim işladügimiz beyâz itmek kara itmekden on dirhem noksan üzere işleyü gelüb bundan akdem Sultanım Hazretlerine yine bildirdikde on dirhem noksan beyâz itmek işlerüz, deyu Galata Efendisine buyurıldı-yı şerife virdüniz vardıkda, Galata Efendisi, 'buyurıldı yazıla, Çavuş getürinüz hüccet vireyim', deyu buyurılır 'Abdi Çavuş mübâşir buyurıla. Hurrire fi 3 Cumâde'l-Ulâ sene 1013.

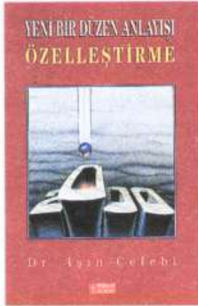
Derkenar: Galata Efendisi bunları rencide itmeyüb beyâz itmek işleyeler deyu buyurıldı. Zikr olınan 'arz-ı hâl 'Abdi Çavuş yedi ile vârid oldı fi 2 Cumâde'l-Ulâ sene 1013
Molla Gürâni [Çavu]ş?

SADELEŞTİRİLMİŞ METİN

Saadetlu Sultanım hazretlerinin mübarek ayağının toprağına hakirlerinin sunusu budur ki, biz ekmekçileriz, beyaz ekmek işleriz. İşlediğimiz beyaz ekmeği kara ekmekten on dirhem noksan işleyegelmişiz. Bundan önce, Sultan hazretlerine yine on dirhem noksan [üzere] beyaz ekmek işleriz, diye bildirdiğimizde, Galata Efendisine kutlu buyuruldu verdiniz. Galata Efendisine vardığımızda, o, 'buyuruldu yazıla, çavuş getiriniz belge vereyim', diye buyurur. Abdi Çavuş mübaşir buyurula. 3 Cemaziyel Evvel 1013 [1604]'de yazıldı.

Derkenar: Galata Efendisi bunları incitmesin,
beyaz ekmek işlesinler, diye buyuruldu.Anılan arzuhal, 2 Cemaziyel Evvel, 1013 [1604]'de Abdi Çavuş eli ile geldi.
Molla Gürâni [Çavuş]?

YENİ BİR DÜZEN ANLAYIŞI ÖZELLEŞTİRME

Özelleştirme teriminin nasıl ortaya çıktığını merak ediyorsanız ünlü futuralist işletmeci Peter F. Drucker'a kulak verelim:

"1969 tarihinde çıkan "The Age of Discontinuity" başlıklı kitabımla bunu ilk ortaya atan ben oldum, ben kitapta böyle bir şeyin ilerde olabileceğini önceden görerek, yönetimlerin kamuya ait şirket ve sanayileri elden çıkarmaları anlamında kullanılmak üzere "ÖZELLEŞTİRME" diye yeni bir terim kullandım."

"Bunun üzerinden ancak sekiz yıl geçmişti ki, Margaret Thatcher İngiltere'de başbakan oldu ve hemen özelleştirmeye başladı."

Bugün dünyada 50'ye yakın ülkede özelleştirme çalışmaları yürütülmektedir. Türkiye'de özelleştirme çalışmaları ise 1986 yılında başlatıldı, ancak çok az mesafe alabildik. Özelleştirmeyi bir grup yalnızca satış olarak değerlendirince, ciddi bir karşı cephe oluşturuldu. Ne yazık ki, uygulayıcıların bir bölümü de bu konuyu yalnızca satış olarak değerlendirdiler.

Bu düşünce sahipleri, sorunları rekabetin işlemediği geçmiş sanayi toplumunun koşulları içinde ele almaktaydılar. Bu anlayışa göre, sanayi toplumunda büyük yatırım gerektiren klasik sektörlerin gelişimini kamu üstlenmiştir.

Ancak, bilgi toplumunun oluşturduğu esnek üretim, yeni teknolojilerin ve üretim yapısının bölünebilirliği, piyasaların dinamikleşmesine ve rekabetin sağlıklı işleyebileceği ortamlara yol açmıştır. Böylece, bu sektörlerde rekabetin gelişmesi ve verimlilik kavramının ön plana çıkması, daha önce kurulmuş olan kamu işletmelerinin özelleştirilmesini gerekli kılmıştır.

Özelleştirmeyi yapı değişikliğinin, önemli bir aracı olarak değerlendirmek gerekir. Çünkü, özelleştirme, rekabet ve piyasa sistemine işlerlik kazandırmak için önemli bir araç haline gelmiştir.

Bu kitap yazarın yukarıda genel olarak bahsettiği özelleştirmenin Türkiye uygulamasına yönelik bir çalışmadır. Deneyimli bir teknokrat gözüyle bu konuya eğilmek isteyenlerin gözden uzak tutmaması gereken bir kaynak.

YENİ BİR DÜZEN ANLAYIŞI ÖZELLEŞTİRME
Işın ÇELEBİ
Milliyet Yayınları
İstanbul, 1995, 331 sayfa.
ISBN 975-506-183-5

ÖZELLEŞTİRME TARTIŞMALARI

1980'li yılların başında dünya genelinde yükselen yeni sağ akımın etkisiyle gündeme giren özelleştirme tartışmaları hala etkilerini devam ettiregelmekte. Elimizdeki bu kitapta çoğunluğu 14-16 Kasım 1990 tarihinde ODTÜ Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü tarafından düzenlenen "Dünya'da ve Türkiye'de Özelleştirme" konulu sempozyuma sunulan bildirilerden oluşmaktadır. Okuyuculara kolaylık sağlamak için bu bildirilerin içeriklerini şöyle özetleyebiliriz.

1980'li yılların neo-liberal akımlarının ve iktidarlarının gözde sloganı olan özelleştirmenin ardındaki gerçekleri irdeleyen Oğuz Oyan "Özelleştirme Söylemi ve Gerçekler" başlıklı yazısında özelleştirmenin vitrini ile arka planının birbirinden ayrıldığını vurgulamaktadır. Özelleştirmenin kapsamının abartıldığını belirten yazar, özelleştirme kavramının temsil ettiği, savunulan değerlerin gerçek özelleştirme amaçlarını perdeleme işlevi gördüğü kuşkusunu dile getirmektedir.

Nihat Fulay'ın "Özelleştirme Yöntemleri ve Sorunlar" başlıklı yazısında özelleştirme yöntemlerinin temel özellikleri ve uygulama biçimleri irdelenmekte ve her yönetimin kendine özgü uygulama olanakları ile öteki yöntemlerle olan benzerlikleri değerlendirilmektedir.

Sinan Sönmez "Kriz, Devlet Müdahalesi ve Özelleştirme" başlıklı yazısında yeni liberal düşünceye dayalı iktisat politikalarının ve özelleştirmenin kriz döneminde yaygınlık ve yoğunluk kazanmasının rastlantı olmadığını, krize karşı uygulanan Keynesgıl politikaların başarısızlığının ve seksenli yılların sonuna doğru sosyalist ülkelerde belirginleşen ekonomik, sosyal ve siyasal krizin özelleştirme düşüncesi ve pratiğine güç kazandırdığını ileri sürmektedir.

Alparslan Işıklı "Özelleştirme ve Sendikalar" başlıklı yazısında sendikaların özelleştirme sorunu ile ilgilerinin çeşitli yönlerini irdelemekte ve özelleştirmenin tarihsel olarak, sendikaları "olmak veya olmamak" ölçüsünde ilgilendiren bir oluşum çerçevesinde gündeme getirildiğini ileri sürmektedir.

"Özelleştirme ve Sermayeyi Tabana Yayma Amacı" başlıklı yazısında Cemil Albayrak sermaye piyasası açısından özelleştirmenin öneminin sermayeyi tabana yayma amacına bağlı olarak düşünülmesi gerektiğini, özelleştirmenin sermaye piyasasının gelişmesine katkıda bulunabilmesinin ancak özelleştirilecek kuruluşların sermayelerinin geniş halk kitlesine dağıtılması ile olanaklı olduğunu ileri sürmektedir.

"Türkiye'de Özelleştirme: Genel Bir Bakış" başlıklı yazısında Şinasi Aksoy dünyada ve Türkiye'de özelleştirmenin giderek yaygınlaşmasının nedenleri üzerinde durmakta ve Türkiye'deki özelleştirme uygulamalarını irdelemektedir.

Özelleştirme olgusunu karşılaşılan mali bunalımın giderilmesine yönelik olarak başvurulan bir yöntem biçiminde ele alan Kemâli Şaybaşılı "Mali Bunalım, İktisat Siyasası ve Özelleştirme" başlıklı yazısında özelleştirme olgusunu siyaset bilimi bakış açısı çerçevesinde incelemektedir.

Ülkemizdeki özelleştirme çabalarının odak noktası olan Kamu İktisadi Teşebbüslerini doğuran nedenlerin ve kuruluş gerekçelerinin irdelendiği "Türkiye'de Özelleştirmenin Gereği ve Nedenleri" başlıklı yazısında Güneri Akalın, eko-

nomi kuramları bağlamında özelleştirmeye götüren nedenleri ve Türkiye'de özelleştirmenin gerekçelerini tartışmaktadır.

"Kamu Sektörü, Özelleştirme ve Etkinlik" başlıklı yazılarında Osman Zaim ve Erol H. Çakmak özelleştirmenin gerçekleştirebileceği amaçları ya da uygulama biçimlerini tartışmak yerine kendilerinin "melez" diye adlandırdıkları bir yaklaşımı benimseyerek kamu sektörü amaçları ile etkinlik arasındaki ilişkileri değerlendiriyorlar.

ÖZELLEŞTİRME TARTIŞMALARI
Yayına Hazırlayan:
Aykut Polatoğlu
Bağlam Yayıncılık
İstanbul, 1994, 200 sayfa
ISBN 975-7696-56-0

GAZZÂLÎ'NİN DÜŞÜNCE SİSTEMİNİN TEMELLERİ

Gazzâli, ünlü şüpheci metoduyla her çeşit bilginin imkânını araştırması nedeniyle İslam düşüncesinde olduğu gibi genel felsefe tarihinde de haklı olarak mümtaz bir yer işgal eder. Çünkü, mantıki ve matematik bilgilere güvenmesi, deneyden çıkan bilgiyi kesin bilgi seviyesinde görmemesi ama yine de bir bilgi vasıtası olarak kabul etmesi, beşeri bilme güçlerimize metafizik alanın kapalı bulunduğunu söylerken, inkar noktasında kalmayıp, bu alana akıl üstü bir kapı, irrasyonel bir çıkış noktası göstermiş olması, onun bilgi anlayışında Yeniçağ ve Çağdaş felsefi görüşlere, benzer yönler olarak değerlendirilebilir.

Düşünce dünyası Kelâm'dan Fıkıha Mantık ve Felsefeden Tasavvufa kadar uzanan çok geniş bir alana yayıldığı ve her çeşit zihin seviyesindeki insana hitabettiği için Gazzâli'nin bir konudaki düşüncesi hakkında hüküm vermekte önemli güçlüklerle karşılaşırız. Bu güçlüğün bir başka sebebi de onun düşünce yapısındaki dinamik karakterden yani, devamlı gelişip oluşan özelliğinden kaynaklanır.

Gazzâli, bir sûfi, bir kelamcı, bir mantıkçı, veya büyük bir felsefe tenkitçisi kabul edilsin, hel halükârda o bunlardan sadece bir değil, belki hepsi birden, bir bütün olarak karşımıza çıkar. Bu yönüyle de bir sistemcidir ve orjinallik arzeder.

Aklı ve felsefi düşünceyi tenkit ederken, insanda kalbi veya keşfi bilgiye de yer vererek, bilme güçlerinin alanlarını ayırmış görünmesi, yukarda da değinildiği gibi ona Yeniçağ hatta çağdaş düşüncede bir mevki ayırmış bulunmaktadır.

Düşünürümüz, geniş bir vukufla aklı tenkit etmiştir ama, bu onu küçük görme anlamında değil, değeri ve sınırı bakımından belirleme yönünde olmuştur. Buradan insanın varlık yapısında çok önemli yer tutan din için daima var olacak olan alana bir kapı aralamak istemiştir.

Gazzâli, İslam düşüncesi tarihinde keskin felsefe tenkitçiliği ile bir felsefi düşünceyi ondaki çıkmazları göstererek yıpratırken, başka düşüncelere zemin hazırlamış olarak görünür.

Yazarın yukarıda düşünce sisteminin temellerini vermeye çalıştığı Gazzâli bu katkılarıyla İslam düşünce sisteminin temel taşlarından birini oluşturur. Bu eserin amacı da geçmişte kalmış bu büyük insanın fikirlerine ışık tutmaktır.

Kitap beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm bilgi teorisinin incelenmesine ayrılmıştır. Sonraki bölüm ise bilginin teşekkülü hakkında genel bir çerçeve çizmektedir. Üçüncü bölümde kalbi bilgi incelenmiştir. Dördüncü bölümde de bilgi problemi ve mantık üzerinde durulmaktadır. Son bölüm ise metafizik bilgiye ayrılmıştır.

Değerli akademisyen Necip Taylan tarafından hazırlanan bu eser, bu konuyla yakından ilgilenenlerin kaçırmaması gereken bir kaynak olma özelliği taşımaktadır.

GAZZÂLİ'NİN DÜŞÜNCE SİSTEMİNİN TEMELLERİ
Necip Taylan
M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları
İstanbul, 1994, 192 sayfa
ISBN 975-548-044-7

REJİM ve ASKER

Son yıllarda Türk politikasında ordunun rolü konusunda birkaç değerli kitap yayınlanmışsa da konuyu akademik açıdan ele alan çalışmaların sayısı azdır. Ayrıca, çoğu yazarlar Türk Silahlı Kuvvetleri'nin 1960, 1971 ve 1980'den politikaya, üç doğrudan müdahalesiyle ilgili olaylar üzerinde durmuştur. Dr. Hikmet Özdemir'in eseri bu konuda farklı bir yaklaşım sunmakta.

Siyasi partiler, intelligentsia, sivil ve askeri kurumlaşma, siyasete yön veren güçler olarak ilk ağızda sayılabilir. Bu anlamda, Rejim ve Asker Türk anayasa ve hukuk sisteminde askeri etki ve silahlı kuvvetlerin yeri üçerine bir ön çalışmadır. Rejim ve Asker, yasaların dışında sayılan bir etkinin, gerçekte anayasa çerçevesinde nasıl düzenlendiğini, "meşru" zemini yaratan resmi belgelere dayanarak açıklamakta ve tartışmaktadır.

Dokuz bölüm olarak planlanan çalışmanın birinci bölümü Türkiye Cumhuriyeti'nde Rejim ve Asker ilişkisi üzerine bir denemedir. Mevcut bilgiler ışığında bu ilişkinin gelişmesi incelenmekte ve zaman içinde uğradığı dönüşümü gözlemek amaçlanmaktadır.

Çalışmanın 2. 3. ve 4. bölümlerinde Genelkurmay Başkanlığı ve Milli Güvenlik Kurulu ayrıntılı olarak incelenmektedir. 5. bölüm Türk sisteminde sivil otoritenin üstünlüğünü imkansızlaştıran Milli İstihbarat Teşkilatına ayrılmıştır. Parlamento ve hükümet ile silahlı kuvvetler ilişkisinin tartışıldığı 6. ve 7. bölümlerden sonra, 8. bölümde Anayasa Mahkemesi kararlarındaki askeri etki ve nihayet 9. bölümde varılan bir sonuç olarak, rejimin karar alma şeması sunulmaktadır.

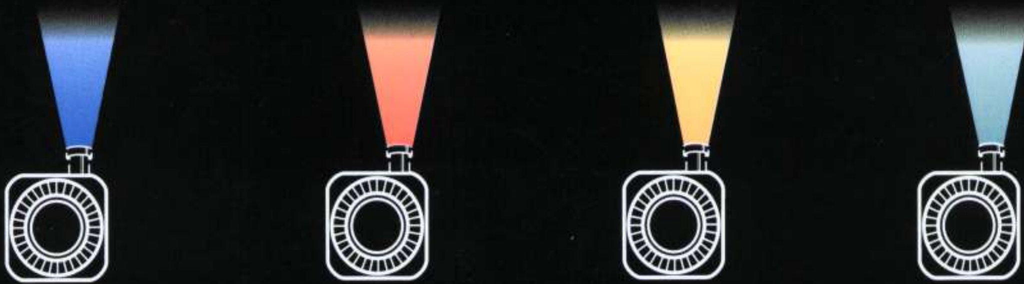
Osmanlı İmparatorluğundan bu yana ordu ve askerin devlet yapısındaki yeri, önemi ve belirleyiciliği her zaman ilgi odağı olmuştur. Bu bağlamda Türk siyasi hayatının gelişimini daha iyi anlamak, rejim-asker ilişkisi üzerine dikkatle eğilmekle mümkün olabilir.

Araştırmacı Hikmet Özdemir'in bu eseri konuyla ilgili, ilgisiz herkes için gözden uzak tutulmaması gereken bir kitaptır. Ayrıca eserin sonunda verdiği ilgili literatürde bu konuda çalışanlara bir yol göstericilik vazifesi görebilir.

REJİM ve ASKER
Hikmet Özdemir
İz Yayıncılık
İstanbul, 1993. 360 sayfa.
ISBN 975-355-064-2

"Başarılarınız kadar büyüleyici ..."

Reklam kampanyaları , tanıtım ve bayii toplantıları ile her türlü organizasyonda "MULTİVİZYON" başarılarınızı görkemli ve etkili bir GÖSTERİ'ye dönüştürüyor.Fotoğraf,ses,müzik ve efekt harmonisinin oluşturduğu büyüleyici atmosfer prezantasyonlarınıza büyüleyici bir renk katıyor...Multivizyonla iletişimin gücüne siz de şaşıracaksınız.

Fevzipaşa Cad. No: 66/3 Fatih/İST. Tel :0(212) 631 34 47 - 635 39 36 Fax : 635 39 45